

10.18132/LFZE.2024.1

ÁRVAYNÉ NEZVALD ANETT

TAKÁCS JENŐ
MAGYARORSZÁGON KELETKEZETT VONÓSMŰVEI

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2023

10.18132/LFZE.2024.1

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású

doktori iskola

TAKÁCS JENŐ
MAGYARORSZÁGON KELETKEZETT
VONÓSMŰVEI

ÁRVAYNÉ NEZVALD ANETT

TÉMAVEZETŐ: dr. MOHAY MIKLÓS

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2023

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	IV
Bevezetés	V
1. Takács Jenő életpályája	1
1.1. Sopron zenei öröksége	2
1.2. Első magyarországi időszak: Tanulóévek, az első sikerek	4
1.3. Második magyarországi időszak	8
1.4. Harmadik időszak: újra a szülőföldön	12
2. Bartók-hatások: találkozások, levelezések, művek	26
2.1. Találkozásaik, levelezésük	26
2.1.1. Első találkozás	28
2.1.2. Második találkozás	29
2.1.3. Harmadik találkozás	31
2.1.4. Negyedik találkozás	36
2.1.5. Ötödik találkozás	38
2.1.6. Utolsó találkozás	40
2.2. Zenei műfajok, mint közös pontok Bartók és Takács életművében: szvit, szonáta, rapszódia, divertimento, hegedűduók	42
3. Magyarországon született művek bemutatása, elemzése	50
3.1. Szvit hegedűre és zongorára (1922)	54
3.2. Op. 6 Szonáta hegedűre és zongorára	64
3.3. Op. 42 Régi magyar táncszvit	66
3.4. Op. 49 Rapszódia (Lassú és Friss)	73
4. Összegzés	77
Bibliográfia	79
Függelék	82
A. Takács Jenő élete évszámokban	82
B. Takács Alapítvány engedélye a kéziratok felhasználásáról	84
C. Kottamellékletek	86

Köszönetnyilvánítás

Elsősorban családomnak szeretném megköszönni a támogatást, hogy lehetővé tették doktori tanulmányaimat. Másodsorban dr. Mohay Miklósnak, aki elvállalta, hogy témavezetőm lesz. Mind emberileg, mind szakmailag rendkívül segítőkész volt, nagy türelemmel és maximális odafigyeléssel egyengette a dolgozat írását, mindig motiválva engem a továbbhaladásra. Ezen kívül köszönet illeti barátaimat és kollégáimat a bátorításért, biztatásért, amelyek szintén sok energiát adtak a disszertáció megírásához. Nem utolsósorban a Takács Alapítvány kuratóriumi tagságának is nagyon hálás vagyok a rengeteg segítségért, támogatásért. Különös tekintettel dr. Radics Éva kuratóriumi tagnak, a Grazi Zeneművészeti Egyetem nyugalmazott tanárának, akinek nem csak Takács Jenőről írt könyvei segítettek dolgozatom írását, de személyesen is bármikor fordulhattam hozzá tanácsot kérni. Hasonlóképpen köszönettel tartozom prof. dr. Christian Heindl elnök úrnak, aki a kották felkutatásában, beszerzésében nyújtott hatalmas segítséget, és az Alapítvány nevében – Takács Jenő hagyatékának jogutódjaként – engedélyezte a Takács kéziratok disszertációmban való felhasználását. Főző Lászlóné Kati titkárásszonynak pedig külön köszönöm, hogy mindenben segítséget nyújtott, amire csak szükségem volt.

Árvayné Nezvald Anett

2023. október 30.

Bevezetés

Tudjuk-e, ismerjük-e, ki volt Takács Jenő zeneszerző, aki végigélte az egész 20. századot, Cinfalváról indult, és az élete négy világrészen zajlott? A soproni, bécsi tanulóévek után Kairóban, Manilában tanított, majd Pécsre került, ahol a Konzervatórium igazgatója lett. Innen Cincinnati-be vitte az útja, végül szülőfalujába, Cinfalvára tért vissza. Ausztriában magyar zeneszerzőnek, Magyarországon osztráknak tartották, zeneakadémiai professzora egyiptomi Bartóknak. Saját zenei nyelvet alakított ki, amely mindig a magyar zenei kincsekre épült, de engedte, hogy hassanak rá a különböző más népek kultúráinak zenéi is.

Olyan nagyságokat tudhatott közeli ismerősenek, jó barátjának, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Dohnányi Ernő, Ligeti György, Paul Hindemith, Darius Milhaud, Yehudi Menuhin és még sorolhatnánk. Mindezt nyitott, barátságos, közvetlen egyéniségének, széleskörű érdeklődésének, műveltségének, egyéni, jó humorának köszönhetette. Mindannyiunk előtt példaként állhat a hazánkban sajnos a mai napig méltatlanul mellőzött kiváló zongoraművész, zeneszerző, népzene kutató. Zenei nagyság, aki széles körű műveltségével, emberi és művészi függetlenségével minden körülmény között megőrizve alakította ki egyéni zenei világát.

Hányszor játszottuk zenetanulmányaink során Takács Jenő vonósdarabjait? Hány koncerten adják elő hegedűműveit? Sajnos elenyésző hazánkban azon koncertek száma, ahol felhangoznának alkotásai.

Takács Jenővel személyesen és művein keresztül is volt szerencsém már eddig találkozni. Személyesen, még gyerekfejjel a '90-es évek vége felé, egy számára rendezett ünnepségen Sopronban láthattam. Meghatározó, és egyben lenyűgöző volt derűs személyisége, az életkorát meghazudtoló – hiszen ekkor már 90 felett járt – szellemi és fizikai frissessége, humora, természete, világlátása.

Műveivel való találkozásom során először az op. 49-es Rapszodiáját ismertem meg, és játszhattam el több alkalommal. 2015. május 12-én a Győri Filharmonikus Zenekar Liszt-bérlet sorozatában a Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekarral adtuk elő ezt a darabot szólóhegedű-vonósszenekari átiratban. Koncertmesterként ekkor figyeltem fel igazán fel erre a Rapszodiára, amely hűen követi a verbunkos műfaj két részes szerkezetét. A darab első, lassú részében Görög Ilona balladáját dolgozza fel a szerző. A Friss elnevezésű második rész két 16.

századi magyar tánc ötletes, virtuóz parafrázisa. 2019 júniusában lehetőségem nyílt szólistaként megörökíteni ezt a művet, a Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar 190. évfordulójára készített CD-felvétellel.

Érdeklődésem ekkor még jobban Takács Jenő vonós művei felé fordult, amelyek nem csak, hogy méltánytalanul háttérbe vannak szorítva hegedűművészek, vonósok repertoárjában, hanem sokszor teljességgel hiányoznak. Sokszínűsége, egyedi hangzása, magyaros vonatkozásai, változatossága – amelyeket a későbbi fejezetben részletesen elemezni is fogok – mindenképp pódiumra való. Biztosan állíthatom, hogy a közönség számára éppúgy katartikus élmény, mint ahogy az előadóművész számára is.

Az op. 49 Rapszodián kívül ugyanezen a koncerten Takács Jenőnek az op. 73-as Passacaglia című művét is alkalmunk adódott előadni a zenekarral. Az 1960-ban született vonószenei darabot Takács Jenő régi zeneszerző barátja, Viski János emlékének ajánlotta. Az elgondolkodtató, elégikus hangvételű modern mű nyolc variációjában fellelhető a 20. századi zene számos jellegzetes vonása. Már a legelején megszólaló basszus téma is magában hordozza a későbbi történések tragikumát, amely a 7. variációban a befejezés előtt haláltáncra fokozódik.

20 éve Sopronban élő, a régió zenei életében aktívan résztvevő zenészként, a 194 éve fennálló Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar jelenlegi koncertmestereként, a Soproni Egyetem oktatójaként, vonós kamarazenészként feladatommak és kötelességemnek érzem, hogy Takács Jenő Magyarországon keletkezett vonós műveinek mélyreható tanulmányozásával, felfedezésével, megismerésével foglalkozzam.

Disszertációm megírásával elsődleges célom az volt, hogy felkutassam, megtaláljam azokat a hegedű- illetve vonósműveket, amik eddig nem kerültek kiadásra, nem voltak elérhetőek a nagyközönség számára, csak a levelezésekből, emlékiratokból tudunk létezésükről. E művek kutatásával, részletes tanulmányozásával, elemzésével nem csak felfedezni, hanem a későbbiekben népszerűsíteni is szeretném ezeket a vonósdarabokat, illetve digitalizálni a kéziratokat, hogy mielőbb kiadásra kerülhessenek a közeljövőben.

A téma feldolgozásához mindenekelőtt a kottákra, felvételekre, a szerző levelezéseire, emlékeire, feljegyzéseire támaszkodtam.¹ Ezen kívül igyekeztem minél több háttérinformációt

¹ Suppan, Wolfgang-Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.). A kottajegyzék a függelékben található, a 85. oldalon.

beszerezni a sajtóban, folyóiratokban megjelent Takács Jenőről szóló tudósításokból, cikkekből, amelyek akár koncertek beszámolójaként, akár évforduló ünneplése kapcsán jelentek meg. Óriási segítség volt számomra dr. Radics Évának, a Grazi Zeneművészeti Egyetem nyugalmazott tanárának Takács Jenőről szóló tanulmányai, könyvei.² Takács Jenő személyéről vallomások gyűjteménye maradt fenn a 100. születésnapjára készített kiadványban.³ Ezekből az írásokból még inkább közel kerül hozzánk az ember, a barát, a társ, a zeneszerző.

Dolgozatom felépítésénél fontosnak tartottam Takács Jenő életpályájának felrajzolását is, hiszen hazánkban sajnos még mindig nem eléggé ismert az ő életútja, tevékenysége. Ezen belül is nagyobb hangsúlyt kívántam fordítani a magyarországi tevékenységére, amely három élesen elhatárolható életszakaszokból állt:

a tanulóévek Cinfalván és Sopronban 1916-tól 1926-ig, a középső termékeny időszak Sopron-Szombathely-Pécs városában 1939-től 1948-ig, és a szülőföldre való végső hazatérés 1970-ben.

A Cinfalván és Sopronban töltött gyermekkor és tanulmányok időszaka fontos volt Takács Jenő későbbi életére nézve. Ennek a vidéknek a kulturális öröksége nem csak Takács életének kezdeti időszakában, hanem évszázadokra visszamenőleg is olyan jelentőséggel bírt, amely meghatározó volt az egész térséget tekintve. Ezért is tartottam fontosnak Sopron zenei örökségének egy külön alfejezetet szánni, hiszen ez nagyban megalapozta Takács zenei pályán való elindulását. A középső időszak az érett, tevékeny soproni, szombathelyi és pécsi éveket jelentette, amely bár sok küzdelemmel járt, de mégis jelentős sikereket hozott zongoraművészként, zeneszerzőként, de még konzervatóriumi igazgatóként is egyaránt. Legvégül pedig a rengeteg utazás, világjárás, hontalanság után a feleségével együtt a szülőföldre való hazatérés nyújtotta neki azt a nyugalmat, biztonságot, amelyben újra komponálni kezdett, ugyanabban a házban, ahol gyerekkorát töltötte.

Minél többet olvastam Takács Jenőről, annál nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy Bartók Béla személyisége hihetetlen mértékben hatással volt rá. Emiatt kezdtem el jobban kutatni ebbe az irányba, fellelmi összes levelezésüket, Takács Jenő visszaemlékezéseiből

² Radics Éva: *Cinfalvától Cinfalváig. Takács Jenő élete és munkássága.* (Budapest: Masszi Kiadó, 2002.). Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája.* (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.).

³ Heindl, Christian Dr.: *Jenő Takács Festschrift zum 100. Geburtstag.* (Wien: Doblinger, 2002.).

kigyűjteni a Bartókra vonatkozókat. Hamar világossá vált számomra, hogy egy külön fejezetet kell szánnom a dolgozatomban ennek a meghatározó kapcsolatnak. Takács zeneszerzői tevékenységén is nyomon követhetőek ezek a Bartók-hatások, így magától értetődővé vált, hogy ezekről a párhuzamokról is szót kell ejtenem, különösen azért, mert a kutatás során láthatóvá vált, hogy Takács Jenő hegedű darabjai valószínűleg sosem születtek volna meg Bartók nélkül.

Takács eddig kiadatlan, Magyarországon keletkezett vonósműveinek kézirata a függelékben megtalálható, a Takács Alapítvány, mint jogutód engedélyével.

1. Takács Jenő életpályája

Egy ember, egy zeneművész, zeneszerző életpályáját sok minden befolyásolja az élete során. Már rögtön a születés is magában hordozhatja a jövőt. Milyen családba születik a gyermek, milyen körülmények közé, mely nép kultúrája veszi körül. Hogyan viszonyulnak a szülők a zenéhez, felismerik-e a tehetséget gyermekükben, taníttatják-e? Aztán az évek múlásával az elsődleges családi környezet után más hatások is egyre nagyobb befolyással lehetnek az életpályára. A tanulmányi évek alatt kiemelkedően fontosak azok a tanáregyéniségek, akik meghatározóvá válhatnak egy életre, mind a szakmaiság, mind az életszemlélet, mind a tanítvány ösztönzése tekintetében. Ennek az időszaknak az élményei tovább nyitják a világot a művész számára. A barátokkal való ismeretségen keresztül új világot fedezhet fel, meghatározó koncertélmények alkalmával új benyomások érhetik, de a történelem nem várt eseményei is visszafordíthatatlan következményekkel járhatnak.

Cinfalva és Sopron történelmi, kulturális, szellemi öröksége is pontosan ilyen befolyásoló és meghatározó tényező lehetett Takács Jenő életében. A szülőföldhöz való ragaszkodása, kötődése mindig is különös jelentőséggel bírt. A 20. század történelmi viszontagságai jócskán szerepet játszottak abban, hogy szeretett szülőhazájától többször is megvált, messzi országokban próbált több alkalommal is új életet kezdeni, de mindig hazahúzta a szíve, a barátok, kollégák, a magyar zene, a magyar zenéért való tenni akarás. Ahhoz, hogy ezt valóban megérthessük, és jól értelmezzük, feltétlenül szükséges megemlíteni, milyen kulturális, zenei közeg vehette körül Takács Jenőt születése és tanulmányai idején, amelyek oly meghatározóvá váltak a későbbi élete során.

Cinfalva, Takács Jenő szülőhelye 1902-ben Magyarországhoz tartozó kisközség volt Kismarton és Sopron között, közel 2000 lakossal.¹ Lakosai ezen időszakban nagyrészt horvát, német, és magyar nemzetiségűek voltak.² Cinfalva és Sopron hovatartozása az I. világháborút lezáró béketárgyalások során többször is kérdésessé vált. Az 1919. szeptember 10-én a Saint-Germainban aláírt békeszerződés alapján a nyugat-magyarországi területek Burgenland néven,

¹ Kicsi Sándor András: „Cinfalva.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 5.

² Takács, Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 7.

Sopron székhellyel osztrák fennhatóság alá kerültek.³ 1921. október 21-én, a velencei konferencián aláírásra került az a dokumentum, amely lehetőséget adott rá, hogy Sopron és nyolc Sopron környéki falu népszavazáson dönthessen hovatarozásáról.⁴ 1921. december 14-én került sor a népszavazásra Sopronban és a környező nyolc községben (Ágfalva, Balf, Bánfalva, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza és Nagycenk).⁵ Így ezek a települések Magyarországhoz kerültek vissza, de Cinfalva – Siegendorf néven – Ausztriához tartozott ezután.

1.1. Sopron zenei öröksége

Sopron és környéke korábban is, és ez idő tájt is gazdag kulturális élettel büszkélkedhetett. A 15. századból származnak az első nyomok, amelyek bizonyosságot tesznek Sopron zenei életéről.⁶ 1452-ben orgonát kapott a Szentlélek templom, majd a főtéri Kecse-templom, és így a Szent-Mihály templomban lévő hangszerrel együtt három középkori orgonája volt a városnak, ami ritkaságszámba ment. A jelentős egyházi zene jelenléte után nyolcvan év sem telt el, amikor 1527-ben a várostoronyból megszólalt a világi zene. A toronyzenészek meghatározó szerepe elvitathatatlan a város életében. A 17. századi soproni zenei életéről már írott emlékek is találhatóak: Steger Pál-féle hangjegyes agenda és a Stark család által őrzött Wohlmuth-féle tabulatúrák könyv, mely 50 művet tartalmaz.⁷ Rauch András a Szent Mihály-templom orgonistája, zeneszerző egész sor hangversenydarabot szerzett, az egyiket épp az 1634-es soproni országgyűlés alkalmából. Bécs kisugárzása Sopronig elért. A 18. században a városban számos egyházi és világi kantáta csendült fel. 1775-ben Haydn első soproni hangversenyét adta az Eszterházán működő hercegi zenekar vezetőjeként. Nagycenken a Széchenyiek kamarazenekara szolgált, a soproni közsínházban 1795-ben Mozart *Varázsfuvola* című operája csendült fel, melynek egyik szólistája az itt állomásozó Radetzky generális felesége volt. Doborjánban – 30 km-re Takács Jenő szülőfalujától – látta meg a napvilágot

³ Tarján M. Tamás: „1919. szeptember 10. A saint-germaini békeszerződés aláírása.” *Rubicon* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1919_szeptember_10_a_saint_germaini_bekeszerzodes_alairasa#top 2020. 04. 20.

⁴ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. (Budapest: Osiris, 2001.) 156.

⁵ Sarkady Sándor: „Civitas Fidelissima. Felkelés és népszavazás. *Rubicon* 25/273 (2014/8). 13.

⁶ Csatai Endre: *A soproni muzsika története*. (Sopron: Rábaközi nyomdavállalat, 1925). 8.

⁷ Takács Jenő op. 48 Soproni barokk muzsika elnevezésű hét tételes zenekari szvitjében a 2. Aria tétel és az 5. Ugróstánc is a Wolmuth féle tabulatúrák könyv témáit dolgozza fel.

Liszt Ferenc is, aki kilenc esztendősen 1820-ban a Soproni Kaszinó pompás termében, a mai Liszt Ferenc Konferencia és Kulturális Központban lépett először a nyilvánosság elé. 1829 tavaszán az országban elsőként alakult meg Kurzweil Ferenc művészeti vezetésével a Soproni Zeneegyesület (Ödenburger Musikverein), amely hamarosan a polgári zenélés legfőbb fóruma lett. Prímhegedűsnek ideszereződött 1848-ban 18 évesen Goldmark Károly hegedűművész, a *Sába királynője* című opera későbbi világhírű szerzője.⁸ A virágzó soproni zeneegyesület életébe számos jelentős muzsikuszemélyiség is feltűnt. Liszt Ferenc többször is visszatért a városba, de a tánczene atyjai is ellátogattak Sopronba: id. Johann Strauss, 50 évvel később pedig ifj. Johann Strauss, aki az *Egy éj Velencében* operettjének egy részét is itt, Sopronban komponálta. Franz von Suppé három évig volt a soproni színház karmestere. A *Költő és paraszt* nyitányának magyaros motívumai a soproni alkotói évek gyümölcsei. Reményi Ede, a kor egyik legnagyobb hegedűművésze és zeneszerzője is megtisztelte játékával a várost. Bartók Béla 1905-ben játszott itt, de később is visszatért, ahogy Kodály Zoltán is. Az egykori Malom utcában – ma Lehár Ferenc utcában – töltötte gyermekkorának néhány évét Lehár Ferenc, akit később a város díszpolgárává is választottak.⁹ Csatai Endre Takács Jenőről is említést tesz írásában: „A legifjabb nemzedék közül a legszebb sikerek közt járják Sopronból indult művészpályájukat: Zupancic Vilmos, Buresch Jenő, s Takács Jenő, aki mint komponista napról napra jobb hangzású nevet szerez külföldön.”¹⁰

Az I. világháború után ismét felívelt Sopron zenei élete. A Soproni Zeneegyesület zenekara az 1929-es jubileum alkalmából vette fel a Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar nevet. A centenáriumi ünnepségeken jelen volt Bartók, Dohnányi, és felcsendült többek között Kodály *Psalmus Hungaricus* is. Bekapcsolódott a hazai zenei élet vérkeringésébe a város zenekara az Országos Filharmónián keresztül is: a kor legjelentősebb előadói léptek fel a bérleti hangversenyeken és a város zenei fesztiváljain: Fischer Annie, Zathureczky Ede, Végh Sándor – aki 1941. november 16-án Takács: Rapszódiaját mutatta be Sopronban –, Cziffra György, később Kocsis Zoltán, Ránki Dezső, Jandó Jenő, Perényi Miklós. Erről a vidékről származott Mosonyi Mihály, Soproni József is, és majd az 1990-es

⁸ Kocsis Katalin: „Az egyik legszebb szecessziós színházépület zenei emlékei Lisztől Kodályig” <https://papageno.hu/featured/2020/02/az-egyik-legszebb-szecesszi-os-szinhazepulet-zenei-emlekei-lisztol-kodalyig/> (2020.02.11.)

⁹ Csatai Endre: *A soproni muzsika története*. (Sopron: Rábaközi nyomdavidálat, 1925). 28-29.

¹⁰ I.m. 40.

években itt telepedett le Szokolay Sándor is, hogy még több időt tudjon komponálásra fordítani.¹¹

Takács Jenő életében három szülőföldről köthető időszakról beszélhetünk.

Első időszak: a tanulóévektől az első sikerekig tartott (1916-1926).

Második időszak: hazaköltözés Sopronba, magyar állampolgárrá válás, szombathelyi, pécsi évek (1939-1948).

Harmadik időszak: végleges hazatérés szülőföldjére, Cinfalvára (Siegendorf, 1970-2005).

1.2. Első magyarországi időszak: Tanulóévek, az első sikerek (1916-1926)

Takács Jenő 1902. szeptember 25-én egy Sopron megyei kis faluban, Cinfalván született, mely akkor Magyarországhoz, 1921 óta Siegendorf néven pedig az ausztriai Burgenlandhoz tartozik.¹² A község ekkor magyar-német-horvát ajkú volt. Takács Jenő családjában, felmenői között is sokfajta nemzetiség található.¹³ A már gyermekkorában őt körülvevő sokféleség különösen nyitottá, kíváncsivá tette akkor is, és a későbbiek során is a más nemzetiségek, más kultúrák irányába. Meghatározóvá vált egész életútját tekintve. „Édesanyám is és édesapám is vegyes házasságból született. Mindkét nagyapám magyar, viszont az egyik nagyanyám olasz, a másik pedig bécsi volt. Tehát én monarchia koktél lettem.”¹⁴

Takács Jenő harmonikus zenei légkörben nőtt fel. Édesapja műkedvelőként szinte minden hangszeren játszott, amelyet fia gyakran és szívesen hallgatott. Már kisgyermekként is nagyon kedvelte a kottákat. Ha keze ügyébe került egy, akkor kiszínezte, és kisvonattá alakította őket, melyek a dallamvonalat követve mentek hegyre fel, völgybe le. A zongorán is nagyon szívesen játszott, de édesanyja csak a fekete billentyűkön engedte játszani, mivel a keze mindig piszkos volt. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy füle már ilyen korán hozzászokott a pentaton dallamokhoz.¹⁵

¹¹ A Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar története <https://www.prokultura.hu/hu/szimfonikus-zenekar/tortenet.html> (2022. 04.17.)

¹² Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. (Budapest: Osiris, 2001.) 155.

¹³ Kicsi Sándor András: „Burgenland” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 7.

¹⁴ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: VirtuArt, 2003.) 15.

¹⁵ Takács Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990). 8.

1. Takács Jenő életpályája

Egyedüli gyerekként magányos melankóliában nőtt fel, így amikor szülei beírták egy soproni iskolába, belebetegedett a honvágyba, emiatt magánúton folytatta tanulmányait.¹⁶ Az első zongoraórákat egy bizonyos Flemisch nevű fiatal kisasszonytól vette, aki egy morva katonazenekar karmesterének a lánya volt. Innen került 12 évesen az újonnan alapított Buresch Jenő-féle zeneiskolába. Tanárnője a lengyel származású Ida Wasilkowsky, aki maga is kiváló zongorista volt. Takács fantasztikus gyorsan fejlődött. Két év múlva, 1916-ban a zeneiskola nyilvános koncertjén már Beethoven G-dúr variációját WoO 77 adta elő, amelyet hangversenyek sorozata követett. A helyi lapok nagy elismeréssel írtak tehetségéről.¹⁷

Középiskolai tanulmányait a zeneiekkel párhuzamosan az Állami Főreál Gimnáziumban – a mai Széchenyi Gimnáziumban – végezte. Szabadidejét kamarazenéléssel, és koncertlátogatásokkal töltötte. Tizenöt éves korától rendszeresen komponált.

Sopronban sok jó baráttra tettem szert, akik közül néhánynak a pályája igen magasra ívelt. Buresch Jenőből, a zeneiskola igazgatójának fiából zeneakadémiai professzor lett Buenos Airesben, Scholz János híres csellistaként járta be a világot, szinte gyerekként tagja lett a Roth Feri által alapított magyar vonósnégyesnek.¹⁸

Csatkai Endre művészettörténész, a Soproni Múzeum későbbi igazgatója hívta fel a tizenöt esztendőes Takács Jenő figyelmét az irodalomra, aki diákéveinek színhelyéről mindig szeretettel beszélt:

Sopron kulturált város volt. Sok jó hangversenyt rendeztek a kaszinó nagytermében, valamint a templomban is játszottak klasszikus miséket – ilyenkor a Bécsi Filharmonikusok egészítették ki a zenekart. Jó szólisták is jöttek – ezeket persze mind meghallgattam, úgyhogy amikor 1920-ban érettségiztem, nem voltam már teljesen *falusi*, volt egy kis zeneirodalmi műveltségem is. Elhatároztam, hogy zenei pályára lépek. Természetesen egy ilyen ifjú döntés mindig könnyelmű. De most is, sok-sok év távlatából

¹⁶ Szőcs Géza: „A hazahozott százéves ember.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 3-4.

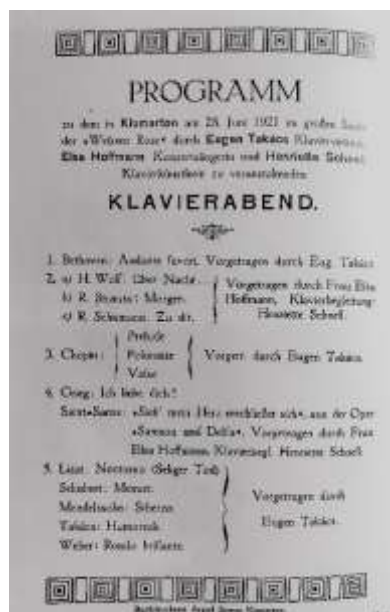
¹⁷ Takács Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 8.

¹⁸ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 17.

Árvayné Nezvald Anett, Takács Jenő Magyarországon keletkezett vonósművei

elmondhatom, hogy nem bántam meg. Pedig szüleim nemigen lelkesedtek ezért az éhenkórász foglalkozásért.¹⁹

1921. június 28-án Kismartonban adta első nyilvános zongoraestjét, ahol többek között saját darabját, a zongorára íródott *Humoresket* op. 1 is előadta.²⁰

1. kép: Első zongorakoncertje Takács Jenőnek 1921-ben.

A 103 évet megélt zeneszerző életében a 20. század történelme többször is szerepet játszott. 1921-et írtak, amikor a pályaválasztásáról kellett dönteni. Az 1919-ben aláírt I. világháborút lezáró Saint Germain-i békeszerződés miatt Cinfalvából Siegendorf lett, sejteni lehetett, hogy Nyugat-Magyarországot Ausztriához csatolják, így nehéz döntést hozott a család: Takács Jenő inkább Bécsbe ment tanulni Budapest helyett. Bécsben nagy zűrzavar fogadta, inség, nyomor, járványok, de az embereknek a legsanyarúbb időszakban is szükségük volt művészetekre. Így szerencséjére óriási művészeket láthatott, ismerhetett meg egészen közről. Bécsi zeneakadémistaként olcsó jegyekkel jutott be koncertekre, ahol Bruno Walter, Wilhelm

¹⁹ I.h.

²⁰ Suppan, Wolfgang-Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.) 16.

Furtwängler, Arturo Toscanini vezényelt. Hallhatta Pablo Casals Bach-szólóestjét, de Szigeti József hegedűművészt is.²¹

Kortárszenei koncertekre is szívesen járt. Saját szavaival nyilatkozott arról, mennyire megragadta Bartók bemutatója:

Meghatározó élményt jelentett számomra Bartók 1. hegedű-zongora szonátájának ősbemutatója²² 1922. augusztus 7-én Salzburgban....²³ Ez a zene úgy megragadott, hogy magam is el akartam játszani – de akkor még csak kéziratban létezett. Ettől fogva azonban gyakran tűztem műsoromra Bartók műveit.²⁴

Talán a fent említett események mind hozzájárultak, hogy első jelentős zeneszerzői sikere épp egy hegedűműhöz köthető. 1922-ben a salzburgi kamarazenei versenyen (Salzburger Kammermusikwettbewerb) *Hegedű-zongora szvitjét* (op. nélkül) első díjjal jutalmazták.²⁵ Ekkortájt fogalmazta meg művészi hitvallását:

Művészi felfogásom? Egyszerűen csak azt mondhatom, hogy kétféle zenét ismerek: tisztességest és szélhámost. Én magam nem tartozom egyik irányhoz sem, olyan muzsikát csinállok és úgy, ahogy éppen érzésem, hangulatom megkívánja. Rokonságot érzek Debussyvel és főleg Bartók Bélával.²⁶

A bécsi diplomamegszerzés után külföldre ment, 1927-től 1932-ig a kairói Konzervatórium zongoratanára lett, egyiptomi népzene kutatásokat végzett. Az ezt következő éveket a Távol-

²¹ Universität für Musik und darstellende Kunst Wien. Takács, Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 13.

²² Az ősbemutató kifejezést itt helytelenül használta a szerző, az ősbemutató Bécsben volt 1922. november 8-án, ahol művet Mary Dickenson Auer hegedűművésznővel Eduard Steuermann zongoraművész játszott (Kroó: Bartók kalauz) 107.

²³ A művet Mary Dickenson Auer hegedűművésznővel Bartók maga játszotta az Új Zene Nemzetközi Társaságának megalakulásakor.

²⁴ Radics Éva: *Cinfalvától Cinfalváig. Takács Jenő élete és munkássága*. (Budapest: Masszi Kiadó, 2002.) 19.

²⁵ Suppan, Wolfgang–Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. Burgenländische Forschungen. Heft 66. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.) 16., Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003). 20-21. Radics: *Cinfalvától*. 19.

²⁶ Radics: *Cinfalvától*. 19.

Keleten töltötte, két esztendő a manilai egyetem zongora és zeneszerzés tanszakának tanszékvezető egyetemi tanáraként. Népzene gyűjtő utakat tett helyi törzsek zenei hagyományainak kutatása céljából, majd hangversenykörútra indult Japánba és Kínába. Innen visszatért Kairóba, majd 1934-től európai koncertkörúton vett részt. 1938-ban pedig Amerikába utazott.²⁷

1.3. Második magyarországi időszak (1939-1948)

Amerikai útja során felmerült a gondolat Takács Jenőben, hogy a világtörténelmi események miatt talán nem kellene hazatérni, de a szüleit nem tudta itthon magukra hagyni. 1939-ben Magyarországra, Sopronba települtek át közösen, és felvették a magyar állampolgárságot. Zeneszerzőként, zenepedagógusként a legaktívabb, legtevékenyebb időszaka volt ez Takács Jenőnek. Dohnányi Ernő azonnal Budapestre hívta, hogy Takács a Budapesti Filharmóniai Társasággal bemutassa a művét, az op. 39-es *Tarantellát*. Ám ez politikai okokból későbbre tolódott.²⁸ 1940-ben, Dohnányi betegsége miatt a fiatal Ferencsik János vezényletével összesen háromszor adták elő az Operaházban és a Zeneakadémián az említett művet.²⁹ Emellett – a II. világháború kitörése ellenére – további műveit is bemutatták: *Nilusi legenda* balett, *Antiqua Hungarica szimfonikus zenekarra* op. 47 – Végh Sándor hegedűszólójával –, *Soproni barokk muzsika* (zenekari szvit) op. 48, Rapszódia hegedűre és zongorára op. 49, *Miniatűrök zenekarra* op. 53. Budapesten Bartók, Kodály és Dohnányi mellett más kiváló zeneszerzőkkel is volt lehetősége megismerkedni, köztük Viski Jánossal, Farkas Ferencsel, Szöllősy Andrással, Kókai Rezsővel, Gárdonyi Zoltánnal, Veress Sándorral.³⁰

²⁸ Issay Dobrowen lett volna a karmester, ám zsidó származása miatt a politikai hatalom nem engedélyezte a koncertet. Suppan 39.

²⁹ Bónis Ferenc: A Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje kiadványban megerősítést nyert a három koncert megtartása: Magyarországon először 1940. február 23-án az Operaházban mutatták be a művet, 24-én és 25-én a Zeneakadémián került bemutatásra, mindhárom alkalommal Ferencsik János vezényelt. A február 23-i koncertet a Magyar Rádió is közvetítette. (Pesti Hírlap Rádiómelléklete). A Pesti Hírlapban megjelent kritikai beszámoló alapján a tüzes szicíliai tánc magán viseli a keleti zenék hatását, ami főképp a hangszerelésben, a sokféle ütőhangszer használatában mutatkozik meg. Hálás és hatásos darabnak jellemzi a kritikus, melyet Takács könnyed bravúros játéka tett élvezetessé, mely közönségsikerre és gyors elterjedésre számíthat a jövőben. 1943. május 3-án Pécsen a Nemzeti Színházban adták elő legközelebb a *Tarantellát*, ahol Dohnányi vezényelt, a szólót itt is Takács Jenő játszotta.

³⁰ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 49.

Változatos, színes életének következő állomása egy rövid időre Szombathely lett, ahol a zeneiskolában 1941-42-ben zongorát tanított, és innen került Pécsre. 1942 és 1948 közt Pécs zenei életét irányította: a konzervatórium igazgatója és a színház karmestere volt. A Pécsi Városi Zeneiskola igazgatói állását Viski János zeneszerző ajánlására kapta meg.³¹ „Pécs volt életem első nyugodt állomása.”³² Itt új feladatok vártak rá: nagyszabású kulturális programok megszervezése, a zeneiskola átszervezése, új tanárok bevonásával új tanszakok létrehozása. Losonczy Andor jellemzése nagyon találó Takács Jenő szellemiségéről:³³ „Annak idején Pécsen Takács jelentette az ablakot a világra.”³⁴ Takács maga így írt erről a vállalásáról:

A zeneiskola rémes állapotban volt. Feladatom a fakultás színvonalának javítása és a tanulók számának növelése volt. A konzervatóriumi rangot is meg kellett célozni. Írókat, művészeket és színészeket kellett Pécsre csábítani, hogy ez az európai közlekedési utaktól távol eső, kissé délies hangulatú, álmos város ismét virágzásnak indulhasson. 1942 végén kezdtem el a munkát. Negyvenéves voltam, elég öreg ahhoz, hogy megállapodjam végre, és szép sorjában megvalósítsam elmulasztott, újra meg újra elnapolt terveimet. Feladatkörömbe tartozott még egy bérletes koncertsorozat megszervezése is a Nemzeti Színházban. Eljöttek a budapesti Filharmonikusok Dohnányi Ernővel, Fischer Annie és Károlyi Julian zongoristák és még sokan mások. Varga Tibor, aki később a svájci Sittenben megalakította a „Varga-fesztivált”, egyike volt a legtehetségesebb hegedűművészeknek, akikkel valaha is találkoztam.³⁵

Takács Jenő igazgatóként rendkívül rangos tanári testületet verbuvált: Maros Rudolf zeneszerző, Molnár Klára (Hubay-díjas hegedűművész), Mestritsné Graef Matild hegedűművész, Sirio Piovesan (velencei származású Zathureczky-tanítvány), Márton György, Hartai Ferenc fuvolaművészek, Thirring Zoltán gordonkaművész, Agócsy László szolfézs-

³¹ Ivasivka Mátyás – Kovács Attila: *Pécsi Concerto. Fejezetek Pécs zenetörténetéből.* (Budapest: Alexandra. 2011.) 272.

³² Takács, Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen* (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 43.

³³ Magyar zeneszerző és zongoraművész (Budapest, 1932. június 2. – Salzburg, 2018. január 8.)

³⁴ Losonczy Andor: „Néhány emlék Takács Jenőről.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 65.

³⁵ Takács Jenő: „Ismét Európában.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 32.

zeneelmélet tanár.³⁶ 1945 őszén Agócsy Kodály Zoltán közvetlen irányítása mellett, a mester személyes közreműködésével Pécsen a konzervatóriumban indította el a ma már világszerte ismert Kodály zenetanítási koncepcióját.³⁷ 1945. szeptemberében Takács meghívására a háború elől a fővárosból Kodály maga is Pécsre költözött pár hónapra feleségével.³⁸ Az itt töltött idő alatt komponált, bejárt a konzervatóriumba, beült az órákra. Sokat beszélt zenepedagógiai elgondolásairól. Agócsy László, Maros Rudolf és Weininger Margit Takáccsal együtt elhatározták, hogy kipróbálják ezeket a módszereket, és egy külön osztályt indítottak e célból. November 19-én a Pécsi Nemzeti Színházban Kodály számára a fővárosba való hazatérése előtt búcsúhangversenyt rendeztek, ahol először tartott nyilvános előadást az új magyar zenei nevelésről. Ezekkel a szavakkal méltatta Kodály a pécsi kísérletet:

[...] a magyar zenei nevelés megvalósításában egy ilyen városnak nagy szerepe lehet, esetleg a fővárosnak is példát mutató kezdeményező szerepe. Máris megindult itt egy olyan próbálkozás, amelyhez hasonló a fővárosban sincs, és amelynek döntő fontossága lehet egész zenei nevelésünkre. A zeneiskola bevezető tanfolyamát értem, amely előbb zenére akar tanítani, csak azután hangszerre. [...] Ez az eljövendő magyar zenei műveltség magvetése. A demokrácia e ponton kettőt jelent: egyik a zenei művelődés eszközeinek hozzáférhetővé tétele mindenki számára, másik a nemzeti sajátosságok teljes érvényesítése. Mindkettőt munkálja a pécsi úttörés.³⁹

Takács Jenő a zenei élet fellendítésében, felvirágoztatásában óriási szerepet vállalt, amely a mai napig hatással bír a város kulturális életére. A pécsi Nemzeti Színház hangversenyéletének megszervezése is a feladatai közé tartozott. Országos, sőt nemzetközi rangú művészek léptek a pécsi publikum elé: Bárdos Lajos zeneszerző-karnagy, Werner Alajos karnagy, Fricsey Ferenc karmester, Gyurkovics Mária és Koréh Endre, Basilides Mária operaénekesek, Fischer Annie zongoraművész, Martzy Johanna, Varga Tibor hegedűművészek. Eljött Dohnányi Ernő is a Budapesti Filharmonikusokkal. A koncertet a Pécsi Nemzeti Színházból 1943. május 3-án

³⁶ Ivasivka Mátyás–Kovács Attila: Takács Jenő muzsikája Pécsen. *Pécsi Szemle* 11/2 (2008. nyár): 81-92.

³⁷ Kovács Attila: „1956 pécsi muzsikussal szemmel.” *Pécsi Szemle* 9/4 (2006. tél): 82-91.

³⁸ Takács Jenő: „Az elhatározás.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 48.

³⁹ Kodály Zoltán: „Magyar zenei nevelés. Előadás az 1945 november 19-én Pécsen rendezett Kodály hangversenyen.” *Pécsi Szemle* 11/1 (2008. tavasz): 79-83.

a Magyar Rádió (Rádió Budapest II) is közvetítette, melyen Takács máig egyik legnépszerűbb műve, a zongorára és zenekarra komponált *Tarantella* is megszólalt a szerző előadásában, Dohnányi Ernő vezényletével.⁴⁰

Pécs viszonylag kevés megpróbáltatással vészelte át a világháborút. A front átvonulása után szinte azonnal megindult a hangversenyélet. Egyebek között ekkor szólalt meg először színpadi zenéje: *A holdbéli csónakos*, amely Weöres Sándor mesejátékához készült, aki ekkortájt a Pécsi Városi Könyvtár igazgatója volt. Itt kezdődött kettejük életre szóló barátsága. A mű keletkezéséről az alábbiakat írta Takács: „Nagy lelkesedéssel írtam a zenét, mely a cselekmény egészét kísérte, úgy, mintha opera lenne. Németh Antal minden hétvégén leutazott Pécsre, hogy Weöressel és velem megbeszéljen minden apró részletet.”⁴¹

Pesten a háború miatt nem tudták bemutatni a művet, és kézírata is elveszett az ostrom alatt. Egy hét tételes zenekari szvitté dolgozta át Takács, mely op 53. *Miniatures* néven került előadásra 1945. április 20-án a Pannónia (ma Palatinus) szálló dísztermében, ahol a Zenekedvelők Egyesületének Zenekara koncertezett Takács Jenő vezényletével. Ezzel egyidőben született *Ének a teremtsérről* című kantátája, amely szintén a költő versére íródott. Ezt maga Takács is élete egyik főművének tartotta. Budapesten 1944. március 12-én mutatták be, később Amerikában is többször játszották.⁴² Erről tanúskodik az 1944. március 15-i levél is, melyet Takács írt Weöresnek, és beszámol a budapesti bemutatóról:

Mindnyájan nagyon sajnáltuk, hogy nem jöttetek. Az előadás remek volt és a siker is nagyon szép. Örültél volna a darabnak. Csak most látszott, hogy a vers és zene mennyire összeforrottak. Még az örökösen piszkálódó pesti sajtó is elismerte ezt és mint eddig legjobb művemet ismerte el. [...] Téged mindenhol első helyen emeltek ki. [...] A pécsi előadás április 13-án lesz, arra okvetlen elvárunk.⁴³

⁴⁰ Ivasivka Mátyás – Kovács Attila: *Pécsi Concerto. Fejezetek Pécs zenetörténetéből*. (Budapest: Alexandra. 2011.) 272.

⁴¹ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 55.

⁴² I.h.

⁴³ I.m. 54.

Ez az időszak nem csak szakmailag hozott sok sikert Takács Jenőnek, hanem magánéletében is. Az egyik budapesti bemutató után ismerte meg későbbi feleségét, Pasteiner Évát.⁴⁴ 1943-ban össze is házasodtak, és Pécsen rendezkedtek be. Mivel eddig sosem volt saját otthona Takácsnak, különösen sokat jelentett számára, hogy felesége nagy hozzáértéssel és remek ízléssel rendezte be otthonukat. Éva asszony a hosszú közös életük során számtalanszor tett tanúbizonyságot e remek érzékéről. Bárhová is vetette őket a sors, rendkívül gyorsan tudott családi, barátságos otthont teremteni. Már Pécsen is nagy társasági élet zajlott náluk, ahol sok barátjuk, művészkollégájuk, ismerősük találkozhatott egymással.⁴⁵

1947-ben több koncertet is adott: Genfben Martzy Johannával koncertezett, és Végh Sándorral is találkozott. Majd Róma és Szicília következett hangversenyhelyszínként.⁴⁶ Már a külföldi útján is szörnyülködve tapasztalja a háború okozta károkat, de Magyarországra visszatérve egyszerűen lehetetlennek látja a további munkát. Súlyos, nehéz döntést hoztak feleségével, melyről így írt:

Nem volt könnyű döntés elhagyni a házat. Szépen berendezett otthonunk volt, s mindkettőnknek jó állása. [...] Itt kellett hagynunk a könyveket, kottákat, zongorákat, lemezeket, s nem utolsósorban barátainkat. Pénzt sem vihettünk magunkkal. Emigrálásunkat nem tudtuk előkészíteni levelezés útján sem, mert minden nyugatra szóló levelet ellenőriztek a kommunisták. Sok szép évet töltöttünk Pécsen. Szerettem ott lenni – ez volt életem legtermékenyebb időszaka. [...] Tisztában voltunk azzal, hogy odakint előről kell kezdenünk az életet. Negyvenhat éves voltam, túlságosan jól ismertem a világot, nem voltak illúzióim.⁴⁷

1.4. Harmadik időszak: újra a szülőföldön (1970-2005)

A harmadik időszak, a szülőföldre való hazatérés 1970-re datálható. 22 év telt el azóta, hogy a háború borzalmai elől elmenekült Takács Jenő és felesége. Ekkor tértek haza újra és

⁴⁴ Takács, Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 45.

⁴⁵ I.h.

⁴⁶ I.h.

⁴⁷ Radics: *Takács Jenő élete*. (2003.) 64.

véglegesen a zeneszerző szülőfalujába, Cinfalvára, amely ekkor már egy osztrák falu, Siegendorf volt. Ahhoz azonban, hogy értelmezhetővé váljon ez az időszak, feltétlenül szükséges az eltelt több, mint két évtized jelentőségteljesebb eseményeit megemlíteni, melyek kétség nélkül hatással voltak további életére.

1948 decemberében hagyta el Takács Jenő és felesége Magyarországot.⁴⁸ Az elkövetkező évtizedek rengeteg utazással teltek, zongoristaként, komponistaként, előadóként rendkívül tartalmas, változatos évek voltak ezek. Kezdetben Olaszországban próbált régi barátja, Sirio Piovesan segítségével lakhatást és munkát találni. Koncerteket adott Velencében, Udinében, Padovában. Velencében két esemény különösen nagy hatást tett Takácsra. 1949 szeptemberében a 12. Nemzetközi Kortárs Zenei Fesztivál keretein belül bemutatták Alban Berg *Lulu* című operáját, valamint Bartók hat vonósnégyesét, amelyeket a Végh Quartett előadásában hallhatott a közönség.⁴⁹ 1949 és 1952 között Grundlseeben telepedtek le feleségével, 1949 közepétől Genfben, az ottani konzervatórium vendégtanára lett. Az utazások sem maradtak abba, a zürichi, berni, bázeli, genfi, és lausanne-i rádiók állandó vendége volt Takács Jenő. De koncertekben is bővelkedett, Béctől Salzburgon és Grazon át Kölnig tartotta hangversenyeit. Előadásainak, koncertjeinek nagy részét Bartóknak szentelte, az ő műveit adta elő, köztük a Bagatelljeit, amik feljegyzése szerint igen nagy feltűnést keltettek.⁵⁰ 1951-ben hosszabb nyugat-európai turnéra indult: Párizsba, Londonba, Rómába, Velencébe. Új művei is születtek ebben az időszakban: a Radio Zürich kamarazenei osztályának vezetője egy kiváló gitárművész vezette, dr. Hermann Leeb. Az ő kérésére született a Partita op. 55 gitárszólóra és zenekarra. Ez a mű a sienai Accademia Chigianán különdíjat kapott. 1951 májusában Bécsben pedig sor került a Concerto op. 60 ősbemutatójára, amely zongorára és vonósszenekarra íródott.⁵¹

Takács mindig is kedvelte a kötetlenséget. Rengeteget dolgozott, de sosem pályázott meg egy állást sem. Azonban ekkortájt érezte úgy, közel az ötvenhez, hogy eljött az ideje vándoréletének befejezésére. Ekkor pontosan olyan ajánlatot kapott Amerikából, amelyet elképzelt. Az Ohio államban lévő Cincinnati Conservatory of Music zongora tanszakának

⁴⁸ Takács, Jenő: „Az elhatározás.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 50.

⁴⁹ Takács. *Erinnerungen*. 53.

⁵⁰ I.m. Takács: „Az elhatározás.” 2002. 50.

⁵¹ I.m. Takács: „Az elhatározás.” 2002. 51.

vezetésére kérték fel.⁵² Takács örömmel elfogadta az ajánlatot. A tanítás mellett itt is sokat komponált, és rengeteget tett a 20. század zene népszerűsítése érdekében. Tizennégy év alatt negyven hangversenyt szervezett amerikai, európai szerzők műveiből.⁵³ Takács 1957-ben a tiroli Alpbachban adott koncertet, amelyen Bartók műveket adott elő.⁵⁴ Itt két kiváló komponistával találkozott: Karl Schiskével és Ligeti Györggyel. Schiske ajánlotta Takács figyelmébe a Doblinger Kiadót, aminek új vezetője, Herbert Vogg fiatal zenetudós élénken érdeklődött a kortárs osztrák zeneszerzők iránt.⁵⁵ Takács kapcsolatba is lépett vele. A Doblinger Kiadónál tárt karokkal fogadták, és itt kezdődött el egy példásnak mondható zeneszerző-kiadó kapcsolat, mely később barátsággá mélyült a két ember között.⁵⁶ 1957-58-ban Takács Missoulában a Montanai Állami Egyetemen lett vendégprofesszor. Mielőtt visszatért volna Cincinnati-be, egy felejthetetlen élményről számolt be írásában:

Szigeti József, a nagy magyar hegedűművész adott koncertet. Amikor az előadás után a művész szobájába léptem, a szó szoros értelmében majdnem hanyatt esett a meglepetéstől. Számomra nagyon fontos volt ez a találkozás, mert tudtam, hogy Szigeti mindvégig szoros kapcsolatban állt Bartókkal. Jóval éjfél utánig beszélgettünk.⁵⁷

Sajnos nincs további információnk arra vonatkozólag, hogy miről beszélgethetett Szigeti József Takács Jenővel, de lelkesedése, amellyel erről a találkozásról írt, egyértelmű. Biztos, hogy számára rengeteget jelentett Bartók utolsó időszakáról hallani egy olyan zeneművésztől, aki nem csak kollégaként, de barátként is jól ismerte Bartók Bélát.

1961-ban tragikus hirtelenséggel, fiatalon meghalt Takács régi jó barátja, Viski János. Az ő emlékeztére készült a Passacaglia op. 73.⁵⁸ A rendkívüli tartalommal bíró, mély tónusú, elgondolkodtató, elégikus hangvételű művet Takács maga így elemezte:

⁵² I.m. Takács. *Erinnerungen*. 53.

⁵³ I.m. Takács. *Erinnerungen*. 60.

⁵⁴ Takács, Jenő: „Amerikai évek.” A Dunánál 1/8 (2002. szeptember): 57.

⁵⁵ I.h.

⁵⁶ I.m. Takács. *Erinnerungen*. 63.

⁵⁷ Takács, Amerikai. 58., Takács. *Erinnerungen*. 65.

⁵⁸ I.m. Takács. *Erinnerungen*. 67.

Ha egy pillantást vetünk a nagybőgőben megjelenő témára, önkéntelenül is J. S. Bach Passacagliája jut az eszünkbe. A partitúra tanulmányozásakor kiderül, hogy a Passacaglia op. 73 egy ízig-vérig modern mű – s egyúttal barokk eredetű variációs forma. Nyolc variációjában a 20. századi zene számos jellegzetes vonását – szeriális zenei megoldások, atonalitás – viseli magán. [...] A variációk felrakásánál a tonális értelmezésben oldott, szabad költői szemléletet valósítottam meg, mely az atonalitás határán áll. [...] Már a téma utal az eljövendő történesek tragikumára, olyan, mint egy gyászének, mely a befejezés előtt (7. variáció) haláltáncra fokozódik.⁵⁹

Viski János halála rendkívüli módon megrázta Takácsot, akárcsak az egész magyar diaszpórát.⁶⁰ A szülőföldről, barátoktól levő távollét érzése Takács Jenőt is egyre inkább hatalmába kerítette, egy közeli jó barát elvesztése ezt még inkább felerősítette. Az 1984-85-ös évad első koncertjén a Salzburgi Mozarteumban Végh Sándor az általa alapított Camerata Academicával szintén előadta a Passacagliáját, melynek a hegedűszólóját oly gyönyörűen játszotta, hogy írásaiban Takács többször is megemlékezett róla.⁶¹ 2000-ben Szabó Attila, Végh Sándor tanítványa CD-re is vette a darabot. Az erről született recenzióban így olvashatunk a Muzsika című folyóiratban.

A lemez legértékesebb kompozíciója mindenképpen a Viski János emlékére komponált Passacaglia. A mű több tradíciót, zenei gondolkodásformát ötvöz egybe: nemcsak a barokk variációsorozat technikájára (és ezzel együtt Bachra) hivatkozik, hanem a romantikus haláldarabok világára (a hetedik variáció haláltáncra fokozódik), valamint, a 20. század különféle zeneszerzői modoraira. Ez utóbbiak – a pizzicatók a glissandók, a szünetet nem ismerő, nagy ívű dallamok polifóniája, az apró, zörejszerű elemekből, állandóan ismétlődő mozgásformulákból való építkezés – veszik át a lemezen hallható többi kompozícióban meghatározó szerepet játszó karakterek helyét. Hangütéseivel, dallamfordulataival és harmóniai jellegzetességeivel a

⁵⁹ Radics: *Takács Jenő élete* (2003.) 74.

⁶⁰ Veres Sándor: „Emlékezés Viski Jánosra.” *Új Látóhatár* 4/2 (1961. március-április): 169.

⁶¹ Takács Jenő: „Az elhatározás.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 48., I.m. Takács. *Erinnerungen*. 96.

Passacaglia világosan utal arra is, hogy Takács Jenő zeneszerzői világának alfája és ómegája Bartók Béla életműve.⁶²

1962-ben Takács két elismerésben is részesült. Egyrésztől szülőfaluja, Cinfalva (Siegendorf) a díszpolgárává avatta, másrésztől megkapta a Nagy Emlékérmét, amely Burgenland legmagasabb kitüntetése volt. A következő évben a *Sonata Missoulana* op. 66 című művéért pedig Osztrák Állami díjat kapott.⁶³ 1965-ben részt vett az Oberschützenben megrendezett Nemzetközi Kamarazenei Napokon, majd Budapestre hívták, ahol a Fészek klubban Bisztriczky Tibor, egykori Hubay növendék adta elő néhány hegedűdarabját.

Az 1969-70-es tanévben Cincinnatiben megkapta a Professor Emeritus címet, ami rendkívüli elismerés volt számára.⁶⁴ Ekkorra már több mint 15 évet töltött Amerikában. Szíve egyre inkább visszahúzta Európába, azon belül is szülőfalujába, Cinfalvára. Ezekről az érzéseiről Takács Jenő így írt:

Zeneszerzőként talán én voltam az egyetlen, aki megkapta ezt a kitüntető címet. A fellow élete végéig a tanszékhez tartozik, külön dolgozószobája, korlátozott beleszólási joga van.

El kellett tehát döntenem: Megyek-e, vagy maradok? Nem volt könnyű döntés. Gyakran mondják, hogy a komponistának nincs másra szüksége, csak egy darab papírra meg egy tollra. Ez azonban csak részben igaz: nyugalomra is szüksége van. Ekkor kaptuk a hírt, hogy barátaink felajánlják számunkra azt a házat, amelyben szüleim 1916 és 1939 között laktak, egy tágas villát nagy kerttel. Természetesen kapva kaptunk a lehetőségen.

1970 volt az utolsó esztendő, amelyet Amerikában töltöttünk. Benyújtottam nyugdíjazási kérelmemet, ami kinevezésem után megrökönyödést váltott ki. A szimfonikus zenekar Max Rudolf barátom vezetésével éppen Antiqua Hungaricám amerikai ősbemutatóját készítette elő. Cincinnatiben ez volt a búcsúkoncertem.

⁶² Dalos Anna: „Takács Jenő művek kamarazenekarra.” *Muzsika* 43/12 (2000. december): 30.

⁶³ Takács. *Erinnerungen*. 69. Ez a díj nem azonos a „nagy” Osztrák Állami Díjjal, amit egy egész életműért adományozzák, azt jóval később, 2022. március 1-jén kapta meg Takács.

⁶⁴ Radics, *Cinfalvától*. 113.

1. Takács Jenő életpályája

Annyit kellett már búcsúzkodnom életemben, hogy szívesen nevezem magam „búcsúatlétának”. Alig látszik rajtam, milyen nehezemre esik, hogy kedves embereket hagyjak el – sokszor a soha viszont nem látásig.⁶⁵

1970-ben egy teljesen új fejezet kezdődött Takács Jenő életében. A vándorlás véget ért, a hazatérés élménye eufórikus hatással volt rá, amiről így vallott:

Az egész életem szerencsés események sorozata. Két világháborút éltem át katonai szolgálat nélkül. Még a bombázásokat is megúsztam, mert Pécsen voltam. Bejártam az egész világot, s most ismét óriási szerencsém volt. Cinfalván épp megürült az a szép villa, hol szüleimmel gyermek és ifjú koromat töltöttem. Innen indult muzsikusi pályafutásom és most ismét itt telepedhetek le. Így önmagába visszatérő körhöz lett hasonló az életpályám. A környezet és idillikus. [...] A lakást Éva rövid idő alatt kényelmesen berendezte, javarészt a vándorévek bútoraival és emléktárgyaival. Így ott tudtam folytatni az életemet, ahol elkezdtem. Íróasztalom ott áll, ahol ifjúkoromban állt. [...] Minden túlzás nélkül elmondhatom: amióta itt élünk, a zeneszerzés is jobban megy. Új alkotói korszakom indult el. Az európai zenei élet emberszabásúbb, mint az amerikai. Itt az emberi, személyes kapcsolatoknak nagyobb szerepe van. Nagyobb a nyugalom és nagyobb az érdeklődés is. Az embernek közvetlen a kapcsolata kiadókkal, az előadókkal, a közönséggel. Úgy érzem, itt jobban megbecsülnek, mint odaát. [...] A napirend az új otthonomban hamarosan kialakult. A csend, a meghitt környezet alkotásra ösztönzött. [...] Évának a feleségemnek nagyon sokat köszönhetek. Ő tartotta kezében a mindennapi élet gondjait. [...] Mindig, minden helyzetben számíthattam rá, és számíthatok rá ma is. Az élet legnehezebb időszakában sem csüggedt el soha. Törekvéseinket mindig támogatta. Zenei ötleteimet, új kompozícióimat is neki játszottam el először – s érdekelték lényegre látó kritikai észrevételei. Én meg, azt hiszem, alapvetően olyan ember vagyok, aki vonzódik az otthon üléshez. Talán az életkörülményeim voltak olyanok, melyek mindig vándorlásra kényszerítettek.⁶⁶

⁶⁵ Takács, Amerikai. 64.

⁶⁶ Radics: *Cinfalvától*. 114-115.

Takács Jenő a zeneszerzés mellett a tudományos munkába is élénken belevetette magát. A több nyelven zajló levelezések által tartotta a kapcsolatot világszerte megismert barátokkal, kollégákkal, zenészekkel. Ezentúl cikkeket írt különböző folyóiratokban, és rádióműsorokat is vezetett.⁶⁷ Cinfalva díszpolgáraként utcát is elneveztek róla. A következő évtizedek meghatározó eseményeket eredményeztek: a Takács műveket Európa-szerte számos koncerten adták elő, jubileumi ünnepeket rendeztek, és kitüntetések is kaptak több országban.

Hetvenedik születésnapja alkalmából hosszú ünnepségsorozat kezdődött, amelynek első helyszíne is szülőfaluja lett. Legnagyobb örömet az okozott a szerzőnek, hogy erre az ünnepségre 91 esztendőes édesanyja is átjött Sopronból.⁶⁸ Májusban Kismartonban az Esterházy-kastély Empire-termében kiállítást és koncertet rendeztek műveiből az évforduló tiszteletére. Bécsben a Musikvereinsaalban is számos alkalommal adtak elő ebben az évben Takács-műveket. Ezenkívül Burgenlandban Takács-versenyt rendeztek fiatal muzikusok számára. Az ünnepségsorozat zárásként pedig Sopronban a Liszt Ferenc Kamarazenekar adott koncertet Horváth Gyula vezényletével.⁶⁹

1973 elején meghalt szeretett édesanyja, melyet borzasztó veszteségként élt meg, de Takácsot ugyanakkor megnyugtatta, hogy csak kevés embernek adatik meg ilyen hosszú, egészségben eltöltött élet. A műveit továbbra is előszeretettel adták elő, például ugyanebben az évben egyike volt ezeknek a Wiener Collegium Hungaricumban Bisztriczky Tibor hegedűestje Sebestyén Albert zongoraművész közreműködésével. A műsorban Takács Jenő darabjai mellett Liszt Ferenc műveinek átiratai szerepeltek.⁷⁰ Bisztriczky egyre elkötelezettebbé vált, hogy Takács Jenő vonósművei, ezen belül is természetesen a hegedűdarabjai minél többször megszólaljanak az általa adott koncertjein.

Az 1977-es év több szempontból is jelentős volt. A zeneszerző hetvenötödik születésnapjára jelent meg a Doblinger Kiadónál a róla és a műveiről szóló német nyelvű könyv, amely Wolfgang Suppan és Tari Lujza összeállításaként született meg.⁷¹ Ezt később maga Takács Jenő is forrásként használta *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen* című,

⁶⁷ Takács: *Erinnerungen*. 81.

⁶⁸ I.m. 83.

⁶⁹ Radics: *Cinfalvától*. 118.

⁷⁰ N.N.: [„Hangverseny.”] *Magyar Hírlap* 6/139 (1973. május. 22.): 8.

⁷¹ Suppan, Wolfgang–Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.)

szintén német nyelvű könyvéhez. Ezen a könyvbemutató ünnepségen részt vett Forrai Miklós, a Liszt Ferenc Társaság főtitkára is, aki Takács Jenő részére Liszt Ferenc emlékérmet adományozott.⁷²

Szintén ennek az évnek a kiemelt története, hogy ifjabb Bartók Béla is ellátogatott Takácshoz Siegendorfba a 75. születésnap alkalmából.⁷³ Ez a találkozás felelevenítette benne a Bartók Bélához mindig is rendkívül erős viszonyulását. A későbbiek során is ahányszor csak Budapestre utazott, mindig kereste az alkalmat Takács, hogy ifjabb Bartókkal találkozzon.⁷⁴ 1981-ben Stájerországban Bartók-előadást tartott. Ugyanebben az évben Bartók emlékérmet adományoznak számára a bécsi Magyar Nagykövetségen. Bartók születésének 100. évfordulója alkalmából ugyanebben az évben írta meg *Erinnerungen an Béla Bartók* [Emlékezések Bartók Bélára] című személyes hangú írását, amely a Doblinger Kiadó gondozásában jelent meg. (2. kép)

2. kép: Jenő Takács: *Erinnerungen an Béla Bartók*

Így vélekedett erről: „Nem tartok igényt arra, hogy bárki írónak tartson. A mű nem más, mint emlékezések sorozata.”⁷⁵

Zeneszerzői munkásságát tekintve, ha nem is volt oly aktív, mint korábban, de új szerzemények ekkor is kerültek ki keze alól. Bisztricky Tibor és Hantó Erika hegedűművészek számára született meg a nyolc hegedűduó, a *Tiberika* op. 103, amelynek elnevezése is a kedves

⁷² Takács: *Erinnerungen*. 89.

⁷³ Ih.

⁷⁴ Lőcsei Péter (közreadó): „Mindkettőtöknek csók, ölelés Zsolitól” II. Jékely Zoltán levelei Pasteiner Évának és Takács Jenőnek” *Holmi* 26/7 (2014. július): 797.

⁷⁵ Radics: *Takács Jenő*. 102.

Árva né Nezvald Anett, Takács Jenő Magyarországon keletkezett vonósművei

baráti kötelékre utal, ugyanis a két előadó keresztnéveit vonta össze Takács, így jött létre a cím (3. kép). Bisztriczky ezt is műsorára tűzte, és előadta Pécsen, Sopronban, Vácott, Budapesten és Kismartonban egyaránt.⁷⁶

3. kép: Takács Jenő op. 103 Tiberika

1980-ban született egy másik érdekes szerzeménye, amely szintén két hangszerre íródott: hegedűre és gitárra. Ez a *Dialog für Violine und Gitarre* op. 107, ami ugyanarra a Giovanni Paisiello-témára íródott, amelyre Beethoven is megírta a zongoravariációit.⁷⁷ Takács művének érdekessége, hogy minden tételében más-más zeneszerző stílusára utal: Bachra, Schubertre, Lisztre, Paganinire, Debussyre és természetesen Bartókra.⁷⁸ Úgy tűnik, hogy ez a fajta komponálás kedvére való volt, hiszen 80 éves korában, 1982-ben úgy érezte, hogy Joseph Haydnról is hasonlóképpen meg kell emlékeznie.⁷⁹

Olyan zenét akartam írni, amit a tradicionális zenéhez szokott fül is megért. Felhasználtam bizonyos elemeket Haydn zenéjéből, rövid motívumokat zongoraszonátaiból. [...] Haydn neve már a gyerekkoromban fogalom volt a családomban és a baráti körünkben. Emlékszem a halálának 100. évfordulójára – 7 éves voltam ekkor – napirenden volt nevének emlegetése. Szóbeszéd tárgyát képezte, hogy milyen fényes ünnepeket rendezett emlékére az Esterházy család a

⁷⁶ Rakos Miklós: „Zenetörténet. Bisztriczky Tibor hegedűművész.” *Zenekar* 23/1 (2016. január): 33., Nagy Alpár: „Hangverseny Sopronban.” *Kisalföld* 34/274 (1978. november 21.): 8.

⁷⁷ Beethoven: 6 Variations on 'Nel cor più non mi sento' WoO 70

⁷⁸ Takács: *Erinnerungen*. 93.

⁷⁹ Radics: *Takács Jenő* 101.

1. Takács Jenő életpályája

kismartoni kastélyban. Később minden évben nagypénteken meghallgattuk a *Megváltó hét szava a kereszten* című művét a Haydn templomban.⁸⁰ Azonban csak sokkal később értettem meg Haydn művészetének mélységét. Ehhez bizonyos érettségre van szükség.⁸¹

A *Sinfonia breve* op. 108 műve hasonló ihletettséggel készült el, amelyben Takács – Prokofjev *Klasszikus szimfóniájának* mintájára – a 20. század nyelvén tolmácsolta Haydn hangzásvilágát.⁸² A művet a Győri Filharmonikus Zenekar mutatta be 1982. július 4-én a fertődi Esterházy-kastélyban, Jancsovcics Antal vezényletével. Később Győrben, Sopronban és Budapesten is előadták a művet, ugyanezekkel az előadókkal.⁸³

Az 1987-es év ismét a Takács-megemlékezések jegyében telt, a 85. születésnapját többek között Magyarországon, Burgenlandban, Grazban és Bécsben ünnepelték. A Magyar Rádió öt részben közvetítette műveit és Bónis Ferenc riportját, amit a szerzővel készített.⁸⁴ Borgó András tollából hasonló cikk jelent meg a Muzsika című folyóiratban Amikor én pályakezdő voltam – Takács Jenő címmel.⁸⁵ A burgenlandi rádió Takács Jenő – összekötő kapocs Magyarország és Burgenland között (Jenő Takács Vermittler zwischen Ungarn und dem Burgenland) című, vele készült előadását sugározta.⁸⁶ A kismartoni múzeumban egykori amerikai tanítványa, Jerry Perkins adott hangversenyt Takács műveiből, melyet az ORF is sugárzott. Az osztrák fővárosban a Bécsi Kamarazenekar adta elő Passacaglia című művét. Saját bevallása szerint Takács számára az év legnagyobb élményét azonban az jelentette, hogy a Grazi Zeneművészeti Főiskola tiszteletbeli tagjává választotta.⁸⁷ A kitüntetést Sebastian Benda rektor adta át, a laudációt Wolfgang Suppan professzor tartotta.

A megérdemelt elismerések a következő években egymást követték: 1989-ben a Magyar Televízió filmet forgatott Takács Jenőről Zeneszerzőportré címmel, amelyet december 3-án mutattak be.⁸⁸ Soproni József, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola rektora adta át a

⁸⁰ ez a közszájon forgó elnevezése az eisenstadti Bergkirchének.

⁸¹ Radics: *Takács Jenő*. 101.

⁸² Radics: *Cinfalvától*. 135.

⁸³ Takács: *Erinnerungen*. 94.

⁸⁴ Ez a riport később a Kortárs című folyóiratban jelent meg. Bónis: „Takács Jenő életútja.” *Kortárs* 33/2 (1989. február): 117-128.

⁸⁵ Borgó: „Amikor én pályakezdő voltam –Takács Jenő” *Muzsika* 32/9 (1989. szeptember): 13.

⁸⁶ Takács: *Erinnerungen*. 100.

⁸⁷ 1987-ben még Grazi Zeneművészeti Főiskola (Grazer Hochschule für Musik) néven működött a mai Grazi Művészeti Egyetem (Kunst Uni Graz)

⁸⁸ Takács: *Erinnerungen*. 105.

Bartók-Pásztory-díjat a szerzőnek 1990-ben. Soproni József csak 17 éves volt, mikor először találkoztak. Mindketten a soproni Széchenyi István Gimnázium tanulói voltak, igaz, Soproni 30 évvel később. Ebben a gimnáziumban adta Takács Jenő 1947-ben saját műveiből azt a koncertet, amit soproni diákként hallott. Ebből az ismeretségből váltak később kollégákká, barátokká, és ennek volt a csúcsa a díj átadása.⁸⁹ Kapcsolatukról Takács így vallott:

Soproni minden évben meglátogat Cinfalván. Nálunk is marad egy-két napig és megmutatja új szerzeményeit. Már nem is tudom hol ismerkedtünk meg. Talán a legtehetségesebb Viski- növendék volt. Nagyszerű zeneszerzőnek tartom. Most is levelezünk.⁹⁰

1992. januárjában az alábbiakat írta Takács egy Soproninak szóló levélben:⁹¹

Ami az alkotóerőt illeti, úgy látszik kiapadt, mert 91-ben nem írtam semmit. [...] Nincsen már kedvem új, komolyabb munkát tervbe venni. Eleget komponáltam már, ha nem is mind jó, de igazán rosszat nem hoztam forgalomba.⁹²

Alkotókedvét azonban nem veszítette el teljesen. Amennyiben megbízást kapott, akkor újra születtek zenei gondolatai, ezek jobbra zenekari és zongoraművek. 1994. július 30-án Kismartonban Yehudi Menuhin vezényelte Takács műveit.

4. kép. Takács Jenő és Yehudi Menuhin 1994. július 29-én a hangverseny próbáján.

⁸⁹ Heindl, Christian Dr.: *Jenő Takács, Festschrift zum 100. Geburtstag*. (Wien: Doblinger, 2002.) 39.

⁹⁰ Radics: *Takács Jenő*. 107.

⁹¹ Radics: *Cinfalvától*. 137.

⁹² Radics: *Takács Jenő*. 108.

Menuhinval való kapcsolatáról a következőképpen írt:

„Menuhin, mint kiváló hegedűs, világszerte turnézott. A kortárs zenét megbízásokkal és ősbemutatókkal támogatta, melyek közül legnevezetesebb Bartók *Szólószonátája*. Idősebb korában elsősorban dirigált. Remek embernek és kiváló muzsikusnak tartottam – hamar megbarátkoztunk. Sokat tett az ifjúság zenei neveléséért is.”⁹³

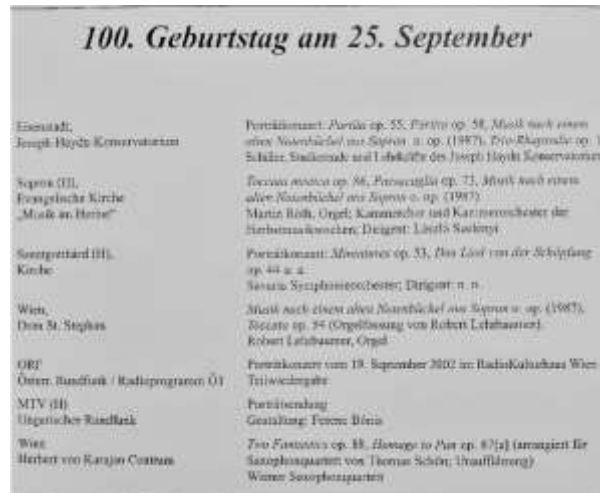
2002-ben a 100. születésnapja tiszteletére felsorolhatatlan azon események száma, melyekkel világszerte ünnepelték Takács Jenőt. Bécsben március 1-jén a tudományok és művészetek területén kifejtett munkájáért megkapta az osztrák államfő kitüntetését: az Osztrák Nagykereszt I. fokozatát.⁹⁴ A laudációt Christian Heindl, a Doblinger kiadó munkatársa mondta, akinek gondozásában erre az alkalomra jelent meg a *Festschrift zum 100. Geburtstag* kiadvány is.⁹⁵ Ebben megtalálhatóak a barátok, a tanítványok emlékezései Takács Jenőre, melyek e rendkívüli ünnep alkalmára íródtak. Helyet kapott a könyvben az Egy élet képekben (Ein Leben in Bildern) című összeállítás is, és a 100. születésnapjára – 2002 szeptember 25-re – világszerte szervezett rendezvények gyűjteménye is.⁹⁶

⁹³ Radics: *Cinfalvától*. 138.

⁹⁴ I.h. 140.

⁹⁵ Heindl, Christian Dr.: *Jenő Takács, Festschrift zum 100. Geburtstag*. (Wien: Doblinger, 2002.)

⁹⁶ I.h. 103.

5. kép: Takács Jenő 100. születésnapjának rendezvényei 2002. szeptember 25.-én.

Takács Jenő túl a százon is fiatalokat meghazudtoló egészségnek örvendett, csak látása és hallása romlott sokat az utolsó években. Figyelemmel kísérte a világ eseményeit, amelyeket rendkívül reménytelinek tartott, nem csupán politikai szempontból, mint inkább a művészet és művészek lehetőségeit tekintve. Saját memoárjában már ő maga is megpróbálta egy mondatban összefoglalni életének és munkásságának lényegét, amelyre egy korábbi idézetet talált legalkalmasabbnak:

Életemet és műveimet egyetlenegy mondattal így foglalhatom össze: Takács Jenő, aki 1902. szeptember 25-én született Cinfalván, és számos hosszúra nyúlt külföldi tartózkodás után ismét ott él, barátaihoz, Bartókhoz és Kodályhoz hasonlóan a képzett muzsikusi típusát testesíti meg, műveibe olvasztva az Európán kívüli kultúrák hatásait is.⁹⁷

Ehhez a gondolathoz elengedhetetlenül szükségesnek érzem kiegészítésül Szokolay Sándort idézni, aki a századik születésnapjára ezekkel a szavakkal köszöntötte Takács Jenőt:

Takács Jenő tapasztalatokban bővelkedő, kalandokat ismerő gazdag életműve mindig hű maradt *önmagához*! Nagy érdeme, hogy bőséges időt szánt életművében az ifjúság zenei horizontját tágítására úgy, hogy pedagógiai célzatú művei is önálló művészi értéket hordoztak magukban.

⁹⁷ Radics: *Takács Jenő*. 121.

1. Takács Jenő életpályája

Nem hangoztatva tudta, hogy a zene hordozhatja együtt is az esztétikai szépet, az igazat az elmélyítő hasznossal! Tette: a legnagyobb természetességgel. Keresve megtalálta magában: a burgenlandi magyart, az európai és az egyetemeset! De mi is lehet Varázslatának Titka? Az, hogy egész életét és művészetét keresetlen kedvességüket kulturáltsággal alkotta meg.⁹⁸

Takács Jenő 2005. november 14-én, életének 104. esztendejében hunyt el Cinfalván (Siegendorfban).⁹⁹

⁹⁸ Radics: *Cinfalvától*. 186-187.

⁹⁹ N.N.: „Búcsúzunk. Takács Jenő.” *Muzsika* 49/1 (2006. január): 49.

2. Bartók-hatások: találkozások, levelezések, művek

Takács Jenő már egészen fiatalon Bartók hatása alá került, és ez nemcsak a zeneszerzői tevékenységére vonatkozott, hanem közeli és távoli népek folklórja iránti tudományos érdeklődésére is. Takács igyekezett minden alkalmat megragadni, hogy minél többször találkozhasson Bartókkal, nemcsak a művein keresztül, hanem személyesen is. Fontosnak tartotta, hogy hitelesen lejegyzésre kerüljenek ezek az emlékek. Erről saját maga így vall:

Évek hosszú során, pontosan 1926 óta, úgyszólván állandó kapcsolatban állottam Bartók Bélával. Baráti érintkezésünk folyamán számos olyan mozzanat maradt meg emlékezetemben, melyről úgy érzem, hogy kár volna, ha elveszne az utókor számára. Minden álszerénységet félretéve, igyekszem tehát írásban lerögzíteni mindazt, ami emlékezetemben megmaradt, még mielőtt az idők múlása elhalványítaná emlékeimet. Még így is nehéz az események sodrában egy-egy 10-15 éves emléket felidézni. Bartók Béla fanatikus igazságszeretetét tiszteletben tartva, kizárólag megtörtént dolgokra szorítokom.¹

2.1. Találkozásaik, levelezésük

Takács Jenő és Bartók Béla kapcsolatának legkézenfekvőbb bizonyítékai a levelezésük és találkozásaik, melyek 1922 és 1940 között történtek. A levélváltásaik az alábbi táblázatban szerepelnek időrendi sorrendben.² (1. táblázat) Az alábbi alfejezetekben ezen levelek szkennelt változata mellett a szöveget külön is szerepeltettem, ezzel könnyebbé téve olvashatóságát.

¹ Takács Jenő: „Bartók Béla.” *Sorsunk* 6/2 (1946. november): 56.

² Takács Jenő: „Bartók Béla két ismeretlen levele a soproni Takács Jenőhöz.” *Soproni Szemle* 22/2 (1968. hónap nélkül): 81–83., Demény János (közr.): *Bartók Béla levelei*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976.): 323, 436–437, 523.

Takács Bartóknak	Bartók Takácsnak	levelek tartalma
1922. aug. 7. [elveszett]	nincs rá válasz	„Rajongói” levél a salzburgi koncert után, melyet Bartók nem kapott meg.
	1925. december 31. Brémába	Műsorválasztással kapcsolatos ajánlás Takács számára.
	1929. október 15.	Bartók október 20-án Sopronba megy.
	1932. február 17.	Kairói kongresszuson való részvételi szándék.
előtte fotókat küld Bartóknak Takács	1932. május 8.	Köszönet a kairói vendéglátásért.
	1932. augusztus 5.	Takács Goumbri című műve előadásának kérdése: Zathureczkyvel/Hannover György
1935. dec. 27. Kairó	1936. február 16. Budapest	Takács: Öt horvát parasztdal Magyar Rádióban való bemutatásának problémája.

1. táblázat: Takács és Bartók levelezéséről

Az első levél közvetlenül az 1922. augusztus 7-i salzburgi koncert után íródott, melyben rajongásának adott hangot Takács, az aznap hallott Bartók-művek kapcsán. A levelet Takács a szálloda portáján hagyta Bartóknak címezve, ám nem kapott rá választ. Amikor évek múlva rákérdezett Bartóktól, hogy miért nem válaszolt, ő meglepődve válaszolt, hogy nem is tudott a levélről, nem kapta meg.³ A többi levélváltásra az alábbi alfejezetekben tértem ki, hiszen sokszor szorosan összefüggenek kettejük találkozásával.

Személyesen hat alkalommal találkoztak. Ezekről Takács Jenő saját maga is több helyen ír emlékirataiban, a legrészletesebb ezek közül *Béla Bartók, wie ich ihn kannte* írásában.⁴ A fennmaradt, lejegyzett emlékek mind az egymás iránti emberi és szakmai tiszteletről tanúskodnak.

	időpont	helyszín	esemény
1.	1922. augusztus 7.	Salzburg	Koncert: Bartók 1. hegedű-zongora szonáta
2.	1926. július 2.	Budapest	Friss diplomásként első útja Bartókhoz vezet
3.	1932. március 15-április 7.	Kairó	Nemzetközi Arab Zenei Kongresszus
4.	1934. ??	Budapest	Takács Fülöp-szigeteki kutatásairól számol be Bartóknak ⁵
5.	1939. február 23-március 8.	Párizs	Bartók 3 koncertje Párizsban: (Zongoraverseny helyett Mikrokozmosz), Bartók-dalok, közös vacsorák (Milhaud is velük tart) ⁶
6.	1939. április	Budapest	Takács Tarantella koncertjének betiltása okán

2. táblázat: Takács és Bartók találkozásai

³ Borgó András: „Amikor én pályakezdő voltam.” *Muzsika* 4/9 (1997. szeptember): 15.

⁴ Takács Jenő: „Béla Bartók, wie ich ihn kannte.” In: Suppan, Wolfgang-Tari Lujza: *Takács Jenő: Dokumente, Analysen, Kommentare.* (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.) 131.

⁵ Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 58.

⁶ Takács Jenő: „Bartók közelében.” *Jelenkor* 24/3 (1981. március): 200. Bartók Béla, ifj.: *Apám életének krónikája.* (Budapest: Helikon, 2006). 200-201.

2.1.1. Első találkozás

Takács Jenő első alkalommal 1922. augusztus 7-én találkozott Bartók Bélával egy Salzburgban megtartott koncerten.⁷ Itt hallotta először Bartók 1. hegedű-zongora szonátáját.⁸ Mary Dickenson Auer hegedűművésznővel Bartók maga adta elő az Új Zene Nemzetközi Társaságának megalakulására tartott rendezvényen.⁹ Takács saját maga ír arról, milyen nagy hatással volt rá, hogy előben hallotta, látta játszani Bartókot, és ezt a remekművet, melyet azonnal szeretett volna megtanulni. Azonban az 1. hegedű-zongora szonátának akkor még csak a kézírata létezett.¹⁰ E mű hatására kezdett Takács Bartók más darabjait is megtanulni és játszani koncertjein. Ebben nagyban támogatta a bécsi zeneakadémiai tanára, Paul Weingarten is, aki szintén gyakran játszott koncertjein Bartók szerzeményeket.¹¹ Takács ezután levelezni kezdett Bartókkal, melyben Bartók tanácsokkal látta el, tulajdonképpen óva intette attól, hogy az ő műveit koncerten játssza. Erről tanúskodik Bartók 1925. december 31-én kelt levele is, melyet Brémába küldött Takács Jenőnek.¹² Alábbi módon figyelmezteti Takácsot:

Csupán arra kell ügyelni, hogy olyan helyeken, melyek a magyar vidéki városok zenei niveau-ján állnak, ne próbálkozzunk olyan művekkel, mint két hegedűszonátám, vagy a zongora-etude-ök és improvizációk. Ezek a művek kellőleg elő nem készített közönséget csupán visszariasztanak.¹³

⁷ I.h.

⁸ A darabot eredetileg Arányi Jelly hegedűművésznek ajánlotta Bartók, ám ez a bemutató nem vele valósult meg. Zenetudományi Intézet Bartók archívum <http://www.zti.hu/index.php/hu/bartok/bartok-zenemuvei/idorend> (utolsó megtekintés: 2021. 01. 11.)

⁹ Takács, Béla Bartók, wie, i.m., 132. Bartók Béla, ifj., *Apám*, i.m., 97.

¹⁰ Universal kiadás 1923. <https://www.universaledition.com/sonata-no.-1-for-violin-and-piano-bartok-bela-ue7247>

¹¹ Takács, Béla Bartók, wie, i.m., 132.

¹² Demény János (közr.): *Bartók Béla levelei*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976.) 323

¹³ I.h.

2.1.2. Második találkozás

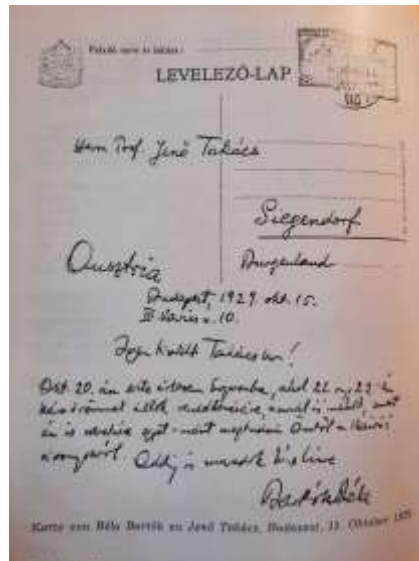
Sokat eláruló esemény Takács Jenő Bartókhoz fűződő kapcsolatáról, hogy 1926-ban, amint megszerezte zongoraművészi diplomáját Bécsben, másnap rögtön hajóra szállt, hogy Budapestre utazzon Bartók Bélát meglátogatni.¹⁴ A találkozásukat részletesen lejegyezte Takács:

A látogatásom napját már régen leegyeztettük. Véletlenszerűség nem létezett nála, mindennek tervszerűen kellett történnie. Bartók gyűlölte a pontatlanságot, az számára megbocsájthatatlan bűn volt, és az is maradt. Bartók maga nyitott ajtót [...], akkor volt 46 éves. Milyen volt? Inkább kistermetű – nagy zeneszerzők gyakran alacsonyok – törekeny, hófehér hajjal. Sovány, de egészséges, friss arcszínével fiatalos benyomást keltett[...]. Miután hellyel kínált, csend következett. Számomra kínosan hosszúnak tűnt, mintha azt várta volna, hogy én veszem magamhoz a kezdeményezést. Aztán nem is tudom, hogy kezdtünk el beszélgetni. Később aztán rájöttem, hogy Bartóknál ezek a szituációk nem szokatlanok, ő egy tipikusa ilyen alkat. Évekbe telt, mire viselkedése velem szemben megváltozott, de akkor teljesen: alig tudtuk befejezni az érdekes beszélgetéseinket!¹⁵

Arról nincsenek feljegyzések, hogy a fenti beszélgetés után tartották-e a kapcsolatot egymással, de mindenesetre Bartók Béla számára is emlékezetes lehetett a Takáccsal való diskurzus, hiszen 1929-ben, mielőtt Sopronba utazott volna, egy levelezőlapot írt Takácsnak az érkezéséről (6. kép):

¹⁴ Takács, Béla Bartók, wie, I.h.

¹⁵ I.h.

6. kép: Bartók 1929. október 15-én-én kelt levelezőlapja Takácsnak

Igen tisztelt Takács Úr!

Okt. 20.án este érkezem Sopronba, ahol 21. vagy 22.-én
kész örömmel állok rendelkezésére annál is inkább, mert
én is szeretnék egyet-mást megtudni Öntől a kairói
viszonyokról.

Addig is maradok kész híve

Bartók Béla ¹⁶

1929 októberében a Soproni Zeneegyesület a centenáriumát ünnepelte Sopronban. Ezen alkalomból a száz éves egyesület Bartók Bélát dísztagjává választotta. A jubileum alkalmából október 22-én vette fel a Soproni Szimfonikus Zenekar Liszt Ferenc nevét, a zeneszerző-zongoraművész születésnapján. Bartók Bélán kívül ott volt a jeles eseményen többek között Dohnányi Ernő, Székelyhidi Ferenc, Tóth Aladár is. Az ünnepi koncertsorozaton felcsendült Kodály *Psalmus Hungaricus* is, Bartók előadásában pedig a Rapszódia zongorára és zenekarra írt op. 1-es műve, a Budapesti Filharmonikusokat Zwini Károly vezényelte.¹⁷ Érdekes emlékezés maradt fenn Bartók Bélától eme esemény kapcsán, melyet Sopronból Budapestre visszaérkezvén édesanyjának jegyzett le:

¹⁶ Suppan–Tari: *Jenő Takács*. i.m. 180.

¹⁷ Bartók Béla, ifj.: *Apám életének krónikája* (Budapest: Helikon, 2006.) 138.

Sétálván Sopron uccáin, egy kirakatban aranyos rájában megpillantottam egy – 25 évvel ezelőtt – Sopronba írt levelem töredékét, melyben életrajzi adatokat közlök akkori ottani hangversenyyemmel kapcsolatban.¹⁸

2.1.3. Harmadik találkozás

Takács Jenő 1927-től 1932-ig a kairói Konzervatórium zongoraprofesszori állását töltötte be, mely akkor a berlini Zeneművészeti Főiskola fennhatósága alatt állt. Elődjé Engel Iván volt, aki Bartók tanítványának mondhatta magát.¹⁹ Kairóban Takács minden alkalmat megragadott arra, hogy behatóan foglalkozzon az arab zenével. Az egyiptomi rádió munkájában is aktívan részt vett, arab zenei tanácsadóként.²⁰ Az arab zene Takács Jenő műveire is nagy hatást gyakorolt.²¹ Motorikus ritmika, ismétlődő dallamfordulatok, látszólagos rögtönzések, egyiptomi hangszerek hanghatásainak visszaidézése; mindezek műveinek ismertetőjegyeivé váltak a későbbiek során.²²

Ebben az időszakban, pontosan 1932. március 14-től három héten át rendezték meg Kairóban a nemzetközi arab zenei kongresszust (Congres de la Musique Orientale). A világ minden tájáról olyan kiválóságok érkeztek ide, mint Paul Hindemith, Bartók Béla, Egon Wellesz, Alois Hába, Henry Carl Engel, Henry George Farmer, Johannes Wolf, Henry Rabaud, Musztafa Rida Bey, Curt Sachs, Erich Moritz von Hornbostel.²³

Takács 1932. március 1-jén kapott levelet Bartóktól, melyben arra kéri Takácsot, hogy intézzon neki szerény panziót az ott tartózkodására, nem szándékozott ugyanis a számára kijelölt nagy szállóban megszállni, és a reprezentatív fogadásokon részt venni.²⁴ (7. kép)

¹⁸ I.h.

¹⁹ Engel Iván a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán diplomázott Thomán István, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Weiner Leó tanítványaként. Engel Iván: „Engel Iván beszámol egyiptomi útjáról a Közlönynek” *Békésmegyei Közlöny* 52/146 (1925. július). 2.

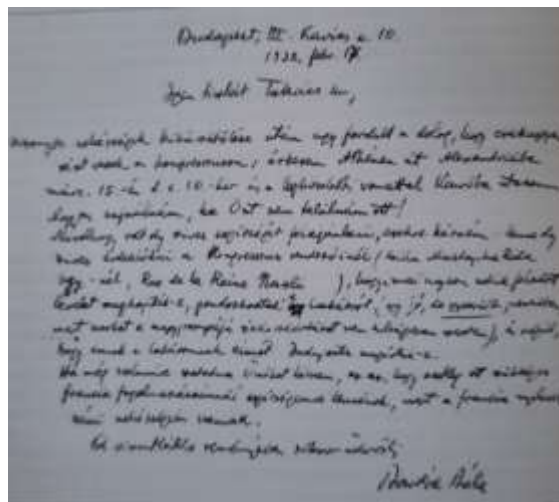
²⁰ Takács, Bartók Béla, (*Sorsunk* 1946), i.m., 56.

²¹ Ide tartozik: op. 15 Arab szvit két zongorára, négy kézre szerzeménye, mely a későbbi Nílusi legenda című baletzenéjének az alapja, illetve az op. 20 Goumbri, mely a Rhapsodie Orientale alcímet viseli. Tari Lujza: „Takács Jenő köszöntése. *Magyar Zene* 18/4 (1977. december): 394.

²² kanoun – közel-keleti, kis-ázsiai hangszer hangját a zongora utánozza az op. 15 Arab szvitben. I. h.

²³ Bartókon kívül Curt Sachs és Erich Moritz von Hornbostel volt az, aki Takács érdeklődését a zenei kutatás iránt felkeltette. Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 57.

²⁴ Takács, Bartók Béla, (*Soproni Szemle*, 1968), i.m., 182.

7. kép: Bartók 1932. február 17-i levele Takácshoz

Igen tisztelt Takács Ur,

bizonyos nehézségek kiküszöbölése után úgy fordult a dolog hogy csakugyan részt
veszek a kongresszuson: érkezem Athénen át Alexandriába
márc. 15.-én d.e. 10.-kor és a legközelebbi vonattal Kairóba utazom.

Nagyon sajnálnám, ha Önt nem találnám ott!

Mivelhogy volt oly szívessegítségét felajánlani, ezekre kérném: lenne oly szíves
érdeklődni a Kongresszus rendezőinél [...], hogy a mai napon neki feladott levelet
megkapták-e, gondoskodtak-e lakásról (egy jó, de egyszerűbb penzioba,
mert azokat a nagyszabású óriás szállodákat nem annyira kedvelem), és végül,
hogy ennek a lakásomnak a címét mindenesetre megírták-e.

Ha még valamire szabadna Önöket kérnem, az az, hogy esetleg ott szükséges
francia fogalmazásaimnál segítségemre lennének, mert a francia nyelvvel
némi nehézségeim vannak.

A viszontlátás reményében sokszor üdvözl:

Bartók Béla

A levélből kiderül, hogy Bartók március 15-én érkezett meg Kairóba. Takács egyedül várta a pályaudvaron. A kongresszusi munkán kívül nagyon sok időt töltöttek kirándulással (8. kép). Ezekre Takács így emlékezett:

Bartók is részt vett ilyen kirándulásokon, de legjobban szerette, ha kettesben indultunk neki a sivatagnak. Széleskörű érdeklődésére jellemző, hogy egyik alkalommal spirituszos üveggel felszerelve jött a kirándulásra, hogy sivatagi rovarokat gyűjtsön. Egy más alkalommal az arab negyedben egy gyönyörű arabeszkekkel díszített kaput nézegetett. Hirtelen éktelen láрма tört ki a kapu feletti hárem rácsos ablaka mögött; a bennszülöttek azt hitték, hogy az ablakrács mögé zárt napkeleti szépeket kémleli. Menekülnünk kellett, nehogy megverjenek bennünket. A kairói hetek alatt Bartók Béla teljesen kilépett zárkózottságából, tréfás, jókedvű és nem egyszer diákosan pajkos volt és megtréfálta barátait, (Budapestén sohasem láttam ilyen hangulatban). Különösen Hindemithet szerette, aki kicsi, jó húsban levő emberke volt. Egy autókirándulás alkalmával, midőn kocsim bennrekedt a sivatag homokjában, Bartók azt javasolta, hogy Hindemith szálljon ki, mire ez tréfásan rávágta: „Igaz is, Bartók, a „könnyű” zeneszerző nyugodtan ülve maradhat”.²⁵

Kairo 1932; von links: Bartók, Hindemith, dessen Frau, v. Hornbostel, Takács, Schindler, Wellesz

8. kép Takács Jenő 1932-ben Kairóban Bartók társaságában

A fent említett levelek is arról tanúskodnak, hogy Takács és Bartók milyen közvetlen viszonyba kerültek egymással.²⁶ A dokumentumok bizonyítják azt is, hogy Bartók ezekben az években még sokkal optimistábban élte mindennapjait, mint később. Az ő tiszteletére Takács

²⁵ Takács, Bartók, 1968, i.m., 57-58.

²⁶ Halmágyi Miklós (szerk.): „Bartók és Takács Jenő eddig ismeretlen arcai.” *Vas Népe* 51/14 (2006. január): 5.

CONSERVATOIRE DE MUSIQUE BERGRON

8

BACH — *Capriccio pour le violon en une seule partie*

SCHUMANN — *Rondino* No. 4
Op. 10

CHOPIN — *Poésies* No. 2

11

FAUCON — *Sonata pour le violon*
Op. 10

DELA SARTRE — *Allegro scherzo*

ALBERT — *Clarinete*
Op. 10

112

LISZT — *Sonata No. 10 pour le piano*
Op. 10

Le programme complet de la Saison 1912-1913

1912

1913

1914

1915

1916

1917

1918

1919

1920

1921

1922

1923

1924

1925

1926

1927

1928

1929

1930

1931

1932

1933

1934

1935

1936

1937

1938

1939

1940

1941

1942

1943

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1954

1955

1956

1957

1958

1959

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025

2026

2027

2028

2029

2030

2031

2032

2033

2034

2035

2036

2037

2038

2039

2040

2041

2042

2043

2044

2045

2046

2047

2048

2049

2050

2051

2052

2053

2054

2055

2056

2057

2058

2059

2060

2061

2062

2063

2064

2065

2066

2067

2068

2069

2070

2071

2072

2073

2074

2075

2076

2077

2078

2079

2080

2081

2082

2083

2084

2085

2086

2087

2088

2089

2090

2091

2092

2093

2094

2095

2096

2097

2098

2099

2100

2101

2102

2103

2104

2105

2106

2107

2108

2109

2110

2111

2112

2113

2114

2115

2116

2117

2118

2119

2120

2121

2122

2123

2124

2125

2126

2127

2128

2129

2130

2131

2132

2133

2134

2135

2136

2137

2138

2139

2140

2141

2142

2143

2144

2145

2146

2147

2148

2149

2150

2151

2152

2153

2154

2155

2156

2157

2158

2159

2160

2161

2162

2163

2164

2165

2166

2167

2168

2169

2170

2171

2172

2173

2174

2175

2176

2177

2178

2179

2180

2181

2182

2183

2184

2185

2186

2187

2188

2189

2190

2191

2192

2193

2194

2195

2196

2197

2198

2199

2200

2201

2202

2203

2204

2205

2206

2207

2208

2209

2210

2211

2212

2213

2214

2215

2216

2217

2218

2219

2220

2221

2222

2223

2224

2225

2226

2227

2228

2229

2230

2231

2232

2233

2234

2235

2236

2237

2238

2239

2240

2241

2242

2243

2244

2245

2246

2247

2248

2249

2250

2251

2252

2253

2254

2255

2256

2257

2258

2259

2260

2261

2262

2263

2264

2265

2266

2267

2268

2269

2270

2271

2272

2273

2274

2275

2276

2277

2278

2279

2280

2281

2282

2283

2284

2285

2286

2287

2288

2289

2290

2291

2292

2293

2294

2295

2296

2297

2298

2299

2300

2301

2302

2303

2304

2305

2306

2307

2308

2309

2310

2311

2312

2313

2314

2315

2316

2317

2318

2319

2320

2321

2322

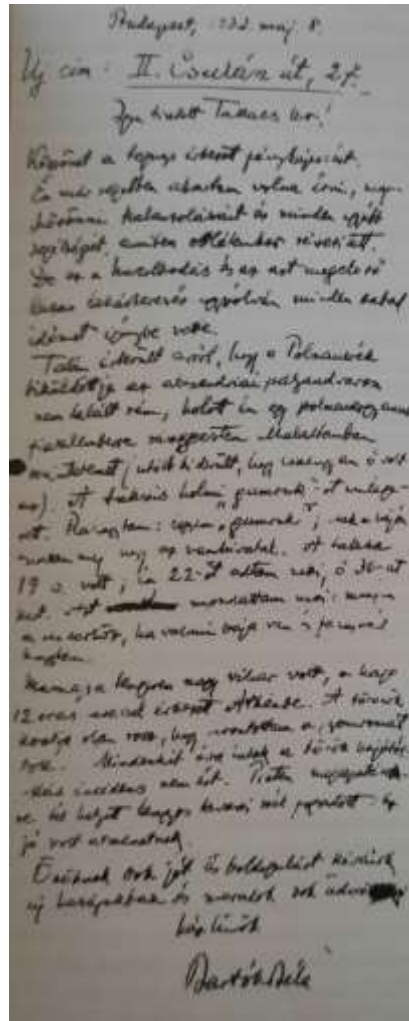
2323

2324

2325

Bartók Kairóból való hazaérkezése után 1932. május 8-án keltezett levelében köszönte meg Takácsnak a kairói időszakról küldött képeket és minden egyéb segítséget, és egyben beszámolt a hazatérő út viszontagságairól is.²⁷

34

9. kép: Bartók 1938. május 8-i levele Takácshoz

Igen tisztelt Takács Ur!
 Köszönet a tegnap érkezett fényképekért.
 Én már régebben akartam volna írni, meg-
 köszönni kalauzolásait és minden egyéb
 segítségét, amiben ottlétemkor részesített.
 De ez a hurcolkodás és az azt megelőző
 lázas lakáskeresés ugyszólván minden
 időmet igénybe vette.
 Talán értesült arról, hogy a Polnauerék
 kiküldöttje az alexandriai pályaudvaron
 nem talált rám, holott én egy polnauergyanus
 fiatalemberre rászegeztem elhaladtamban
 tekintetemet (utóbb kiderült, hogy csakugyan ő volt
 az). A taxis holmi „gumruk”-ot emleget-
 tet. Ráhagytam: legyen „gumruk”; csak a hajón

tudtam meg hogy az vámhivatal. A taksa
19 p. volt; én 22-öt adtam neki: menjen
a rendőrhöz, ha valami baja van és faképnél
hagytam.

Másnap a tengeren nagy vihar volt, a hajó
12 oras késéssel érkezett Athénbe. A törökök
kosztja olyan rossz, hogy elrontottam a gyomromat
tőle. Mindenkit óva intek a török hajótól.

Más incidens nem ért. Pesten meglepetésem-
re tél helyett langyos tavaszi szél fogadott: ez
jó volt átmenetnek.

Önöknek sok jót és boldogulást kívánok
új hazájukban és maradok sok üdvözléssel
kész hívők
Bartók Béla

2.1.4. Negyedik találkozás

Takács Jenő a kairói évek után 1932-től 1934-ig a manilai egyetem professzora lett, ahol a zongora és zeneszerzés tanszék egyetemi tanáraként népzene gyűjtő utakat tett a Fülöp-szigeteken.²⁸ Természetesen alapvető akadályokba ütközött a kutatása, az egyetem vezetősége és a zenei szakemberek sem támogatták kezdeményezését, a kutatómunkát pedig a körülmények is nagyban nehezítették. (Közlekedés nehézsége, tolmácsok hiánya a különböző nyelvjáráásokban, eldugottan élő különböző népi törzsek bizalmatlansága az idegenekkel szemben.)²⁹ Kutatásainak eredményeit 1934-ben Bartókkal is megosztotta, amikor Budapestre utazott.³⁰ Több délutánt is együtt töltöttek a Tudományos Akadémián és Bartók Csalán utcai otthonában. Ezeken a találkozásokon Takács megmutatta Bartóknak egzotikus hanglemezeit és hangszereit.

Bartóknak különösen tetszett egy lemez, amellyel megajándékoztam: a klasszikus japán „No” dráma egyik jelenete. Amikor egy évvel később hallottam nagyszerű Zenéjét húros hangszerekre, ütőkre és celestára, feltűnt

²⁸ Radics Éva: „Takács Jenő és a világörökség. A Fülöp-szigeteki kutatás.” (*Parlando* 2015/6) <http://www.parlando.hu/NEWPROBE/PARLANDO2015.html#2015-6> (utolsó megtekintés 2021. december 21.)

²⁹ Takács, *Erinnerungen*, i.m., 28-30.

³⁰ Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 57.

2. Bartók-hatások: találkozások, levelezések, művek

a harmadik tétel bevezetése: a hangismétlésekből álló xilofonmotívum, mely a tételt kezdi és befejezi, ugyanúgy hangzik, mint a lemezen, ahol magas hangú kis japán dobon szólal meg. Amikor efelől kérdeztem, Bartók mosolyogva vallotta meg, hogy az ötletet valóban a kérdéses lemez adta.³¹

1. kottapéllda: részlet Bartók: Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára művéből

A fenti 1. kottapéldán pontosan az a részlet látható Bartók művéből, mely az idézetben szerepel, jól kivehető hangismétlésekből álló xilofonmotívum, alátámasztva a beszélgetésben elhangzottakat.

Takács Jenőnek 1935-36-ban a Magyar Rádióban is volt lehetősége előadásokat tartani az arab zenéről.³² Miután 1935. február 25-én Takács Jenő új szerzeményét, az *Őt horvát parasztdalt* bemutatta az osztrák rádió, szerette volna, ha ez Magyarországon is elhangzik a rádióban. A Magyar Rádió azonban visszautasította ezt, azzal az indokkal, hogy a magyar dalkincset nem lehet más nemzetiségűnek tulajdonítani.³³ Ezzel a problémájával 1935. december 27-én kelt levelében kereste meg Bartókot, aki természetesen reagált is rá. A levelet Bartók negatív hangulatban zárta, egyértelműen kiérezhető belőle a jövő iránti bizonytalanság vészjósló érzése.

³¹ Takács, Béla Bartók, wie, i.m., 135.

³² Tari, Takács, i.m., 395.

³³ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága* (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 38.

10. kép: Bartók 1936. február 16-i válaszelevele Takácsnak

2.1.5. Ötödik találkozás

1939. januárjában a politikai helyzetre való tekintettel Takács Párizsban telepedett le.³⁴ Új feladatának, mely egy új balett komponálására való felkérés volt a Budapesti Operaház

³⁴ A bekövetkezett Anschluss miatt Takács osztrák állampolgárként akarata ellenére hirtelen német állampolgárrá lett, ebbe nem tudott beletörődni, és régi vágyaként, Párizsban próbál nyugalmat találni.

megbízásából, nyugodt körülmények között szeretett volna nekilátni. Plakátokról értesült arról, hogy Bartók Béla és felesége, Pásztory Ditta Párizsban fognak fellépni. Első koncertjük február 27-én volt. Hermann Scherchen vezényletével Mozart *Esz-dúr kettősversenyét* és Bartók új darabját, *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* művet adták elő.³⁵ Már rögtön a koncertszünetbe megkereste Takács Jenő Bartókékát, a személyes, közvetlen beszélgetés így vette kezdetét:

Tudtam, hogy Bartók nagyon szereti Párizst, és hogy mindig jól érezte magát benne. Amikor az első szünetben bekopogtam hozzájuk a művészsobába, Bartók rámszögezte szúrós, barna szemét, s megkérdezte: „Na, maga is emigrált már?” Ahogyan említettem, az emigrálásra minden okom megvolt.³⁶

Ezután még két koncertet adott a Bartók házaspár Párizsban, 1939. március 3-án és 6-án. A március 3-i koncert érdekessége, hogy a műsorra tűzött 2. Zongoraverseny kottája nem érkezett meg a bécsi kiadótól, így kénytelen volt műsort változtatni Bartók és a *Mikrokozmosz* sorozatból válogatott darabokat. Takács is ekkor hallotta először a műsorban elhangzó *Mikrokozmoszt*. A hatás megdöbbenő volt, a párizsi közönség idegenkedve, értetlenül fogadta az eddig nem hallott művet.³⁷

[...] a Mikrokozmoszból játszott néhány számot, mégpedig nagyzenekari szerzemények között. A nagy színházban, ahol, rádiófelvétel lévén, nem volt közönség, kétségkívül különös látványt nyújtott Bartók, amint gyors léptekkel kijön a pódiumra, fölteszi a szemüvegét, és a kottában lapozgatva elkezd játszani a Mikrokozmoszt. A nagyzenekari hangzáshoz szokott fülünknek ez ott és akkor, szegényesnek tetszett. A párizsi muzsikuskokat nehéz volt zenével sokkolni – a Mikrokozmosz mégis általános megrökönyödést keltett. Milhaud azt mondta nekem: mondjam meg Bartóknak, hogy ezt ne játssza Párizsban, mert nekik nem tetszik. Közöltem

³⁵ Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 59. Bartók Béla, ifj.: *Apám életének krónikája* (Budapest: Helikon, 2006.) 201.

³⁶ Takács, Bartók közelében, i.m., 199.

³⁷ I.h.

vele, hogy én illet Bartóknak semmiképp sem mondhatok. Nem sokkal később, amikor megkaptam Amerikából a Mikrokozmosz hat kötetét, elámultam: micsoda remekmű ez! Azóta, ha megakadok a zeneszerzésben, csak belelapozok a Mikrokozmoszba, mindig ad valamilyen inspirációt, mely újra megindítja a komponálás folyamatát.³⁸

A koncertek mellett Bartók és Takács közös ebédekre, beszélgetésekre is sort kerített Párizsban, és többször megesett, hogy Milhaud is csatlakozott hozzájuk.³⁹ A március 6-i koncerten ismét felcsendült Bartók kézzongorás szonátája, talán még nagyobb sikert aratva, mint korábban.⁴⁰ Még ugyanebben az évben sor került a következő találkozásukra, melynek helyszíne azonban Budapest volt.

2.1.6. Utolsó találkozás

1939-ben áprilisában Takács Jenő európai és New York-i koncertjei után meghívást kapott Budapestre. A Filharmónia akkori elnöke Dohnányi Ernő felkérte, hogy vegyen részt egy gálakoncerten az Operaházban, méghozzá az 1937-ben írt *Tarantella* című művével. Erre az eseményre Dohnányi karmesternek Issay Dobrowent, az Oslói Filharmónia igazgatóját kérte fel.⁴¹ A koncertet az államhatalom azonban betiltotta, a karmester állítólagos zsidó származása miatt. Bartók, amint tudomást szerzett a történetekről, felhívta Takácsot, hogy beszélni akar vele. A Vigadó éttermében találkoztak, ahol részletesen beszéltek meg a történeteket.

Egyetértettünk abban, hogy ilyesmi egy „szabad” országban nem történhet meg. Bartók azt mondta, hogy az embernek ilyen körülmények között aligha lehetnek tervei. A legjobb volna elhagyni az országot, csak az a kérdés, hova lehetne menni. Este 11 körül elvittem Bartókékat a budai hegyekben álló házukhoz. Ez volt az utolsó találkozásom Bartók Bélával.⁴²

³⁸ Bónis Ferenc: „Takács Jenő életútja.” *Műhely* 27/74 (1989): 7

³⁹ Takács, Bartók közelében, i.m., 201.

⁴⁰ I.h.

⁴¹ Takács, Bartók közelében, i.m., 199.

⁴² Takács, Béla Bartók, wie, i.m., 137.

Takács biztosra vette, hogy ezek az események megerősítették Bartók végső elhatározását, hogy elhagyja Magyarországot. Erre az esetre utal az alábbi levélrészlet is, melyet Bartók írt Veress Sándornak 1939. június 3-án:

[...] Az az értesülése, hogy Magyarországot elhagyom téves. [...] Más kérdés persze, hogy ki kellene-e vándorolni (amennyiben lehetséges) vagy sem. [...] Ha valaki ittmarad, holott elmehetne, ezzel hallgatólag beleegyezik mindabba, ami itt történik, mondhatják. És ezt meg sem lehet nyilvánosan cáfolni, mert akkor abból csak baj lesz, és céltalanná válik az ittmaradás. [...] Nekem – dehát ez teljesen egyéni dolog – nincs semmi bizalmam. [...] Kodálynak semmi szándéka nincs elmenni. [...] Hallott arról a filharmóniai hangv.-betiltásról? Azt mondják, egy „idegen állam” (no, vajon melyiké) követe kényszerítette ki. Ilyen körülmények közt nem vállalkozhatik az ember hangverseny-szereplésre.”⁴³

1940-ben már csak néhányszor, és csak telefonon tartották a kapcsolatot egymással, októberben Bartók pedig végleg elhagyta hazánkat.⁴⁴

⁴³ „Bartók Béla levele Veress Sándornak” *Parlando* 2018. 7. szám https://www.parlando.hu/2018/2018-7/Bartok_Bela-levelek.pdf (utolsó megtekintés 2021. november 20.)

⁴⁴ Takács, Bartók közelében, i.m., 4.

2.2. Zenei műfajok, mint közös pontok Bartók és Takács életművében: szvit, szonáta, rapszódia, divertimento, hegedűduók

A közös műfaji pontok keresése előtt mindenképp fontosnak tartottam, hogy választ kapjak arra, mik voltak Takács Jenő életében azok a kezdeti momentumok, inspirációk, amik a vonós – ezen belül is a hegedűs – kamaraművek felé vitték zeneszerzői útját.

Magától Takács Jenőtől vannak feljegyzések arról, hogy 1914-ben szülei beírátták a Buresch Jenő-féle soproni állami zeneiskolába.⁴⁵ Itt ismerkedett össze az igazgató fiával, ifjabb Buresch Jenő hegedűssel, aki zenészként, kamarapartnerként maradandó benyomást tett Takácsra, ezen túl pedig rendkívül jó barátok is lettek.⁴⁶ Ugyancsak iskolatársak voltak Scholz Jánossal is, a későbbi híres csellóművésszel, aki szintén Sopronban született és csak egy esztendővel volt fiatalabb Takács Jenőnél.⁴⁷ Ők, mint első kamarapartner, biztosan befolyásolták Takács érdeklődését a vonós hangszerek irányába. Arra nem találtam utalást kutatásom során, hogy a bécsi egyetemi tanulmányai alatt konkrétan milyen hatások érték a vonós műfajok tekintetében. Azt biztosan lehet tudni, hogy tanárai között nem szerepelt vonós oktató, kamarazene-tanára is az oboista Alexander Wunderer volt.⁴⁸ Az viszont bizonyos – és az emlékiratai is ezt támasztják alá –, hogy amikor Bartók Bélát először hallotta pódiumon játszani, az egy életre szóló, meghatározó élménnyé vált számára. Ekkor Takács még csak 20 éves volt. Bartók nem csak zongoristaként és zeneszerzőként nyugözte le, hanem magával a hegedű-zongora darabbal. Ez volt az első személyes találkozásuk. Azt gondolom, nem kell ennél nagyobb inspiráció egy ifjú, húszas évei kezdetén álló zeneszerzőnek, hogy elkezdje kipróbálni magát, és új műfajok felé is kacsintgasson.

Takács Bartókkal kapcsolatos írásaiból nemcsak a találkozásaik okait, céljait, részleteit ismerhetjük meg, más egyéb utalásokat is találhatunk. Zeneszerzésre, előadásra vonatkozó tanácsokat – amik nyilván Takács számára is követendő példaként éltek tovább – éppúgy tartalmaznak ezek a jegyzetek, levelek, mint a hétköznapi élet nehézségeivel, gondjaival, problémáival való együttérzést, együtt gondolkodást. A népdalgyűjtés, más népek kultúrájának megismerése, felfedezése, a népi témáknak a feldolgozása is mindkettőjük számára nagyon

⁴⁵ Takács, *Erinnerungen*, i.m., 8.

⁴⁶ I.h.

⁴⁷ I.h.

⁴⁸ I.h.

fontos, meghatározó volt az életük során. Egy helyen Takács arról tesz említést, hogy nem az a leglényegesebb, hogy ezeknek a népdaloknak a témáit egyáltalán feldolgozza egy zeneszerző, hanem az, hogy hogyan teszi ezt.⁴⁹ Rendkívül fontosnak tartotta a művészi egyéniséget, sajátos kifejezőkészséget, ami valóban egyénivé teszi ezen műveket.

Végignézve Takács vonós kamaraműveinek listáját, az alábbi műfajokkal találkozunk: szvit, szonáta hegedűre és zongorára, rapszódia, divertimento, hegedűduó. Csupa olyan műfaj, ami egyértelműen Bartók munkásságának is sajátjai. Különösen akkor válik igazán jelentőségteljessé ez az összehasonlítás, ha megnézzük ezen művek keletkezésének időpontjait, és így végezzük el az összehasonlítást. Szembeötlő több esetben is, hogy Takács mintha reakcióként komponálná darabjait Bartók műveire reagálva. Az alábbi táblázat ezt mutatja, időrendi sorrendben:

Bartók Béla			Takács Jenő	
Műfaj	Évszám	Mű címe	Évszám	Mű címe
Szvit	1905	BB 39 I. szvit nagyzenekarra op. 3		
	1907	BB 40 II. szvit kisézenekarra op. 4		
			1922	Szvit hegedűre és zongorára (műjegyzéken kívül)
	1923	BB 86 Tánc-szvit zenekarra		
			1946	op. 42 Régi magyar táncszvit zenekarra (átiratok: op. 42b hegedűre és gitárra, op. 42d vonósnégyesre és cembalora)
			1941	op. 48 <i>Soproni barokk muzsika</i> (Szvit zenekarra)
Hegedű-zongora szonáta	1921	BB 84 I. hegedű-zongoraszonáta		
	1922	BB85 II. hegedű-zongoraszonáta		

⁴⁹ Takács, Béla Bartók, wie, i.m., 137.

			1923	op. 6 Szónata hegedűre és zongorára
Rapszódia			1926	op. 11 Trió rapszódia hegedűre csellóra és zongorára
	1929	BB 94(b) I. Rapszódia hegedűre és zenekarra		
	1929. rev. 1935	BB 96(b) II. Rapszódia hegedűre és zenekarra		
			1931	op. 20 <i>Goumbri</i> (Keleti rapszódia)
			1939	op. 43 Rapszódia zongorára
			1941	op. 49 Rapszódia (Lassú és friss) hegedűre és zongorára
Divertimento	1939	BB 118 Divertimento vonózenekarra		
			1954	op. 61 Divertimento hegedűre és gitárra
			1961-1962	op. 75 Kismartoni divertimento zenekarra
Duó	1931-1932	BB 104 Negyvennégy duó két hegedűre		
			1978	op. 103 <i>Tiberika</i> Nyolc duó két hegedűre

3. táblázat: Műfaji összehasonlítás Takács és Bartók művei tekintetében

A fentiek alapján jól kivehető, hogy a Takács művei egy kivételével mind a bartóki művek után születtek. Már maga ez a tény is arra enged következtetni, hogy Takács nemcsak, hogy figyelemmel kísérte Bartók zeneszerzői munkásságát, de olyannyira hatással is volt rá, hogy a későbbiek során ő is kipróbálta magát ezekben a műfajokban. Ami még egyértelműbben látszik, az a kezdeti inspiráció az 1920-as évek elején. A bartóki műveknek nem csak a

meghallgatása motiválta, hanem számtalan alkalommal ő maga is előadta őket. Utalás található írásaiban arra, hogy már a bécsi zeneakadémiai tanulmányi alatt is, professzorai tiltakozása ellenére minden növendékhangversenyen egy-egy új Bartók művet mutatott be.⁵⁰ De Bartók maga is hiába próbálta lebeszélni arról, hogy Takács Bartók műveket adjon elő koncertjein, Takács tántoríthatatlan volt ez ügyben. 1923-as németországi koncertkörútján Bartók 1. hegedű-zongora szonátáját többször is hallhatta a közönség.⁵¹

Annyira fontossá vált Takács számára a magyar zene és a magyar zeneszerzők műveinek közvetítése a nagyvilág számára, hogy nem elégedett meg azzal, hogy egy-egy magyar mű felcsendüljön koncertjein. Az 1925-ös jugoszláviai koncertturnéjának zágrábi zárókoncertjének műsorát már kizárólag magyar művekből állította össze.⁵²

Mindeközben Sopronhoz is hű maradt, és különösen jelentőségteljes, hogy meghirdette négy hangversenyből álló modern zenei koncertsorozatát: egy-egy hegedű-zongora est, egy dalest és egy kamarazene est került megrendezésre Sopronban, kéthetes időközönként.⁵³ Ezeken a koncerteken a következő magyar szerzők művei csendültek fel: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Kárpáti Sándor, Takács Jenő.⁵⁴ Ennek a koncertsorozatnak a célját saját maga fogalmazta meg.

Lehetővé akartam tenni, hogy a közönség saját tapasztalata alapján foglaljon állást a modern zenéről. Hisz a modern zenét is lehet szeretni, vagy nem szeretni, el lehet fogadni, vagy lehet még küzdeni is ellene, de mindenekeelőtt ismerni kell! A célom tehát nem az volt, hogy híveket szerezzek ennek vagy annak a zenei irányzatnak, hanem, hogy ne adjon Sopronban egy komoly érdeklődője sem a zenének, aki szubjektív vagy objektív ítéletét ne tudná az egyetlen tisztességes érvvel – egy sereg általa hallott modern mű ismeretével – alátámasztani.

Takács Jenő Magyarországhoz köthető, itthon született vonós kamaraműveinek részletes elemzése a harmadik fejezetben találhatóak, ezek a következők:

⁵⁰ Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 56.

⁵¹ Takács, Bartók Béla, 1946, i.m., 104.

⁵² I.h., <https://www.musau.org/parts/neue-article-page/view/104> (utolsó megtekintés: 2021. dec. 13.)

⁵³ Tari, Takács., 393. Radics, *Takács élete*, i.m., 21.

⁵⁴ További zeneszerzők: Debussy, Ravel, Sztravinszkij, Reger, Schönberg, R. Strauss, Marx, Korngold, Binkau, Webern, Eisler, Szimanovszkij, Godowsky. Tari, Takács, i.m., 392. Suppan, *Dokumente*, i.m., 22.

Árvayné Nezvald Anett, Takács Jenő Magyarországon keletkezett vonósművei

Szvit hegedűre és zongorára op. szám nélkül, Szonáta hegedűre és zongorára op. 6., Régi magyar táncszvit vonósokra op. 42 és Rapszódia op. 49.

Ebben a fejezetben azok a darabok szerepelnek, amelyek – az előbb felsoroltakon túl – a bartóki művekkel még további kapcsolatot támasztanak alá, illetve erősítenek meg.

Még 1925-ben Brémában kezdte írni, majd 1926-ban Kairóban fejezte be hegedűre, csellóra és zongorára írt Trió-rapszodiáját op. 11. A hegedű lehetőségeit nagyszerűen kihasználta ebben a műben, különösen a rapszodikus, improvizatív részeken. A Bartók-hatások is egyértelműen felfedezhetőek: az I. tétel 2. témájában ilyen a cselló szólamban kis szekundról induló, majd folyamatosan az egyre bővülő hangközlépésekkel kinyíló rész (2. kottapélda), amely később a III. tételben a hegedűszólamban is megjelenik a kadenciában (3. kottapélda).

2. kottapélda:
Takács: Trió-rapszódia II. tétel
cselló szólam

3. kottapélda:
Takács: Trió-rapszódia III. tétel
hegedű szólam

Soproni József Takács Jenőnek szóló 1991. december 29-én kelt levelében a Trió-rapszodiát ekképp méltatta:⁵⁵

Frissessége döbbenetes volt. A hangzás elevensége, színessége, ritmikussága, formálásának célbataláló világossága, szenvelgésmentessége, őszinte hangja; stílusának mindenkor aktualitása, divatoktól való menetessége kiemelkedő....Fülemben van még az utolsó tétel *giusto* motívuma, mely emlékeztet a *Ritka búza, ritka árpa* című népies műdalra, de dúrban van....Örülök, hogy hallhattam a darabot.⁵⁶

⁵⁵ Soproni József az 1991. október 17-i Takács koncertre reagál. In.: Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága*. 101 év krónikája. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 24.

⁵⁶ Radics, Takács élete, i.m., 24.

A rapszódia Takács kedvelt műfajává vált. Az 1931-ben Kairóban komponált op. 20 *Goumbri* elnevezésű műve hegedűre és zongorára később *Keleti rapszódia*, *Rhapsodie orientale* néven jelent meg.⁵⁷ A goumbrinak, ennek az észak-afrikai, lantszerű hangszernek a hangzásvilágát ültette át Takács ebben a művében hegedűre. Ez a megoldás szintén nagyon közel áll a bartóki gondolkodáshoz. Más népek kultúrájának népzenejét, népi hangszereit alkalmazni, egyéni hangzását beleépíteni saját műveibe, ez Bartók számára is mindig fontos volt. A darab rögtön egy jelentőségteljes rapszodisztikus hegedűkadenciával kezdődik (7. kottapélda), amiben a hegedűs megmutathatja virtuozitását, kétséget sem hagyva, mely műfajhoz tartozik a darab.

4. kottapélda: op. 20 *Goumbri* hegedűkadencia

1939-ben szóló zongorára is megszületett Takács op. 43-as Rapszódíája. Az időpont különösen fontos, hiszen Takács Jenő hosszú évtizedek után tért vissza szülőföldre, sőt felvette a magyar állampolgárságot, és Sopronban telepedett le. Ebben az időszakban különösen nagy számban születtek olyan művei, melyek régi magyar táncokból, magyar népi balladákból, népdalokból vett témát dolgozott fel.⁵⁸

Mindenképp meg kell említeni Takács Jenőnek a divertimento műfajjal való kapcsolatát is. Két ilyen műfajú műve létezik: az 1954-ben Cincinnatiben komponált op. 61 Divertimento hegedűre és gitárra, valamint az 1961-62-ben Cinfalván elkezdett és Cincinnatiben befejezett op. 75 Kismartoni Divertimento, mely zenekarra íródott.⁵⁹ A szerző

⁵⁷ goumbri: észak afrikai lantféle hangszer

⁵⁸ Antiqua Hungarica op. 47 (1941), Soproni barokk muzsika zenekari szvit op. 48 (1941), Régi magyar táncok szvit op. 42 (1946)

⁵⁹ Suppan, Dokumente, i.m., 92.

teljes mértékben ragaszkodik a divertimento klasszikus értelemben vett szórakoztató stílusához. Az op. 61 Divertimento hegedűre és gitárra első tételében felsejlik Bach *d-moll toccata és fűgájából* (BWV 565) egy idézet a fűgából, és ezzel játszat a szerző. Kóstolgtatja, adogatja a két hangszer között. Az egész mű számomra egy olyasfajta játékossággal bír, mint aki először találkozik valamivel, amit eddig nem ismert. Szemügyre veszi, kipróbálja így, kipróbálja úgy, mindkét hangszer számára nyújt lehetőséget külön-külön is játszani a témákkal, de mindeközben folyamatosan reagálnak egymásra. A 2. tételben ismét előszeretettel nyúlt vissza a rapszódia műfajhoz, míg a darabot egy Gigue tétellel zárta le, hűen a címhez, valóban a két hangszer vidám, páros táncával.⁶⁰

Ez az első divertimento műfajjal való ismerkedés hét évvel később, egy öttételes, zenekari műben öltött új ruhát. A zenemű keletkezési körülményei hasonlóságot mutatnak Bartók Divertimentójával. Igaz, hogy Takács már 1952 óta a Cincinnati Egyetem professzora volt, de 1962-ben hazatért szülőhelyére, Cinfalvára, ahol megkapta a település díszpolgári elismerését is.⁶¹ Az elismerést nagy örömmel fogadta. A hazaszeretet érzése, az ismerős táj látványának és a régi barátok ismerősök szeretetteljes fogadtatásának hatására a régi dallamok újra előtörték emlékeiből. Ezeket dolgozta bele az op. 75 *Kismartoni Divertimentó*ba. A szülőföldtől való elszakíthatatlanság érzése a műben több helyen is megmutatkozik. Bartók hasonló érzésekkel küzdött, amikor Svájcban 1939-ben kiszakadva a menni, vagy maradni örült dilemmájából, idilli körülmények között 15 nap alatt megírta a Divertimentóját.⁶² Bartók fiának ezt később úgy fogalmazta meg, mintha régi világbéli muzsikusként dolgozhatott volna ezekben a hetekben.⁶³ További hasonlóságot vélek felfedezni abban is, hogy Bartók egy hónappal a mű megírása előtt szvit-jellegű vonósszenekari műként említi készülő Divertimentóját.⁶⁴ Takács darabja egyértelműen egy öt tételes szvit, melynek tételei: *I. Preludium, II. Körtánc, III. Vincellér tánc IV. Aria, V. Verbunkos*.⁶⁵ Nagyon sok helyütt a tételek során régi kódexekben talált magyar táncdallamokat idéz, mint korábban hasonlóan

⁶⁰ A művet a Grazi Duó (Marga Bäuml gitárművésznő és férje Walter Klassinc hegedűművész) számára komponálta, akikkel igazi művészbárság kezdődött ezzel a találkozással. Radics, Takács élete, i.m., 69.

⁶¹ Heindl, Christian Dr.: *Jenő Takács, Festschrift zum 100. Geburtstag*. (Wien: Doblinger, 2002.) 74.

⁶² Kroó György: *Bartók kalauz*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1975.) 218.

⁶³ I.h.

⁶⁴ I.h.

⁶⁵ Suppan, Dokumente, i.m., 92.

teszi ezt az *Antiqua Hungarica* op. 47 (1941), *Soproni barokk muzsika* zenekari szvit op. 48 (1941), *Régi magyar táncszvit* op. 42 (1946), vagy az op. 49-es Rapszódia (1941) darabjaiban.

Takács Jenő számára nagy jelentőséggel bírt művésztársainak barátsága. Több műve megszületését is ők inspirálták. Ebben a fejezetben már említésre került az op. 61 Divertimento kapcsán a gitáros és hegedűs grazi Duó művészpárosa, de mindenképp ebbe a társaságba tartozik Bisztriczky Tibor és Hantó Erika hegedűművész is. 1978-ban együtt látogattak el Takács Jenőhöz Cinfalvára.⁶⁶ Ennek a találkozásnak következményeképp született meg a kilenc külön kis darabból álló op. 103 *Tiberika* című hegedűduó.⁶⁷ Az elnevezés ötlete a két hegedűművész keresztnévének összevonásából származott. Minden tétel ugyanúgy, mint a Bartók duóknál, külön világ, más-más sajátos hangulat, egy-egy életkép: *I. All'Ungherese, II. Köd, III. Pastorale, IV. Zsongás, V. Serenata, VI. Melodia, VII. Disput (Vita egy nő és férfi közt) VIII. Capriccioso*, melléklet: *Oszták muzsika*. Ebben a sorozatban is különböző nehézségűek a tételek, akár csak Bartóknál, minden hegedűs megtalálhatja benne a saját szintjének megfelelő nehézségű művet, legyen az zeneiskolai lelkes tanuló hegedűs, vagy nagy repertoárral rendelkező, gyakorlott hegedűművész.

Azt gondolom, hogy a fejezetben szereplő találkozások, levelek, közös élmények, zeneszerzői tevékenységek mind-mind egyértelmű bizonyítékai annak, hogy Takács Jenőre rendkívül nagy hatással volt Bartók Béla. Zongoristaként, zeneszerzőként, zenészként éppúgy, mint emberként, barátként. Az, hogy mit is jelentett Takács Jenőnek Bartók Béla igazán, talán Soproni József fogalmazta meg legszebben, amikor 2002-ben felköszöntötte Takácsot a 100. születésnapján: „Saját művei interpretálásán túl mindenekelőtt Bartók előadóművészete és életműve foglalkoztatta. Ő volt számára a világítótorony, az igazodási pont, a mérce.”⁶⁸

⁶⁶ Radics, Takács élete. i.m., 128.

⁶⁷ A mű valójában nyolc számozott duóból áll, a kilencedik egy mellékletként csatolt darab.

⁶⁸ Soproni József: „Értékközlés és vándorkedv. Takács Jenő köszöntése” *Muzsika* 45/9 (2002. szeptember): 10.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

Az alábbi vonósművek köthetőek Takács Jenő Magyarországon töltött periódusaihoz. Az első periódus a tanuló évek, első sikereinek időszaka, mely tulajdonképpen az 1926-ban megszerzett diplomájával zárul le. Két jelentős hegedű-zongora műve tartozik ide: az opusszám nélküli *Szvit hegedűre és zongorára*, mellyel különdíjat nyert 1922-ben Salzburgban egy kamarazenei versenyen, illetve a rögtön a rákövetkező évben született *Szonáta hegedűre és zongorára* op. 6.

A másik két vonósmű a második, 1939-től 1948-ig tartó magyarországi periódus idejéből való, melyet Takács maga is a legintenzívebb, legtermékenyebb időszakának nevezett.¹ 1939-ben Sopronba való hazaköltözése, a magyar állampolgárság felvétele, a művészként és zenepedagógusként is meghatározó pécsi évek gazdag tapasztalatai a műveiben is visszaköszönnek. E két mű: *Régi magyar táncszvit* op. 42b és a *Rapszódia* op. 49. E művekről a fellelhető adatokat az alábbi táblázatban foglaltam össze:

Mű címe	Opus-szám	Keletkezés ideje, helye	Kiadás	Bemutató helye, ideje	Előadó	Felvétel
Szvit hegedűre és zongorára	opus nélkül	1922. Cinfalva, Bécs	Kézirat: Grazi Művészeti Egyetem Könyvtár (KUG UNI)	Bécs, Musikverein, kisterem (későbbi Brahms-Saal)	Rudolf Kolisch – hegedű, Takács Jenő – zongora ²	nem található
Hegedű-zongora szonáta	op. 6	1923. Cinfalva	Doblinger, Wien, 2000	Bécs, 1924. április 26.	Karl Baltz – hegedű, Takács Jenő – zongora ³	1. tétel Andantino CD Szabó Attila – hegedű, Keveházi Gyöngyi – zongora, Chamber Music, 2001

¹ Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. (Szentgotthárd: Virtuart, 2003.) 64

² Suppan, Wolfgang Tari Lujza: Jenő Takács. Dokumente, Analysen, Kommentare. (Burgenländische Forschungen. Heft 66, Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.) 16.

³ I.h.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

						Fonó Budai Zeneház
Régi magyar táncszvit zenekarra	op. 42	1946. Pécs	Sidem, Genf 1949	Bécs 1924. április 26.	Sirio Piovesan és a Pécsi Kamarazene kar ⁴	Felvétel: Julia Lebedenko vonósszenekari felvétel youtube 2015. ⁵
op 42 átiratok						
Régi magyar táncszvit zongorára	op. 42a		Sidem, Genf 1951			
Régi magyar táncszvit gitárra és hegedűre	op. 42b		Kézirat: Grazi Művészeti Egyetem Könyvtár (KUG UNI)		Cornelia Löscher-Gradwohl – hegedű, Armin Egger – gitár 2021. október 9. Siegendorf ⁶	
Régi magyar táncszvit két gitárra	op. 42c		Kézirat, nem található			
Régi magyar táncszvit vonós-négyesre és cembalora	op. 42d		Kézirat, nem található ⁷			

⁴ Kovács Attila: „A 100 éve született Maros Rudolf és a pécsi zenei élet.” <https://regi.csgyk.hu/2017/a-100-eve-szuletett-maros-rudolf-es-a-pecsi-zenei-elet/> (utolsó megtekintés 2022. 12. 15.)

⁵<https://www.youtube.com/watch?v=NrgKUFOVas&list=PL6VYsCE2rXzdOLFirTu1Wzl9BstTNiVQq&index=1> (utolsó megtekintés 2023. 07. 12.)

⁶ <http://www.kunstundliteratur.at/veranstaltungen/saitenspiel/>

⁷ a mű említése a Suppan. 53-nál található, de a kottaanyagot nem találtam meg a kéziratok között.

Régi magyar táncszvit hegedű cselló, zongorára	op. 42g	1974	csak a kézirat borítója található a Grazi Művészeti Egyetem Könyvtárában (KUG UNI)			
Régi magyar táncszvit két csellóra	op. 42h		Kézirat: Grazi Művészeti Egyetem Könyvtár			
Rapszódia (Lassú és Friss) hegedűre és zongorára	op. 49	1941, Sopron	Első kiadás Sopronban magánkiadó 1941 Doblínger, Wien, 1960	1941. Budapest	Varga Tibor vagy Martzy Johanna? ⁸	
				1941. november 16. Sopron, Kaszinó	Végh Sándor – hegedű Dammert Udo – zongora ⁹	
				1943. Szeged	Martzy Johanna – hegedű, Dankó Aladár – zongora (Harmónia bérlet) ¹⁰	
				1943. október 11. 19 óra, Maros-vásárhely	Martzy Johanna – hegedű ¹¹	

⁸ Suppan, 63.⁹ II. Bérleti hangverseny, Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület plakát, Soproni Levéltár¹⁰ Musicus: „Zene.” (*Délvidéki Szemle* 2/1 1943.): 575.¹¹ I.h.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

op. 49 átiratok						
Rapszódia hegedűre és vonós-zenekarra	op. 49a	1972 szerző általi átirat			koncert: Wolfgang Göllner – hegedű Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar vezényel Kamp Salamon, 2015, Sopron Liszt Ferenc Kulturális Központ. ¹²	CD: Szabó Attila – hegedű, Dodici kamarazenekar . Hungaroton. 2000 ¹³ CD: Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar 190 Árvayné Nezvald Anett – hegedű 2019
Rapszódia csellóra és zongorára	op. 49a	1960 Thirring Zoltán átirata ¹⁴	Doblinger, Wien, 1960		1948. június 18. Budapest I. Rádió 12.15 Thirring Zoltán – cselló Szirányi János – zongora ¹⁵	

4. táblázat: Magyarországon született vonósművek

A művek elemzésénél alapvetően a kották tanulmányozását vettem alapul. Ezen túl meghallgattam elérhető felvételeket, illetve magam is gyakoroltam, játszottam ezeket a műveket. Az elemzések nem zeneelméleti vagy zenetudományi szempontok alapján készültek, inkább egy gyakorlott zenész rálátásával, azt kutatva, hogy az egyes zeneművek honnan származnak, milyen inspirációk alapján születtek, milyen zeneszerzői fogások, módszerek tették őket klasszikus értelemben vett közönségszórakozóvá. Nyilvánvalóvá vált számomra, hogy

¹² Liszt Ferenc Hangversenybérlet Magyarok öröme <https://www.prokultura.hu/hu/programok/2015-05-12/351-liszt-ferenc-hangversenyberlet-a-magyarok-orome.html>

¹³ Szabó Attila Klagenfurtban élő hegedűművész, Végh Sándor tanítványa, aki a győri Dodici Kamarazenekar kíséretével vette fel CD-re Takács műveit: Szerenád op. 83b, Kontratáncok a régi Grazból, Rapszódia op. 49, Passacaglia op. 73, Üdvözlőlápo, Amerikai rapszódia, Hungaroton Classic-HCD 31947. Retkes Attila: „A burgenlandi világutazó.” *Magyar Hírlap* 33/214 (2000. szeptember): 8., Zelinka Tamás: „Takács Jenő: Kamarazene.” *Parlando* 44/5 (2002.): 58.

¹⁴ I.h. Suppan

¹⁵ N.N.: [„Rádióműsor.”] *Szabad nép* 6/138 (1948. június): 2.

azok a darabok, melyek csak egy-egy példányban, kéziratos formában léteznek egy könyvtár alagsorában – és még kikölcsönzésük sem lehetséges –, ugyancsak kevés esélye van ismertetnie. Így ezen művek digitalizálása, kiadása nem várhat tovább, minél előbb el kell juttatni nyomtatott formában az előadóművészekhez, oktatási intézményekhez, hogy majdan a közönséghez is el tudjon jutni koncertelőadásként.

Mielőtt rátérnék az elemzésre, fontosnak tartom megjegyezni: Takács Jenő azon zeneszerzők közé tartozik, akinek kézirata nagyon tiszta, átlátható, könnyen olvasható, jól értelmezhető, és gazdag, részletes információkat, instrukciókat tartalmaz a darabra vonatkozólag. Ritkán található benne hiba, azt is mindig egyértelműen, jól láthatóan javította. Sokszor szöveges feljegyzéseket is tartalmaznak ezek a kéziratos kották, gyakran a címoldalon is, de néhányszor a kottasorok között is fellelhető fontos megjegyzés. Ezeket az elemzések során külön kiemelttem, hogy ezáltal még jobban nyomonkövethetővé váljon egy-egy mű keletkezésének folyamata.

3.1. Szvit hegedűre és zongorára (1922, Cinfalva, Bécs) op. szám nélkül

Ez a legelső, hangos sikert hozó alkotása Takácsnak, mellyel 1923-ban díjat nyert Salzburgban. Ez a mű nem szerepel Takács műjegyzékében, és kiadásban sem jelent meg. Eredeti kéziratos formáját a Grazi Művészeti Egyetem Könyvtárában¹⁶ találtam meg kutatásom során. A borítón számos információ olvasható német nyelven a műre vonatkozólag, melyet Takács maga írt rá. (1. kép) Ezekből a feliratokból derül ki, hogy két változata is van a műnek. Hegedűszólam kottát csak az első változathoz találtam, a hegedű-zongora kotta anyaga viszont valóban tartalmazza a két különböző verziót. A két verzió közötti legnagyobb eltérés, hogy az 1. tétel teljesen különböző a két anyagban. Mind hangnemében, mind lüktetésében, mind zenei anyagát tekintve eltérő. Takács nyomatékossítja is piros felirattal a borítón, hogy a második a helyes verzió (1. kép). Ennek ellenére a második változat első tételének 2. sora előtt pedig az szerepel kézírásával, hogy bár ez a második verzió a műből, de az 1. tételt az első verzióból kell játszani, mert Takács saját állítása szerint, az jobban illik a darabhoz (5. kottapéllda a 12. képen nagyítva olvasható).

¹⁶ Kunst Uni Graz Universitätsbibliothek

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

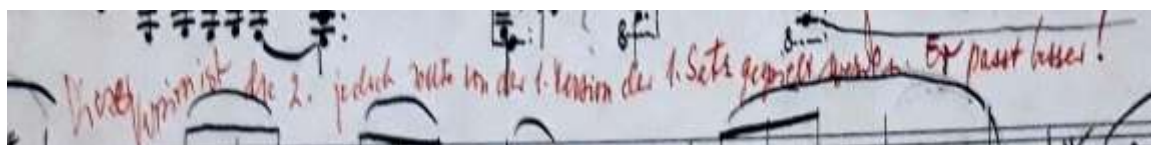
11. kép:

Takács Jenő: Sviti hegedűre és zongorára fedőlap

5. kottapélda:

Takács Jenő: Sviti hegedűre és zongorára 1. oldal

12. kép:

Takács Jenő: Sviti hegedűre és zongorára 1. oldal felirat nagyítva

A mű három tételből áll: I. *Introduktion*, II. *Menuetto*, III. *Thema con variationi*. Az elemzés során a második verziót – B változat – vettem alapul, ebből is a zongorakíséretet, ugyanis a hegedűszólam több tételben is eltérést mutat ezzel szemben. A teljes kéziratos mű a Függelékben, a kottamellékletben megtalálható (85. oldal).

I. tétel: Introduktion (B változat)

Ez a tétel Takács Jenő 1920-ban szóló zongorára komponált, de 1923-ban átdolgozott Sonatine (op. 2) darabjának középső, *Nocturno* tételéből építkezik, annak átdolgozása, adaptálása hegedű és zongora szólamokra (6. és 7. kottapélda).

6. kottapélda:

Takács Jenő:

Sonatine op. 2 szóló zongorára (1920)

7. kottapélda:

Takács Jenő:

Szvit hegedűre és zongorára (B változat)

A tétel rövid, 17 ütemes kis bevezetőként is értelmezhető. Lágy, 6/8-os löktetésű, mely egyáltalán nem táncos, inkább andalgó, keresgélő hangulatú. A hegedű rögtön az elejétől *con sordino* játszik, ezzel is finomítja a hangzást Takács. A darab hangulatát a szerző által feltüntetett tempó- és dinamikai jelzések is alátámasztják: *Lento (ma non troppo) dolente*, nem túl lassan, szomorúan, sajnálkozva. A tétel közben szinte ütemenként újabb instrukciókat jegyzett a kottába a szerző, ezzel tovább erősítve a darab előadására vonatkozó elképzeléseit: 3-4. ütem: *dolce cantabile*, 5. ütem: *legato espressivo*, mindez pp és p közötti dinamikán, ezen belül sok-sok svellerrel gazdagítva a tételt. Ezen túl a hangnemi kalandozás is elősegíti ezt a busongó hangzást. A mű, bár É-dúrban indul, de már a negyedik ütemben a negyedik kereszt feloldásával először A-dúr felé, majd két ütemmel később az eisz hang erőteljes – mindkét szólamban való – megjelenésével máris fisz-moll felé veszi az irányt.

A hegedű és zongora szólam a tétel során végig egymást kiegészítve adogatják egymásnak a dallamot, miközben egy ritmikus osztinatóval tartják fenn a 6/8-os löktetést. A kilencedik, tizedik ütem folyamatos modulációi során, egy koronás megtorpanás után a tizenegyedik ütemre már Desz-dúrban találjuk magunkat. Itt egyértelmű hangulatváltozásra

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

utal a hegedűn a *sordino* levételére szóló utasítás, illetve a négy ütemes G-húron való játék, melyhez a zongora akkordmenetei között háromszor egymás után megcsillanó két és háromvonalas asz-oktáv tesz igazán különlegessé (8. kottapélda).

8. kottapélda: Takács Jenő: Svít hegedűre és zongorára I. tétel 5-15 ütem

A tételt végül a szerző megnyugtatja, elringatja és Desz dúrban zárja le, az utolsó akkordot egy *b* szexthanggal finoman megszínevezve.

II. tétel: *Capriccio*

A második tétel az elsőhöz viszonyítva már jóval hosszabb, tartalmasabb, tulajdonképpen egy szabályos menüett tétel, a klasszikus módon megszokott trio középrésszel.

A tételcímben ezzel kapcsolatban egy érdekességet figyelhetünk meg: a tollal írt *Capriccio* cím mellett közvetlenül szerepel ceruzával egy kérdőjel, és a *Menuetto?* felirat szintén kérdőjellel a végén (9. kottapélda).

9. kottapélda: Takács Jenő: Svít hegedűre és zongorára II. tétel: *Capriccio*

Arra nincs utalás, hogy ki és mikor tette ezt a ceruzás megjegyzést a kéziratba, laikusként azonban úgy tűnik, hogy ez nem Takács Jenő kézírása. A hegedűszólamban viszont kizárólag csak a *II. Menuetto* felirat található meg (10. kottapélda).

10. kottapélda: Takács Jenő Szvit hegedűre és zongorára II. tétel hegedű szolam

A tétel tempójelzése kicsit különbözik a hegedűszólamban, illetve a zongorakíséretes verzióban. Míg a hegedűszólamban *Poco allegro molto grazioso* szerepel, addig a zongorás változatban: *Allegretto grazioso*. Azonban a lényegét tekintve mindkettő a táncos jellegre utal. Rögtön az első ütemek ritmikája beleringat bennünket ebbe lüktetésbe, ugyanis míg a zongora egy *a – e* orgonapont fölött harmincketted akkordfelbontásokkal indul, addig a hegedű az első három ütemben kettőre és háromra megszólaló negyed lüktetéssel rajzol fel egy dominánsszeptim akkordot. Az első négy ütem variáltan megismétlődik, majd a 9. ütemtől kezdődik a Takácsra későbbi műveiben is gyakran használt komplementer szerkesztésmód, amikor a hegedű és zongoraszólamok egymásnak adogatják oda-vissza a rövid – leginkább ütemnyi – dallamotívumokat. Ebben a tételben is pontos instrukciókat fogalmaz meg a szerző az előadásmódot tekintve, különösen a darab elején: az 5. ütemben a *nicht eilen* – sietés nélkül –, a 9. ütemben *espressivo* utalás szerepel, de a 13. ütemben a zongoraszólamban hangok feletti pontokat is külön megerősíti a *sempre staccato* felirattal (11. kottapélda).

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

11. kottapélda: takács Jenő: Svit hegedűre és zongorára II. tétel eleje

Vidám, világos, üde Á-dúrban kezdődik a tétel, a 23. ütemtől egy C-dúros játékos, variálódó középrész szólal meg, majd a 36. ütemben visszatér a Menüett témája a hegedűszólamban egy oktávval feljebb, de még mindig C-dúrban, melyre egy negyeddel odébb csúsztatott imitációs játékkal válaszol a zongoraszólam (12. kottapélda).

12. kottapélda: Takács Jenő: Svit hegedűre és zongorára II. tétel 35. ütem imitáció

Ezután a nyolc ütemes imitációs játék után befejezőként újra a tétel elejéről – pontosabban a 9. ütemből – már ismert témát hallhatjuk újra.

A *Trio* rész ismét C-dúrban veszi kezdetét, jelentősegteljesen mélyebb tónussal, mint ami a tételt eddig jellemezte. Ezidáig a tételben alig-alig, épp csak egy-egy hang erejéig használta a szerző a hegedű G-húrján lévő hangokat, a zongora sem merészkedik a kétvonalas hangok magasságáig. A ritmika is letisztultabbá válik itt, mellőzve a nyolcadmozgásokat, és dinamikailag is jelentős visszaesés történik, 28 ütemen keresztül csak piano szerepel a kottában (13. kottapéllda).

13. kottapéllda: Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára II. tétel Trio rész kezdete

A 76. ütemtől azonban már egy *stringendo* jelzi a változás kezdetét, majd hangnemi elbizonytalanodás is elindítója annak a folyamatnak, mely aztán a zongora tizenhatod futamaival válik még izgalmasabbá. A 87. ütemben egy hirtelenül érkező *crescendo* két ütem múlva már *fortissimó*vá fokozódik, mellyel a szerző tovább fokozza a feszültséget, amit a csúcsponton a hegedűszólamban Takács a *con gran passione* kifejezéssel is megerősít (14. kottapéllda).

14. kottapéllda: Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára II. tétel 86. ütem

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

A Trio végén ez a kicsúcsosodás egy pillanat alatt semmivé foszlik. Az utolsó négy ütem előtt beírt lélegzetnyi szünet megakasztja e nagyszabású folyamatot, és egy *meno mosso*-val jelzett nyugalmasabb tempóban negyedmozgásos, *hemiolaként* átértelmezett menettel zárja a *Capriccio* tétel *Trio* középrészét, mely után klasszikusan a visszatérő első *Menuett* rész zárja véglegesen le a tételt (15. kottapéllda).

15. kottapéllda: Takács Jenő: *Svit hegedűre és zongorára II. tétel Trio befejezése*

III. tétel: Thema con variationi (auch als selbständiges Stück)¹⁷

A tételcím rögtön két dolgról is árulkodik. Egyrészt a *Svit hegedűre és zongorára* mű befejezéseként egy variációs tétel született. Másrészt Takács Jenő megjegyzése alapján önálló darabként is megállja a helyét.

A téma maga nyolc ütemes szabályos periódusú, dallamvonalában ereszkedő, a-mollban megírt dallam. Akár egy régről ismert népdal felsejlése is lehetne (16. kottapéllda).

¹⁷ a 3. tételönálló darabként is értelmezhető. Takács Jenő bejegyzése a kottán.

16. kottapéllda: Takács Jenő: Svít hegedűre és zongorára III. tétel téma

A témát 11 variáció követi. Ezek tempójukban és hangulatukban is változatos ámde rövid variációk: közülük négy az, ami a témához hasonló, andante vagy andantino jellegű. (3., 5., 6., 10. var.) Ezeknél lassabb, szenvedélyesebb, fájdalmasabb lassú variációból kettő (7., 8. var.), és játékos, energikus gyorstételekből pedig öt követi a témát (1., 2., 4., 9., 11. var.).

Egy táblázatos formában foglaltam össze a tételre vonatkozatható információkat, hogy egységesebben lehessen látni felépítését.

tétel részei	tempo	ütem-mutató	ütemszám	hangnemek
Téma	Andante	6/4	8 (4+4)	a-moll C-dúr c-moll
1. variáció	Più mosso	6/4	7 (4+3)	a-moll C-dúr Esz-dúr
2. variáció	Allegro, molto vivace	$\frac{3}{4}$	24 (8+8+8)	a-moll, C-dúr, a-moll
3. variáció	Andantino	6/4	7 (2+2+3)	a-moll, (e-moll, C-dúr, F-dúr) d-moll

10.18132/LFZE.2024.1

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

4. variáció	Allegretto vivace sempre energico	2/4	28 (8+8+8+4)	a-moll, C-dúr
5. variáció	Andante dolente	4/4	9 (4+5)	a-moll
6. variáció	Andantino	6/8	10 (4+6)	fisz-moll
7. variáció	Andante con moto, apassionato	4/4	9 (5+4)	modulációk sorozata, megérkezés: c-moll
8. variáció	Largo dolente	4/4	15 (4+5+6)	cisz-moll
9. variáció	Allegretto, dolce grazioso	6/8	24 (10+6+8)	fisz-moll, cisz- moll, F-dúr
10. variáció	Andantino	6/8	16 (4+4+4+4)	d-moll
11. variáció	Allegro energico	4/4	16 (8+8)	a-moll, d-moll

5. táblázat: Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára III. variációs tétele

Valóban, ez a befejező harmadik tétel gondosan felépített, minden variációjában egy-egy új hangulatot hordozó, önmagában is élvezetes előadási darab. Az elmerengő, emlékező dallamtéma sokféle arcát megmutatja a variációk sorozatában, míg a végén egy fergeteges lendületű, energikus befejezéssel zárul a darab.

3.2. Szonáta hegedűre és zongorára op. 6 (1923, Cinfalva)

Az 1923-ban komponált op. 6 szonáta hegedűre és zongorára már kiadásban is megjelent a Doblinger kiadónál. Ez a háromtételű mű magán viseli azokat a tapasztalatszerzéseket, melyeket Takács Bartók műveinek játszásával szerzett. Bár ekkor még bécsi zeneakadémistaként egyértelműen a professzorának Joseph Marx irányítása alatt komponált, próbálkozott saját stílusát is megtalálni, és megcsillantani műveiben. Marxtól eredhet az impresszionista érzélemvilág és a szigorú kontrapunktikus szerkesztési mód, de épp ez a szonáta tanúskodik róla, hogy próbál kitörni Marx zenei felfogásának szabályos útjáról.¹⁸ Ennek jelei már az első tétel elégikus hangvétele utáni magyar népdalfeldolgozásban is megjelentek, mely nem nélkülözte a rubato jellegű rapszodikus kitéréseket sem.

Az 1. tételt egy lebegő cisz-moll téma nyitja meg, az impresszionista akkordok miatt ingadozik a tonalitás. Ezzel szemben a 18. ütemben világosan felépített és sajátos második téma egy magyar stílusú népdalra épül. Ennek továbbfejlesztése egy *fugató*ban csúcsosodik ki az 53. ütemtől. Ebben a részben fellelhetőek azon inspirációk, melyeket ezen az időben szerzett Takács Jenő: 1918-tól kezdődően Bécsben részt vett az Arnold Schönberg által szervezett előadásokon, ahol megismerkedett a dodekafon technikával. A 2. tétel a *Vivace ungherese* címet viseli. Magyar népdal adta a témáját, de ami ennél is fontosabb, ez az a téma, mely Bartóknál is megtalálható (17. kottapélda), az 1920-ban komponált op. 20 *Improvizációk magyar parasztdalok fölött* művében. Takács maga a dallam feldolgozásában nem csak más hangnemet használt, hanem maga a téma is nyitva – befejezetlenül – maradt (18. kottapélda).

8. Allegro [Télen nem jó szántani]

L 207

Improvizációk magyar parasztdalok fölött, op. 20 (1920; BB 83)

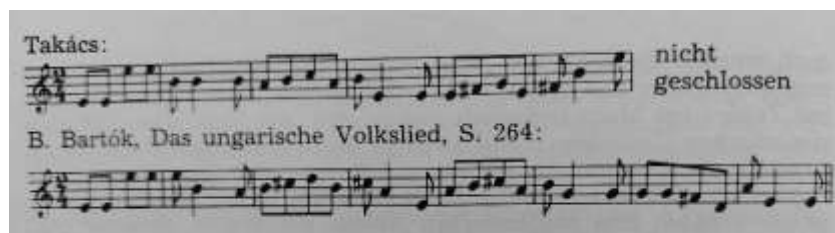
17. kottapélda: Téma Bartók op. 20 *Improvizációk magyar parasztdalok fölött* művéből¹⁸ Suppan. 16.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

18. kottapéllda: Takács op. 6 Szonáta II. tétel főtéma

Erről a párhuzamról találunk elemzést Wolfgang Suppantól is, de az elemzésben említett S. 264-es jelzés hibás (4. kottapéllda), a Zenetudományi Intézet adatbázisában, a Télien nem jó szántani népdal L 207-es jelzéssel szerepel (19. kottapéllda).

19. kottapéllda: Wolfgang Suppan elemzésében a népdal S. 264-es jelzéssel szerepel

A kritikusok az 1924. április 26-i bécsi bemutató után pozitívan írtak a műről: dicsérték az I. Andantino tételben megcsillanó találékonyságát, de különösen kedvelt lett a II. *Vivace Ungherese* tétel, mely kimondottan magyaros temperamentumú témát dolgoz fel, tele van ritmikai játékosággal, ötlettel. Gyakran szerepelt Takács későbbi koncertjeinek műsorán ez a mű.

3.3. Régi magyar táncsvit vonósokra op. 42

Ez az öttételes mű Pécsen született 1946-ban. Ebben az időszakban Takács leginkább a XVI-XVII. századi főúri udvari zenéhez vonzódott.¹⁹ Ezek hatására keletkezett op. 42-es műve is, melyhez a tételek dallamait Sztankó Béla A lőcsei tabulatúrák-könyv Choreái gyűjteményéből veszi.²⁰

Az eredeti op. 42-es mű vonósenekarra íródott. Takács ajánlása szerint – amelyet a kotta lelegején, a lap tetején olvashatunk saját keze írásával (20. kottapélda) – fuvola, oboa, fagott, kürt, trombita szólamokkal is tetszőlegesen kiegészíülhet.

20. kottapélda: Régi magyar táncsvit zenekarra

21. kottapélda: Régi magyar táncsvit szólószongorára

A darabnak szóló zongora változata is fellelhető, azonos opusszámmal. (21. kottapélda) Mindkét változat a genfi Sidem kiadónál került kiadásra: a zenekari változat 1949-ben, a zongoraváltozat 1951-ben.²¹ További hangszeres átiratok létezéséről Wolfgang Suppan–Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare* könyvében találtam utalást, a műjegyzékben, melyek kéziratban léteztek a könyv szerzője szerint. Ezek a következők:

¹⁹ Tari Lujza: „Takács Jenő köszöntése” *Magyar Zene* 18/4 (1977. december): 395.

²⁰ Suppan, Wolfgang–Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.) 53., Sztankó Béla: „A lőcsei tabulatúra könyv choreái.” *Zenei Szemle* XI/7–9 (1927. május–június): 166–172.

²¹ I.h.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

op. 42b Régi magyar táncszvit hegedűre és gitárra

op. 42c Régi magyar táncszvit két gitárra

op. 42d Régi magyar táncszvit vonósnégyesre és csembalóra

op. 42e Régi magyar táncszvit (fűvószenekarra átdolgozta Karl Messner – Schulz) 1946

op. 42f Régi magyar táncszvit fuvolára és gitárra

op. 42g Régi magyar táncszvit hegedűre, csellóra és zongorára

op. 42h Régi magyar táncszvit két csellóra

Rendkívül örömteli volt számomra, hogy op. 42d jelzésű művében végre vonósnégyesre írt szerzeményét is felleltem Takács Jenőnek. Ám a teljes öröm még várat magára, ugyanis ennek az átiratnak sajnos nem találtam meg a kottáját. Hasonlóan jártam az op. 42g hegedű-cselló-zongora kottának az anyagával is, melynek csak a borítólapja és a hegedűszólama került elő a KUG könyvtárából, a cselló és a zongora sajnos nem. A borítón található adatok megerősítik, hogy 1974-ben maga a szerző dolgozta át az eredeti művet hegedű-cselló-zongorára (22. kottapélda).

22. kottapélda: op. 42g Régi magyar táncszvit borító

További kutatásokat folytattam, hogy vajon hol lelhetőek fel azok a változatok, melyek bár szerepelnek a műjegyzékben, de a kéziratot őrző Grazi Művészeti Egyetem Könyvtárban nem találhatóak meg. A Takács Alapítvány kuratóriumának tagjait kerestem meg ez ügyben, de ők sem tudtak érdemben segíteni ebben a kérdésben. Christian Heindl, a kuratórium elnöke nem mellékesen fűzte hozzá a témához, hogy többször előfordult más darabok esetében is, hogy

Takács Jenő az eredeti kottát egyszerűen elajándékozta.²² Nem tudom, biztosan, hogy itt ez történhetett-e, jelenleg is kutakodom tovább azon személyeknél, akik ebben az időszakban találkozhattak a zeneszerzővel, bízva abban, hogy előkerülnek ezek a szerzemények, átiratok. Teljes kottaanyag kézirat formában csak az op. 42b hegedű-gitár, és az op. 42h két csellós átiratból létezik a Grazi Művészeti Egyetem Könyvtárában.²³

Hegedűsként az op. 42b változatot vizsgálva az alábbi megállapításokra jutottam.

A darab öt tételből áll:

I. Andante, II. Allegro grazioso, III. Andante, IV. Allegretto, V. Allegro

Mindegyik tétel témája a lőcsei tabulatúrák-könyv *Choreái* közül való, melyek szövegtelen, illetve ismeretlen szövegű táncdallamok. Minden tekintetben hű maradt a szerző az eredeti művekhez.

I. Andante

Az első tétel egy az egyben a Lőcsei tabulatúrák könyv 60. *Chorea poll(onica) nova* dallamát tartalmazza, az eredeti d-moll helyett itt azonban e-moll-ban szólal meg ez a téma. (23., 24. kottapélda). Ritmikailag diminúciót alkalmaz a szerző, így sokkal hangsúlyosabbá, kifejezőbbé válik, hogy tánc-tételek sorozatának kezdő tételéről van szó. A harmóniák megszólalásához nagy segítséget, támaszt jelent a gitárszólam, de ennek ellenére, a hegedűszólam is bővelkedik akkordokban, melyekkel tovább erősíti a szerző a harmóniák sorát.

²² Takács Jenő Alapítvány Kuratórium tagjai 2022-ben: Elnök: Prof. Dr. Christian Heindl, Titkár: Főző Lászlóné, tagok: Dr. András Borgó, Mag. Clara Fröhstück, Silvia Girardoni, Mag. Christian Horvath, Horváth László, Kóczán Péter, Mag. Marianna Kristoferitsch, Prof. Robert Lehrbaumer, Dr Radics Éva, Prof. Dr. Werner Schulze, Mag.art Varga Judit, Árvayné Nezvald Anett

²³ Grazi Művészeti Egyetem Könyvtár: Kunst Uni Graz (KUG) Bibliothek

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

23. kottapéllda: 60. Chorea poll(onica) nova²⁴

24. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 1. tétel

II. Allegretto grazioso

A második tétel a Lőcsei tabulatúrák könyv 20. Choreáját dolgozza fel. (25. kottapéllda) Nagyon ötletes a szerzőtől, hogy a hegedű is *pizzicato* módon kezdi a saját szólamát, ezzel egész más, sokkal játékosabbá téve a tétel hangulatát. (26. kottapéllda) Ehhez a hangulathoz társul még az is, hogy az eredeti d-mollhoz képest egy üdébb e-moll hangnembe szólaltatja meg a szerző a témát. A dallamot a tétel elején a hegedűvel játszatja a szerző.

25. kottapéllda: 20. Chorea²⁵

26. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 2. tétel

Ám a 20. ütemben egy hirtelen váltással a gitárnak adja át a kezdeményezést. Ennek jelentőségteljeségét azzal érzékelteti, hogy a gitáron egészen egyszerűen szólóban hagyja megszólalni a témát, a hegedű csak egy ütem múlva kapcsolódik be egy tükör imitációval, majd veszi át újra a dallamot (27. kottapéllda).

²⁴ Sztankó Béla: A lőcsei tabulatúrák-könyv Choreái.

https://zti.hu/files/kiadvanyok/MusicaliaDanubiana/MusicaliaDanubiana_05_Tabulatura.pdf

²⁵ I.H.

27. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 2. tétel 18. ütemtől

A 2. tétel végén levő *da capo* jelzés teszi egyértelművé azt a formai együvé tartozást, ami az első és második tétel közötti egységre utal. Ez a két tétel Takácsnak egy későbbi darabjában is feldolgozásra került. Az op. 50-es *8 kis darab hegedűre és zongorára* 5. tételeként *Präludium és Gavotte* címmel dolgozta fel.

III. Andante

A harmadik tétel a 66. *Chorea EX D* témára épül. (28. kottapéllda) Az eredeti D-dúr hangnemet tovább emeli a szerző. Egy hanggal feljebb, E-dúrban, még fényesebben szólal így meg a dallam. Ám itt az előző tételekkel ellentétben a szerző nem egyszerűen csak átveszi a régi táncdallamot, hanem rögtön apró változtatásokkal színesíti azt. Mindkét szólamot díszíti átmenőhangok sokaságával, főhangok körülírásával. Itt is, akár csak az első tételben, diminúciót alkalmaz Takács. A témát pedig megosztja a hangszerek között: a hegedűben szólaltatja meg az első hat ütemben, majd ezt követően a gitár veszi át három ütem erejéig, és az utolsó három ütemben a hegedűszólamban zárul a dallam (29. kottapéllda).

28. kottapéllda: 66. Chorea EX D

29. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 3. tétel

IV. Allegretto

A negyedik tétel hangnemi egyezést mutat az eredeti 62. *Chorea pollo(nica)*-val. (30., 31. kottapélda) Az itt megjelenő g-moll jól elkülöníti az előző tétel E-dúr hangnemét a következő tétel D-dúr hangnemétől. A diminúció itt is szerepet kap, pedig az eredeti dallam is bővelkedik díszítésben, tizenhatod-menetekben, amelyek Takács művében igazán virtuóz futamokká válnak. Az előző tétel gondolati ívét folytatva, itt is felváltva szólal meg a dallam a két hangszer között. Rögtön szólóban a gitár indítja a témát az első négy ütemmel, majd adja át a hegedűnek. A tétel második felében a 17. ütemtől is aktív marad ez a párbeszéd, 2-2 ütem erejéig, majd ezt egy 12 ütemes zárótémával fejezi be, mely a hegedűszólamban kap helyet.

30. kottapélda: 62. *Chorea Pollo(nica)*²⁶

31. kottapélda: op. 42b Régi magyar táncszvit 4. tétel 17. ütemtől

V. Allegro

Az V. tétel témáját adó 65. *Chorea Ex C* talán a ma egyik legismertebbé vált XVII. századi táncok egyike. (32. kottapélda) Ennek természetesen elsődlegesen az oka az, hogy Farkas Ferenc is feldolgozta ezt a dallamot számos verzióban 1942-ben, négy esztendővel a Takács-

²⁶ A dallam régi magyar egyházi népének parafrázisa. L. pld. Náray, *Lyra Coelestis* 1695. 116.

mű születése előtt.²⁷ Takács Jenő Farkas Ferencet többször is említi megemlékezésében. A személyes ismeretségen túl nagyra tartotta munkásságát, nem csak mint zeneszerző, hanem mint pedagógus is.²⁸ Az 1940-es években Farkas Ferenc Székesfehérváron tanított, majd igazgató is lett, míg Takács Pécsen tette mindezt hasonlóképpen. Még 1985 júniusából is van Takács Jenő részéről feljegyzés a két idős barát budapesti találkozásáról, mely szintén azt bizonyítja, hogy barátságuk hosszú évtizedeken át tartott.²⁹ Így nem mondható véletlennek, hogy ez a téma Takács fantáziáját is megragadta olyannyira, hogy saját maga is nekilátott e remek táncdallam feldolgozásának (33. kottapélda).

A tétel érdekessége, hogy Takács műve az eredeti táncdallam motívumait felcseréli. A darab elejét a zárómotívummal indítja, és utána hozza az eredeti *Chorea* első négy ütemét. Ezt megismétli, de másodszor a hegedűszólam egy oktávval feljebb, már két szólamban szólal meg, míg a gitárkíséret táncos ritmikával segíti elő az ünnepélyesebb megszólalást.

32. kottapélda: 65. Chorea Ex C

33. kottapélda: op. 42b Régi magyar táncsvit 5. tétel

A 17. ütemtől a *dolce* jellegű középrészt a gitár szólóban játssza, majd a hegedű is csatlakozik az imitációs játékhöz. Az utolsó téma megszólalását egy felvezető D-dúr futam készíti nagyszerűen elő. Ez a gitárszólamban indul el felfelé a 41. ütemben, a hegedű átveszi egy ütemmel később, majd a gitár visszacsatlakozva, de már egy ellenszólammal – lefelé menő mozgással – nyitja meg a lehetőség a téma utolsó megszólalása előtt (34. kottapélda).

²⁷ Gombos László: „A szépség álarcai: Farkas Ferenc zeneszerzői portréja.” *Muzsika* 48/12 (2005. december): 6.

²⁸ Takács Jenő: *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.) 41., 88.

²⁹ I.h.: 97.

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

34. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 5. tétel középrész

Természetesen a darab vége nem nélkülözheti Takács magával ragadó humorát: a zárótema utolsó két üteme előtt egy váratlan *generalpause*-t szúr közbe, amit egy *più largo* triolás díszítéssel kitöltött motívum zár le. (35. kottapéllda) Méltó, ünnepi befejezése ez az öt tételes op. 42b *Régi magyar táncszvit*nek.

35. kottapéllda: op. 42b Régi magyar táncszvit 5. tétel vége

3.4. Rapszódia (Lassú és friss) op. 49

Takács 1941-ben Sopronban írta meg op. 49-es *Rapszódia*ját. Maga a mű kezdetben a *Lassú és friss* címet viselte, ezt az 1942 és 1948 közötti újságcikkek is alátámasztják.³⁰ Feltételezésem

³⁰ N.N.: [„Rádióműsor.”] *Rádióélet* 14/14 (1942. április): 20.; N.N.: „A Harmónia harmadik bérleti koncertje.” *Pécsi Napló* 52/15 (1943. január): 2.; N.N.: „Basilides Mária, Martzy Johanna és Takács Jenő együttes hangversenye.” *Pécsi Napló* 52/21 (1943. január): 2.; N.N.: [„Rádióműsor.”] *Szabad nép* 6/138 (1948. június): 2.

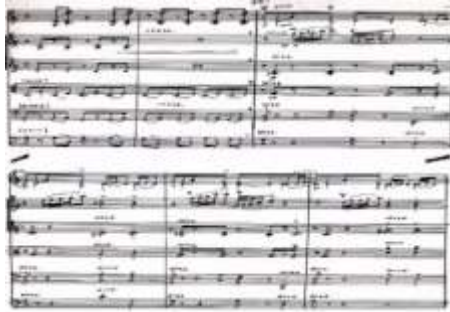
szerint ennek oka az lehet, hogy 1939-ben írt op. 43-as számú zongorára írt műve már megkapta a Rapszódia elnevezést, és nem tartotta volna szerencsésnek a hegedű-zongora kompozíciót is azonos névvel illetni. Az op. 49-es, eredetileg hegedűre és zongorára írt darabnak Takács később vonósnégyes, vonósszenekari kíséretes átíratát is elkészítette. Ez utóbbit 1972-ben adta ki a Doblinger kiadó, melyen Takács kézírásával már a *Rhapsodie (Ungarische Weisen)* cím szerepelt.³¹ Nyilvánvaló, hogy a magyaros *Lassú és Friss* korábbi elnevezés egy külföldi kiadónál, nem magyar közönség számára nehezen értelmezhető lett volna. A fordítás pedig nem tudná visszaadni az eredeti jelentést. 1960-ban Thirring Zoltán átdolgozásában cselló-zongora átírat is született.³²

A két részből álló mű magán viseli a verbunkos stílus jellegzetes jegyeit, vonásait. Az első lassú részben a Görög Ilona ballada zenei témáját dolgozza fel. A darab három ütemes bevezetővel indul, mely az előkéekkel díszített, eltolt ritmikával megszólaló g-moll akkorddal biztosítja a búskomor hangulatot. Erre lép be a szóló, rögtön a Görög Ilona témával (36. kottapéllda).

36. kottapéllda: Görög Ilona ballada dallam

3. Magyarországon született vonósművek bemutatása, elemzése

A Friss rész két táncot dolgoz fel: az egyik a legismertebb *Ungaresca* – Paix, 1583 – (38. kottapéllda), a másik egy 1562-ből fennmaradt *Magyar tánc* – Heckel, 1562 – (40. kottapéllda).³³ A Friss rész e két tánc hangulatos, ötletesen harmonizált, virtuóz parafrázisa (37, 39. kottapéllda).

37. kottapéllda: részlet a Takács műből

38. kottapéllda: Ungaresca dallam Paix, 1583

39. kottapéllda: részlet a Takács műből

40. kottapéllda: Magyar tánc Heckel 1562

Ezt az op. 49-es darabot legalább annyira élvezetes az előadó számára játszani, mint amennyire a közönség számára hallgatni. Szabó Attila hegedűművész a Camerata Budapest és Dodici Kamarazenekar kíséretében 2000-ben megjelentetett CD-jén is elhangzik ez a mű. A szerzőt a kritikusok a hangszerelés kiváló mesterének nevezik, úgynevezett hangulatmágusnak.³⁴ A Muzsika című folyóiratban megjelent recenzióban egyértelmű pozitívumként szerepel, hogy itt már Takács saját, önálló művére ismerhetünk rá. Bár

³³ Doblinger kiadó http://www.doblinger-musikverlag.at/dyn/kataloge/wv_Takacs.PDF

³³ Szabolcsi Bence: *A magyar zene évszázadai*. (Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1959.) 185.
<http://mek.oszk.hu/02000/02044/html/1kotet/87.html> (utolsó megtekintés: 2021. október 27.)

³⁴ Kálmán Gyöngyi: „Hangulatmágus.” *Magyar Nemzet* 63/150 (2000. június): 15.

köztudott, hogy a zeneszerző továbbra is szívesen kölcsönöz máshonnan témákat, dallamokat, de ebben a darabjában már – a váratlan, akcentuáló megszakításokkal, a gazdag cifrázásokkal a nagy terjedelmű kadenciával – saját értelmezést kapnak ezek az ötletek.³⁵ Takács maga is kíváncsi volt, hogy darabjait mennyire szereti a közönség. Az 1950-es években megismert és később baráttá vált grazi házaspárt – Walter Klasinc hegedűművészt és feleségét Marga Bäuml gitárművészt – kérte fel, hogy számolják össze, hányszor adták elő Takács műveit. Takács maga is meglepődött, mikor kiderült, hogy 1989-ig összesen 309 alkalommal játszották műveit, melyből a *Rapszódia hegedűre és vonószerekre* 46 előadáson csendült fel.³⁶

Mivel magam is többször előadhattam ezt a művet, csak megerősíteni tudom ezeket a megállapításokat. Takács az egészen mély érzelmeket kifejező gyönyörű dallamokból pillanatok alatt képes átváltani ritmikus, csintalanul játékosságba. Páratlanul humoros, változatos zeneszerzői ötletektől gazdag ez a mű, ez teszi rendkívül élvezetessé.

³⁵ Dalos Anna: „Takács Jenő művek kamarazenekarra.” *Muzsika* 43/12 (2000. december): 30.

³⁶ Takács Jenő: „Amerikai évek.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 57.

4. Összegzés

Takács Jenő életműve, ezen belül is a vonós műveinek felkutatása, megismerése egy nagyon izgalmas időutazással ért fel. Az alkotói időszak mind történelmi, mind kulturális szempontból rendkívül változatos volt, hiszen egy egész évszázadot ívelt át. Az a tény, hogy százhárom évig élt, és ezalatt az idő alatt beutazta az egész világot, megismerve rengeteg kultúrát a tradicionális törzsi népek zenéjétől a dodekafóniáig, rendkívüli módon tette színessé zeneszerzői tevékenységét, amely nem csak számszerűen gazdag életművében mutatkozik meg, hanem azok sokféleségében is. Egész élete során a gyermeki kíváncsiság felfedező erejével keresett és próbált ki a komponálásban új utakat, új lehetőségeket, legyen az akár nem megszokott hangszerek összeállítása, vagy akár régebbi műfajok újragondolása.

Takács Jenő pályafutására kimondottan nagy hatással voltak kollégái a világ minden tájáról, művészbartói, akikkel nem csak szakmailag volt figyelemreméltó a kapcsolata, hanem egész életén át tartó személyes barátság is társult mellé. Ezeknek a kapcsolatoknak az inspirációjára is számos alkotása született, sőt ezeket a zeneművész barátok előszeretettel vették fel a repertoárjukba, és adták elő koncertjeiken, így ezáltal életre is keltették ezeket a műveket.

A disszertációm által kitűzött cél, ami Takács Jenő vonósműveinek felkutatása és népszerűsítésük lehetőségeinek megtalálása volt, közel áll a megvalósuláshoz. A Takács Jenő Alapítvány Kuratóriumának támogatásával megkezdődtek az egyeztetések az Universal Music Publishing–Editio Musica Budapest kiadóval, elsőként Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára 1922 opusszám nélküli művének kiadásáról. Nagy örömmel tölt el az a tudat, hogy a disszertációm megírásához nélkülözhetetlen és szükséges kutatási folyamat, amelyben könyvtárak, levéltárak látogatása mellett számtalan cikk, folyóirat, tanulmány, levelezés, könyv, kotta áttanulmányozása és elemzése szerepelt, eredményt hozott, amely nem csak szimplán egy elméleti munka, hanem jövőbe mutató gyakorlati hozadéka is született azáltal, hogy ezek a fellelt kézíratos kották egy könyvtár pincéjéből újra felszínre kerültek. Nyomtatásban való megjelenésük által eljuthatnak előadóművészekhez, akik reményeim szerint – Takács zeneművész barátainak lelkesedéséhez hasonlóan – szívesen fogják saját repertoárjukat bővíteni és koncertjeiket színesíteni ezekkel a darabokkal. Így Takács Jenő

gondolatai újra eljuthatnak a közönséghez, amelyeket annak idején e szavakkal fogalmazott meg:

Sohasem határoztam el előre, *hogyan* komponáljak, csak azt, hogy *mit*. Mondanivalóm határozta meg mindig, hogy milyen technikát, stilisztikai eszközt használok fel. [...] Egy olyan embernél, mint én, aki szinte egész életében utazott, természetes, hogy mindenhol, ahol élt, benyomásokat szerzett és ezeket feldolgozta. Egyiptom, a Fülöp-szigetek, Japán, Kína....Ezt nem úgy értem, hogy én mindezeknek az országoknak a népzenejét felhasználom, hanem, hogy az én zenémre ösztönzőleg hatottak ezek a kultúrák, mint az amerikai is. De hatott minden, amit átéltem: két világháború, gazdasági válságok, nyugtalanság, terrorizmus, földrengés, valamint napjaink problémái: a settenkedő ökológiai katasztrófa, melyről többen beszélnek, mint tesznek ellene, a föld túlnépesedési problémája, melybe a lassan-lassan kiürülő Európa – így az ijesztő módon fogyó Magyarország és Ausztria is – bele fog roppanni. Ezek a dolgok mindenkire hatnak – s így természetesen egy zeneszerzőre is. [...] Úgy érzem, bár igazán sok helyen megfordultam életem folyamán, mégis az egész életművemre rányomta bélyegét a szülőföld hatása. [...] Életemet és műveimet egyetlenegy mondattal így foglalhatom össze: Takács Jenő zeneszerző, aki 1902. szeptember 25-én született Cinfalván és számos hosszúra nyúlt külföldi tartózkodás után ismét ott él, barátaihoz, Bartókhoz és Kodályhoz hasonlóan a képzett muzsikus típusát testesíti meg, műveibe olvasztva az Európán kívüli kultúrák hatásait is.¹

¹ Radics: *Takács*. 119-121.

Bibliográfia:

- Bartók Béla levele Veress Sándornak *Parlando* 2018. 7. szám
https://www.parlando.hu/2018/2018-7/Bartok_Bela-levelek.pdf (utolsó megtekintés: 2021. november 20.)
- Bartók Béla, ifj.: *Apám életének krónikája* Budapest: Helikon, 2006.
- : „Takács Jenő életútja.” *Kortárs* 33/2 (1989. február): 117-128.
- : „Jenő Takács Dokumente, Analysen, Kommentare.” *Magyar Zene* 20/4 (1979. december): 440-441.
- Borgó András: „Amikor én pályakezdő voltam – Takács Jenő” *Muzsika* 32/9 (1989. szeptember): 13.
- Csatkai Endre: *A soproni muzsika története*. Sopron: Rábaközi nyomdavállalat, 1925.
- Dalos Anna: „Takács Jenő művek kamarazenekarra.” *Muzsika* 43/12 (2000. december): 30.
- Demény János (közr.): *Bartók Béla levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976. 323, 436-437, 523.
- Engel Iván: „Engel Iván beszámol egyiptomi útjáról a Közlönynek” *Békésmegyei Közlöny* 52/146 (1925. július): 2.
- Gombos László: „A szépség álarcai: Farkas Ferenc zeneszerzői portréja.” *Muzsika* 48/12 (2005. december): 6.
- Halmágyi Miklós (szerk.): „Bartók és Takács Jenő eddig ismeretlen arcai.” *Vas Népe* 51/14 (2006. január): 5.
- Heindl, Christian Dr.: *Jenő Takács, Festschrift zum 100. Geburtstag*. Wien: Doblinger, 2002.
- Ivasivka Mátyás–Kovács Attila: *Pécsi Concerto. Fejezetek Pécs zenetörténetéből*. (Budapest: Alexandra. 2011).
- Ivasivka Mátyás–Kovács Attila: „Takács Jenő muzsikája Pécsett.” *Pécsi Szemle* 11/2 (2008. nyár): 81-92.
- Kálmán Gyöngyi: „Hangulatmágus” *Magyar Nemzet* 63/150 (2000. június): 15.
- Kicsi Sándor András: „Cinfalva.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 5.
- Kicsi Sándor András: „Burgenland.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 7-12.

- Kocsis Katalin: "Az egyik legszebb szecessziós színházépület zenei emlékei Lisztől Kodályig" <https://papageno.hu/featured/2020/02/az-egyik-legszebb-szecesszios-szinhazepulet-zenei-emlekei-lisztol-kodalyig/>
- Kodály Zoltán: „Magyar zenei nevelés. Előadás az 1945 november 19-én Pécsen rendezett Kodály-hangversenyen.” *Pécsi Szemle* 11/1 (2008. tavasz): 79-83.
- Kovács Attila: „A 100 éve született Maros Rudolf és a pécsi zenei élet.” <https://regi.csgyk.hu/2017/a-100-eve-szuletett-maros-rudolf-es-a-pecsi-zenei-élet/> (utolsó megtekintés 2022. 12. 15.)
- Kovács Attila: „1956 pécsi muzsikussal szemben” *Pécsi Szemle* 9/4 (2006, tél): 82-91.
- Kroó György: *Bartók kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1975.
- Losonczy Andor: „Néhány emlék Takács Jenőről.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 65.
- : „Mindkettőtöknek csók, ölelés Zsolitól” II. Jékely Zoltán levelei Pasteiner Évának és Takács Jenőnek” *Holmi* 26/7 (2014. július): 789-803.
- Musicus: „Zene.” *Délvidéki Szemle* 2/1 (1943.): 575
- N.N.: „A Harmónia harmadik bérleti koncertje.” *Pécsi Napló* 52/15 (1943. január): 2.
- N.N.: „Basilides Mária, Martzy Johanna és Takács Jenő együttes hangversenye.” *Pécsi Napló* 52/21 (1943. január): 2.
- N.N.: „Búcsúzunk. Takács Jenő.” *Muzsika* 49/1 (2006. január): 49.
- N.N.: [„Hangverseny.”] *Magyar Hírlap* 6/139 (1973. május. 22.): 8.
- N.N.: [„Rádióműsor.”] *Rádióélet* 14/14 (1942. április): 20.
- N.N.: [„Rádióműsor.”] *Szabad nép* 6/138 (1948. június): 2.
- Radics Éva: *Cinfalvától Cinfalváig. Takács Jenő élete és munkássága*. Budapest: Masszi Kiadó, 2002.
- : *Takács Jenő élete és munkássága. 101 év krónikája*. Szentgotthárd: Virtuart, 2003.
- : „Takács Jenő és a világörökség. A Fülöp-szigeteki kutatás.” *Parlando* 2015/6 <http://www.parlando.hu/NEWPROBE/PARLANDO2015.html#2015-6> (Utolsó megtekintés 2022.01.11)
- Rakos Miklós: Zenetörténet. Bisztriczky Tibor hegedűművész. *Zenekar* 23/1 (2016. január): 33
- Retkes Attila: „A burgenlandi világutazó” *Magyar Hírlap* 33/214 (2000. szeptember): 8.

- Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris, 2001. 156.
- Sarkady Sándor: „Civitas Fidelissima. Felkelés és népszavazás. *Rubicon* 25/273 (2014/8). 13.
- Soproni József: „Értékkörzés és vándorkedv. Takács Jenő köszöntése” *Muzsika* 45/9 (2002. szeptember): 10-11.
- Suppan, Wolfgang–Tari Lujza: Jenő Takács: *Dokumente, Analysen, Kommentare*. Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, 1977.
- Szabolcsi Bence: *A magyar zene évszázadai*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1959.
- Szőcs Géza: „A hazahozott százéves ember.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 3-4.
- Sztankó Béla: „A löcsei tabulatúrák könyv choreái.” *Zenei Szemle* XI/7–9 (1927. május–június), 166–172.
- Takács, Jenő: „Amerikai évek.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 54-59.
- : „Az elhatározás.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 48-51.
- Takács Jenő: *Erinnerungen an Béla Bartók*. Wien: Doblinger, 1982.
- : *Erinnerungen, Erlebnisse, Begegnungen*. Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1990.
- : „Bartók Béla két ismeretlen levele a soproni Takács Jenőhöz.” *Soproni Szemle* 22/2 (1968. hónap nélkül): 81-83.
- : „Bartók Béla.” *Sorsunk* 6/2 (1946. november): 104-108.
- : „Bartók közelében.” *Jelenkor* 24/3 (1981. március): 199-202.
- : *Erinnerungen an Béla Bartók*. Wien: Doblinger 1982.
- : „Ismét Európában.” *A Dunánál* 1/8 (2002. szeptember): 26-31.
- Tari Lujza: „Takács Jenő köszöntése” *Magyar Zene* 18/4 (1977. december): 395.
- Tóth Imre: „Út az 1921. évi soproni népszavazáshoz.” *Rubicon* 25/273 (2014/8). 5.
- Veres Sándor: „Emlékezés Viski Jánosra.” *Új Látóhatár* 4/2 (1961. március-április): 169.
- Zelinka Tamás: „Takács Jenő: Kamarazene.” *Parlando* 44/5 (2002.): 58

Függelék:

A.

Takács Jenő élete évszámokban

- 1902 szeptember 25-én született Cinfalván (ma: Siegendorf, Burgenland).
- 1908-1912 Elemi iskolai tanulmányok.
- 1912-1920 Állami Főreálgymnázium, Sopron (ma: Széchenyi Gimnázium).
- 1916 Első nyilvános fellépése zongoristaként Sopronban.
- 1917 Első zeneszerzési kísérletek.
- 1921 Első nyilvános zongoraestje Kismartonban. Beiratkozik a bécsi Zeneakadémia zongora és zeneszerzés szakára.
- 1926 Diplomavizsga zongorából Bécsben.
- 1927 Házasságot köt Gertrude Christyvel Brémában.
- 1927-32 A kairói Konzervatórium zongoratanára. Népzene kutatás Egyiptomban.
- 1932 Congrès de la musique, Kairó, Szoros kapcsolat Bartók Bélával.
- 1932-34 A manilai egyetem (University of the Philippines in Manila) zongora és zeneszerzés tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára. Népzene gyűjtő utak ősi törzsek között.
- Hangversenykörutak Japánban és Kínában.
- 1932 Visszatér Európába. Hangversenyek Bécsben, Budapesten, Németország, Hollandia és Olaszország különböző városaiban
- 1934–37 A Kairói Konzervatórium zongoraprofesszora.
- 1937 Elválík Gertrude Christytől.
- 1938 Első amerikai útja.
- 1939 Sopronba költözik és felveszi a magyar állampolgárságot.
- 1940 A szombathelyi Városi Zeneiskola zongoratanára.
- 1942-48 A pécsi konzervatórium igazgatója, a Városi Zenekar karmestere.
- 1943 Házasság Pasteiner Évával.
- 1945 Kapcsolat Kodályal - a magyar zenepedagógiai módszer kísérleti bevezetése a Konzervatóriumban.
- 1947-48 Hangversenyek Olaszországban és Svájcban. Római tartózkodás a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjasaként. Genfben a Nemzetközi Zenei Versenyen zsűritag.

1948 őszén Nyugatra emigrálnak feleségével.

1948 végén Olaszországi előadások, hangversenyek.

1949-52 A stájerországi Grundlseebe költözik. Genfben vendégtanár. Európa és Amerika számtalan városában hangversenyeznek.

1952 A Cincinnati Egyetem zongoraprofesszora (USA, Ohio, College-Conservatory of Cincinnati)

1953 Az osztrák államelnök "Professzor" címmel tünteti ki.

1957-58 Vendégtanár a Montanai Állami Egyetemen (USA, Missoula, Montana State University)

1962 Siegendorf (Cinfalva) díszpolgára. Burgenland tartomány Nagy Emlékérmét adományoz neki (Große Ehrenzeichen für Verdienste um das Burgenland).

1963 Osztrák Állami Díjjal tüntetik ki.

1970 "Fellow of the Graduate School" kitüntetést kap a Cincinnati Egyetemtől.

1970 Feleségével hazatér szülőfalujába, Cinfalvára (Siegendorf, Burgenland, Ausztria).

1970-2002 Számos kitüntetésben, elismerésben részesül:

Burgenland Tartomány Zenei Kulturális Díja (1976), Liszt- emlékérem (1977), Bartók - emlékérem (1981), Kéry-kitüntetés (1982), Cinfalva emlékgyűrűje (1982), Kodály- emlékérem (1983), A Grazi Zeneművészeti Főiskola és az Osztrák Zeneszerzők

Szövetségének, Tiszteletbeli tagja (1987), Bartók-Pásztory díj (1990), A Magyar Köztársaság Érdemrendjének kis keresztje (1994), Burgenland Kultúrkeresztje (1997), Pro Cultura Hungarica (2000). Századik születésnapja alkalmából megkapja a Nagy Osztrák Állami díjat és A Magyar Köztársaság Középkeresztjét a Csillaggal (2002)

2005. november 14. hunyt el Kismartonban. Kottamelléklet:

Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára (1922) hegedű-szólam

Függelék:

B.

A szerző jogutódja, a Takács Alapítvány magyar nyelvű engedélye a kéziratok disszertációban való felhasználásáról.

Hozzájárulási nyilatkozat

Alulírott Prof. Dr. Christian Heindl a Takács Jenő Kuratórium elnöke, egyben Takács Jenő műveinek gondozója a kuratóriumi tagság nevében engedélyezem, hogy Árvayné Nezvald Anett a Takács Jenő Magyarországon keletkezett vonósművei című doktori disszertációjában Takács Jenő ki nem adott, saját kézzel lejegyzett szerzeményeinek szkennelt másolatát szerepeltesse a dolgozatában.

Bécs, 2023. október 3.

Prof. Dr. Christian Heindl
Takács Jenő Kuratórium elnöke

A szerző jogutódja, a Takács Alapítvány német nyelvű engedélye a kéziratok disszertációban való felhasználásáról.

Genehmigungserklärung

Als Vorsitzender der Jenő Takács-Stiftung und gleichzeitiger Verwalter des Nachlasses von Jenő Takács genehmige ich im Namen der Mitgliedschaft der Stiftung, dass Frau Árvay, geb. Anett Nezvald die eingescannten Kopien der in Ungarn komponierten, nicht veröffentlichten und eigenhändig niedergeschriebenen Werke von Jenő Takács in ihrer Dissertation mit dem Titel „Die Werke von Jenő Takács für Streichorchester“ anführen darf.

Prof. Dr. Christian Heindl

Wien, 3. Oktober 2023

Prof. Dr. Christian Heindl

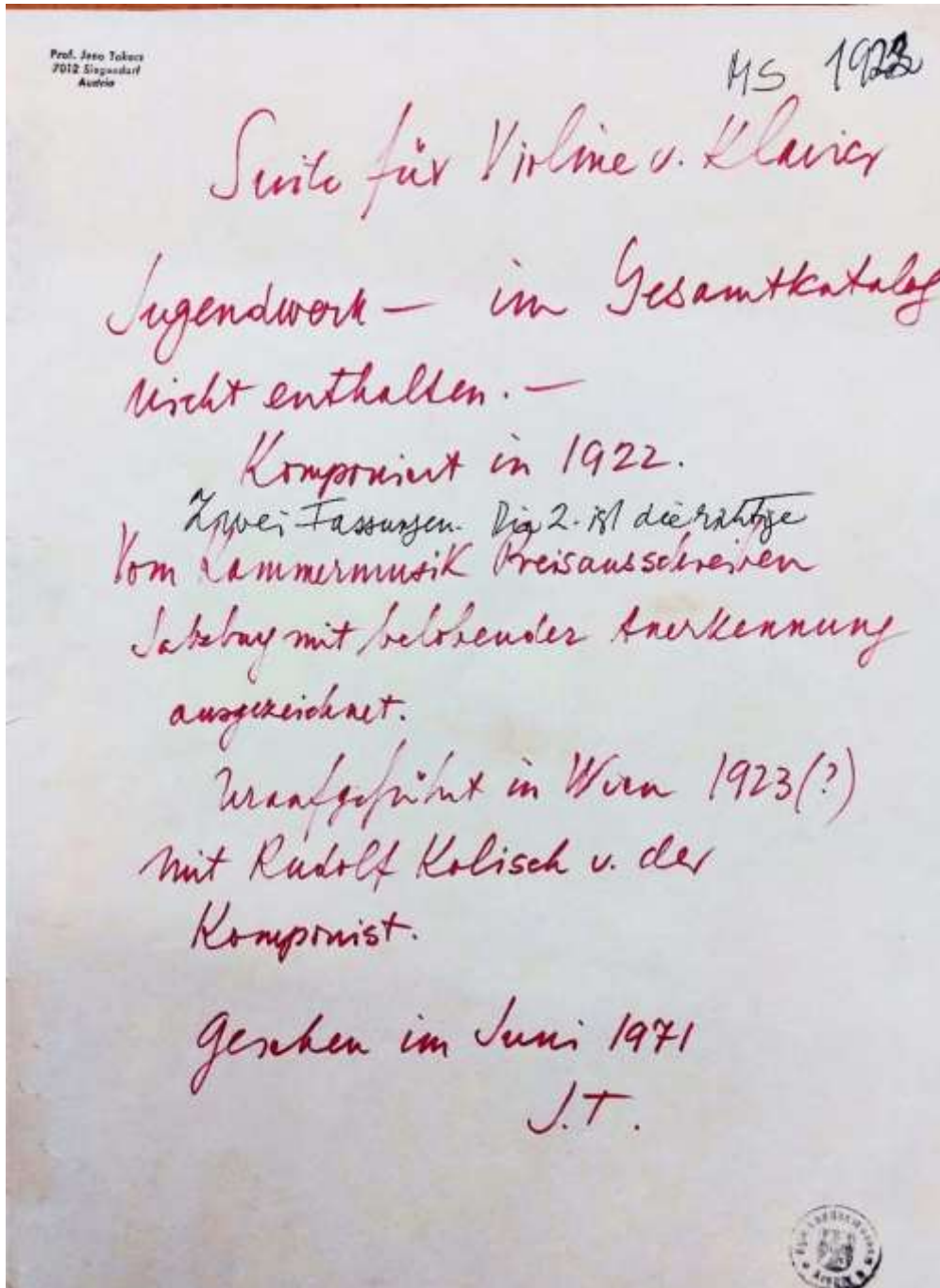
Vorsitzender der Jenő Takács-Stiftung

Függelék:

C.

Kottamelléklet: Takács Jenő kiadásra nem került kéziratok kottái

Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára 1922 op. nélkül hegedűszólam – kézirat

Handwritten musical score for a piece with variations. The score is written on ten staves. The first section includes various musical notations such as trills, slurs, and dynamic markings like *p*, *f*, *ppp*, *ff*, *rit*, *allegro*, *ad libitum*, *arco*, *cresc*, *decresc*, *dolce*, *sf*, *pizzicato*, *delicissimo et molto p*, *memoria de Capo al fine*. The second section is titled "III. Thema con variazioni" and includes markings like *Andante*, *espr.*, *Sul D*, *Dolente ma semplice (piu mosso)*, *espr.*, *cresc*, *decresc*, *Sul G*, *Sul 4*, *Sul 5*, *Sul 6*, *Sul 7*, *Sul 8*, *Sul 9*, *Sul 10*, *Sul 11*, *Sul 12*, *Sul 13*, *Sul 14*, *Sul 15*, *Sul 16*, *Sul 17*, *Sul 18*, *Sul 19*, *Sul 20*, *Sul 21*, *Sul 22*, *Sul 23*, *Sul 24*, *Sul 25*, *Sul 26*, *Sul 27*, *Sul 28*, *Sul 29*, *Sul 30*, *Sul 31*, *Sul 32*, *Sul 33*, *Sul 34*, *Sul 35*, *Sul 36*, *Sul 37*, *Sul 38*, *Sul 39*, *Sul 40*, *Sul 41*, *Sul 42*, *Sul 43*, *Sul 44*, *Sul 45*, *Sul 46*, *Sul 47*, *Sul 48*, *Sul 49*, *Sul 50*, *Sul 51*, *Sul 52*, *Sul 53*, *Sul 54*, *Sul 55*, *Sul 56*, *Sul 57*, *Sul 58*, *Sul 59*, *Sul 60*, *Sul 61*, *Sul 62*, *Sul 63*, *Sul 64*, *Sul 65*, *Sul 66*, *Sul 67*, *Sul 68*, *Sul 69*, *Sul 70*, *Sul 71*, *Sul 72*, *Sul 73*, *Sul 74*, *Sul 75*, *Sul 76*, *Sul 77*, *Sul 78*, *Sul 79*, *Sul 80*, *Sul 81*, *Sul 82*, *Sul 83*, *Sul 84*, *Sul 85*, *Sul 86*, *Sul 87*, *Sul 88*, *Sul 89*, *Sul 90*, *Sul 91*, *Sul 92*, *Sul 93*, *Sul 94*, *Sul 95*, *Sul 96*, *Sul 97*, *Sul 98*, *Sul 99*, *Sul 100*. The score is signed "G. F. 18132" in the bottom right corner.

Allegro, molto vivace

Pizz

arco

legato sempre (assai allegretto)

rit *espr* *a tempo* *pp*

Allegretto, vivace *rit* *string* *rit*

string

Andante dolente *pp* *ma legg* *string* *ritant*

Andante *dolce et esop.* *8* *12* *16* *poco rit*

Handwritten musical score for a piece titled "Die Achtelnie f... an der die Fiolen". The score is written on a single page with five staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The tempo is marked "allegro energico" and "rit". The first staff contains a melodic line with various ornaments and a final double bar line. The second staff continues the melody with a key signature change to two flats (B-flat and E-flat) and a "rit" marking. The third staff features a "ff" (fortissimo) dynamic and an "accel. cresc." (accelerando crescendo) marking. The fourth staff has a "poco ritard." (poco ritardando) marking. The fifth staff is the most complex, with multiple markings: "accelerando", "poco ritard.", "brist", "poco allargando", "poco rit.", "poco ritard.", and "brist". The score ends with a double bar line. Below the staves, there is a handwritten title "12 * Die Achtelnie f... an der die Fiolen" and a small circular library stamp.

Takács Jenő: Szvit hegedűre és zongorára 1922 op. nélkül partitúra B változat – kézirat

Prof. Jenő Takács
7012 Siegersdorf
Austria

MS 1923

Seite für Violine u. Klavier

Jugendwerk – im Gesamtkatalog
nicht enthalten. –

Komponiert in 1922.

Zwei Fassungen. Die 2. ist die richtige
vom Kammermusik Preisausschreiben

Sababay mit belobender Anerkennung
ausgezeichnet.

Vraufgeführt in Wien 1923(?)

mit Rudolf Kolisch u. der
Komponist.

Gegeben im Juni 1971

J.T.

This image shows a page of handwritten musical notation on aged, yellowed paper. The score is written in ink and consists of several systems of staves. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. A large blue '3' is written in the upper right corner. The paper shows signs of wear, including creases and discoloration. The notation is dense and appears to be a complex musical composition.

Handwritten musical score on aged paper, featuring multiple staves with musical notation, including notes, rests, and dynamic markings. The score is written in ink and includes a large blue '3' in the upper right corner.

Handwritten musical score on aged paper, featuring multiple staves with notes, rests, and dynamic markings. The score is written in ink and includes various musical notations such as clefs, time signatures, and articulation marks. A large blue circle with the number '6' is visible in the upper right corner, and another similar circle is at the bottom right. The paper shows signs of wear, including stains and discoloration.

Key markings and annotations include:

- Allegro* (top left)
- And* (middle left)
- stringendo* (middle right)
- ritardando* (bottom left)
- ritardando* (bottom right)

Handwritten musical score, likely for a piano or organ. The score is written on multiple staves, showing complex musical notation including notes, rests, and dynamic markings. The tempo is marked *Andante* at the beginning. The piece is titled *III Tema em variazioni. (Auf ein vollständiges Stück)*. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like *Andante*, *Allegro*, and *And. e poco sostenuto*. There are also some handwritten annotations and a small circular stamp in the upper right corner.

Handwritten musical score for piano and voice. The score is written on four systems of staves. The first system includes a circled number 8 and a stamp in the top right corner. The tempo/mood is marked "Allegro molto vivace". The first system also includes the instruction "sempre Pizz. il marcato". The second system includes the instruction "Allegro molto vivace" and "sottopiano". The third system includes the instruction "2. Tema più marcato". The score is written in a clear, legible hand.

Handwritten musical score on page 8, marked with a circled '9' at the top center. The score is written on three systems of three staves each, featuring complex notation with many accidentals and dynamic markings. The tempo is marked *Andantissimo* at the beginning of the second system. The key signature is B-flat major (two flats). The score includes various performance instructions and dynamics:

- Andantissimo* (top of second system)
- Longo dolce* (above the second staff of the second system)
- ritardando* (above the second staff of the second system)
- molto* (below the third staff of the second system)
- molto marcato* (below the first staff of the second system)
- molto marcato* (below the third staff of the third system)
- molto marcato* (below the third staff of the fourth system)
- molto marcato* (below the third staff of the fifth system)
- molto marcato* (below the third staff of the sixth system)
- molto marcato* (below the third staff of the seventh system)
- molto marcato* (below the third staff of the eighth system)
- molto marcato* (below the third staff of the ninth system)
- molto marcato* (below the third staff of the tenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the eleventh system)
- molto marcato* (below the third staff of the twelfth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the fourteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the fifteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the sixteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the seventeenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the eighteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the nineteenth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twentieth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-first system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-second system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-third system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-fourth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-fifth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-sixth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-seventh system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-eighth system)
- molto marcato* (below the third staff of the twenty-ninth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirtieth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-first system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-second system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-third system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-fourth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-fifth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-sixth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-seventh system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-eighth system)
- molto marcato* (below the third staff of the thirty-ninth system)
- molto marcato* (below the third staff of the fortieth system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-first system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-second system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-third system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-fourth system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-fifth system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-sixth system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-seventh system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-eighth system)
- molto marcato* (below the third staff of the forty-ninth system)
- molto marcato* (below the third staff of the fiftieth system)

Allegretto vivace sempre energico

10

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Allegretto vivace sempre energico". The score is written on four systems of staves, each with a treble and bass clef. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings like "f" (forte) and "ff" (fortissimo). A circled number "10" is visible at the top center, and a small circular stamp is on the top right. The page number "103" is at the bottom right.

Handwritten musical score, page 11, featuring multiple staves with musical notation and performance instructions. The score is marked with a circled number 12 in the upper center.

Performance instructions include:

- in cor allargando in dysoni & and tempo*
- f crescendo*
- Andante con moto, appassionato*
- tutti forte*
- meno ritard.*
- meno ritard.*
- tutti*
- Largo dolente*
- Largo dolente con gran appassione*

The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings (e.g., *ppp*, *f*, *pp*).

Handwritten musical score for a piano and voice. The score is written on four systems of staves. The first system includes the tempo marking *Allegretto* and the dynamic marking *ppp*. The second system includes the tempo marking *Allegretto* and the dynamic marking *ppp*. The third system includes the tempo marking *Allegretto* and the dynamic marking *ppp*. The fourth system includes the tempo marking *Allegretto* and the dynamic marking *ppp*. The score is written in a single system of staves, with the piano part on the left and the voice part on the right. The piano part includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The voice part includes lyrics and musical notation. The score is written in a single system of staves, with the piano part on the left and the voice part on the right. The piano part includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The voice part includes lyrics and musical notation. The score is written in a single system of staves, with the piano part on the left and the voice part on the right. The piano part includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The voice part includes lyrics and musical notation.

Handwritten musical score for piano, featuring multiple staves and dynamic markings. The score is written in Italian and includes the following markings:

- Allegro energico* (Allegro energetic)
- sempre in tutta forza* (always with full force)
- molto din* (very dynamic)
- molto marcato* (very marked)
- a tempo al rito* (at tempo at the rite)
- al tempo* (at tempo)
- caratteristico* (characteristic)

The score is marked with a circled number 14 at the top center. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. A circular stamp is visible in the bottom right corner of the page.

Jenő Takács, op. 42/g

II. Allegretto grazioso

17 p

25

35

40 f

50 a tempo
pizz.
poco rit. p

55

rit.

Andante da capo

1891

Handwritten musical notation for the first staff of the piece. The title "Andante" is written above the staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/8. The tempo marking "Andante" is written above the staff. The dynamics "P dolce" (Piano, dolce) are written below the staff. The notation includes a series of eighth and sixteenth notes, with a fermata over the final note of the first measure. A finger number "5" is written above the staff. The tempo marking "F energico" (Forte, energico) is written below the staff.

Handwritten musical score for a piano piece, featuring two systems of staves. The first system consists of three staves, and the second system consists of seven staves. The music is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 4/4. The first system includes measures 10, 15, and 20. The second system includes measures 5, 10, 15, 20, 23, 25, and 30. The piece is marked *IV. Allegretto*. Dynamics include *p* (piano), *mf* (mezzo-forte), *f* (forte), and *p dolce* (piano dolce). Articulations include slurs and accents. The piece concludes with a *rit.* (ritardando) marking.

V. Allegretto vivace

p *cresc.* *f* *etwas breiter* *p* *f* *ff* *più largo* *rit.* *ten.*

Takács Jenő: Régi magyar táncszvit hegedűre és gitarra

Unrevidierte Ausgabe. Suite de sonnerie
 Indispensable selon Stoffe nach
 Indispensable ändern um zum Vortrag zu richten.

Dauer 6 Min. Suite alt-ungarischer Tänze Jenő Takács op 42/3

Violine und Gitarre (Saxen komponiert)
 Nach einem Original für 6. Violon.

I. Andante

II. Moderato & Toccata Bearbeitung ist 145

III. Kleine Violoncello Libretto

IV. Allegretto grazioso

Copyr. is MCHL 1 by Sidem, Gump
 Für Deutschland Sidemton Verlag Köln. Drucksg. 7-9.

Rechte vorbehalten

42/3

3

Tatler: Suite n.º 1, T. 10
" de Basse antique française

IV. Allegretto

The musical score is written on four systems of staves. The first system begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains several measures of music with notes, rests, and dynamic markings such as *f* (forte) and *mp* (mezzo-piano). The second system continues the piece, featuring more complex rhythmic patterns and dynamic markings like *mf* (mezzo-forte). The third system includes a section marked *XII* and *XII*, suggesting a repeat or a specific section. The fourth system concludes the piece with a final measure marked *ff* (fortissimo) and the instruction *pro alleg*.

V Allegro + Tutti: Starts all. way T.

The musical score is written for Violin V in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of five systems of staves. The first system includes fingerings 1 through 6. The second system includes fingerings 7 through 12. The third system includes a 'cresc' marking. The fourth system includes a 'mf' marking and a bracketed section labeled 'Tutti 1-8'. The fifth system includes a 'f' marking. The score is handwritten and includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

5

Allegro

ff *rit.* *fin.*

Das Original für Orchester: Für Violine und Gitarre übertragen vom Komponisten
 Hissouka Houdama. 1951
 1954

Das Original Copyrighted 1951 by Sidam, Goup, & Hesse